

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
ИССЛЕДОВАНИЯ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ НА БАЛКАНАХ

balted

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
STUDIES IN BALKANS

YAZ-SUMMER 2020

ISSN: 2667-6699

2/2

KURUCU / Founder
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

EDİTÖR / Editor
Doç. Dr. Atif AKGÜN
Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ

İngilizce Editörü
Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR

Genel Yayın Yönetmeni
Gülçin BALAT

EDİTÖR KURULU / Editorial Board

Doç. Dr. Alpaz İĞÇİ
Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ
Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emre ÇELİK
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN
Dr. Öğr. Üyesi Rabia UÇKUN
Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK
Mümin MÜMİN

BİLİM ve DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Agjemin BAUBEC (Bükreş Ü.)
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Trakya Ü.)
Prof. Dr. Arif AGO (Emekli)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırkkale Ü.)
Prof. Dr. Bülent BAYRAM (Kırklareli Ü.)
Prof. Dr. Edina SOLAK (Zenica Ü.)
Prof. Dr. Ekrem ÇAVUŞEViÇ (Zagreb Ü.)
Prof. Dr. Fadıl HOCA (Makedonya Vizyon Ü.)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Ü.)
Prof. Dr. Hamdi HASAN(Emekli)
Prof. Dr. Haşim AKİF (Şumnu Ü.)
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH (Erciyes Ü.)
Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM (Ankara Ü.)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Pristine Ü.)
Prof. Dr. İrina SARAİVANOVA (Kliment Ohridski Ü.)
Prof. Dr. Lindita Xhanari LATİFİ (Tiran Ü.)
Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (İştıp Gotse Delçev Ü.)
Prof. Dr. Melahat PARS (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Ü.)
Prof. Dr. Mirjana TEODOSİJEViC (Belgrad Ü.)
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH (Erciyes Ü.)
Prof. Dr. Mustafa İSEN
Prof. Dr. Nedret MAHMUT (Köstence Ü.)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Ü.)
Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Bal-Tam/Kosova)
Prof. Dr. Oktay AHMED (Üsküp Kiril Metodiy Ü.)
Prof. Dr. Ridvan CANIM (Trakya Ü.)
Prof. Dr. Salih OKUMUŞ (Pristine Ü.)
Prof. Dr. Sevim PİLİÇKOVA (Emekli)
Prof. Dr. Suzana CANHASI (Pristine Ü.)
Prof. Dr. Tacida HAFİZ (Bal-Tam/Kosova)
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU(Gazi Ü.)
Prof. Dr. Yusuf HAMZAOĞLU (Emekli)
Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Ü.)
Doç. Dr. Aktan AGO (Makedonya HalkbilimEns.)
Doç. Dr. Atilla JORMA (Makedonya Vizyon Ü.)
Doç. Dr. Eva CSAKİ (Pazmany Peter Katolik Ü.)
Doç. Dr. Ergin JABLE (Pristine Ü.)
Doç. Dr. İrina DRİGA (Ukrayna Bilimler Akademisi)
Doç. Dr. Liubovi CİMPOEŞ (Hitit Ü.)
Doç. Dr. Meryem SALİM (Şumnu Ü.)
Doç. Dr. Nuran Malta MUHAXHERİ (Pristine Ü.)
Doç. Dr. Özlem Demirel DÖNMEZ (İnönü Ü.)
Doç. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü.)
Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA (Sakarya Ü.)
Doç. Dr. Terane Turan REHİMLİ (Az. Pedogoji Ü.)
Doç. Dr. Tuba Işınso İSEN (TOBB Ü.)

Doç. Dr. Tudora ARNAUT (Kiev Taras Şevçenko Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir HAYBER (Gazi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SAÇKESEN (S. Zaim Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Albana TAHİRİ (Tiran Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Harun BEKİR (Filibe Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZBAY (Gazi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Melinda BOTALIÇ (Tuzla Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Rana GÜREL (GaziÜ.)
Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ (Muş Alparslan Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Ozaj SULİMAN (Hatay M.Kemal Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Ömer AKSOY (Trakya Ü.)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN(Trakya Ü.)
Prof. Dr. Oktay AHMED (Üsküp Kiril Metodiy Ü.)
Doç. Dr. Alpay İĞCİ (Uşak Ü.)
Doç. Dr. Atilla JORMA (Makedonya Vizyon Ü.)
Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ (Kırklareli Ü.)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Marmara Ü.)
Doç. Dr. Pınar FEDAKAR (Ege Ü.)
Doç. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Erhan SOLMAZ (Uşak Ü.)
Dr. Öğr. Ü. İbrahim ÖZKAN (Afyon Kocatepe Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Mehmet Emre ÇELİK (Mostar Cemal Biyediç Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Rabia UÇKUN (Ege Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Önder SEZER (Uşak Ü.)
Dr. Harun BEKİR (FilibeÜ.)
Dr. Seyhan Murtezan İBRAHİMİ (Uluslararası Balkan Ü.)
Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK (Prizren Yunus Emre Ens.)

Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL (Trakya Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BAYRAM (DüzceÜ.)
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (I.Kâtip Çelebi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Vejdi HASAN (Şumnu Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Zehra KADERLİ (Hacettepe Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Zeki GÜREL (Gazi Ü.)
Öğr. Gör. Dr. Gözde ÖZLEM (Trakya Ü.)
Öğr. Gör. Cuneys NURESKİ (Trakya Ü.)
Öğr. Gör. Feyyaz SAĞLAM (Dokuz EylülÜ.)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

ISSN No: 2667-6699

BALTED KURUMSAL

Balted, yılda iki kez yayımlanan ve DergiPark sisteminde yer alan uluslararası, hakemli bir dergidir.

CORPORATE IDENTITY

Journal of Turkish Language and Literatures Studies in Balkans is a scientific refereed journal which is published twice a year and takes part in DergiPark system.

DERGİNİN YER ALDIĞI İNDEKSLER ve VERİ TABANLARI

Tubitak Ulakbim - DergiPark
Directory of Research Journal Indexing (DRJI),
Paperity,
İdeal Online,
Asos Index, Isam.

INDEXS AND DATABASES THAT OUR JOURNAL IS SCANNED

Tubitak Ulakbim - DergiPark
Directory of Research Journal Indexing (DRJI),
Paperity,
idealonline,
Asos Index, Isam.

Dergimize gelen tüm yazılar, bilimsel etiğe uygunluk yönünden ön kontrol aşamasında

programıyla denetlenmektedir.

Dizgi

Ali Onur KARA

TASHİH ve İNDEKS TAKİBİ

Arş. Gör. Elif ALAKUŞ

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM

Okt. Ceren ÇİL

GÖRSEL TASARIM

Arş. Gör. Ali BALCI

YURT DIŞI HABERLEŞME ÜYELERİ

ABD – Ali Eminov
ARNAVUTLUK – Albana Tahiri
AZERBAJCAN – Terane Turan Rehimli
BOSNA HERSEK – Samir Vildiç
BULGARİSTAN – Harun Bekir
FİNLANDİYA - Okan Dahe
FRANSA - Remy Dor
GÜRCİSTAN - Makvala Kharebava
HOLLANDA - F. De Jong
İNGİLTERE - Arthur Hatto
KIBRIS - Mustafa Yeniasır
KOSOVA – Taner Güçlütürk
MACARİSTAN – Atilla Jorma
MAKEDONYA - Yıldız Şare
MOLDOVA – Todur Zanet
GAGAUZYERİ – Güllü Karanfil
ROMANYA - Tahsîn Cemil
RUSYA - Dimitry Vasilyev
UKRAYNA – Vasili Kelioglu
YUNANİSTAN – Mümin Mümin

E-YAYIN

<http://dergipark.gov.tr/btdea>
Yayın Tarihi: 31 Temmuz 2020

YAZIŞMA ADRESİ / Correspondence

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları
Enstitüsü 35100 / Bornova - İZMİR
Tel / telephone: 0553-546-27-77
E-posta: balted2019@gmail.com

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 2/Yaz 2020 - Volume 2/Issue 2/Summer 2020

İÇİNDEKİLER
CONTENTS

İbrahim ÖZKAN

Bulgaristan Türklerinde Bir Fıkra Tipi: Çarıklı Filozof/Gerenli

A Joke Persona Among Bulgarian Turks: Philosopher With Sandals/Gerenli

ss-pp: 1 – 16

DOI: 10.47139/btdea.746051

•

Alpay İÇCİ

Güney Slav Resmî Dillerinden Karadağlıcaya Genel Bakış

An Overview on Montenegrin Language as a South Slavic Official Language

ss-pp: 17 - 30

DOI: 10.47139/btdea.755199

•

Özlem KURT

Kuzey Makedonya'da Türk Öğrencilere Yönelik Hazırlanmış Olan İlköğretim 5. Sınıf

Türkçe Ders Kitaplarında Bulunan Okuma Metinlerindeki Metin Altı Soruların

Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bilişsel Süreç Basamaklarına Göre İncelenmesi

Investigation of Text Comprehension questions in Primary School 5th grade Textbooks

Prepared for Turkish Students in North Macedonia according to Revised Bloom

Taxonomy Cognitive Process Dimension

ss-pp: 31-48

DOI:10.47139/btdea.749065

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 2/Yaz 2020 - Volume 2/issue 2/Summer 2020

Fatih ÇODAR

Komünizm Dönemi Göçlerinin 1980 Sonrası Bulgaristan Türk Romanına Yansımaları
Reflections of Communism Period Migrations to the Post-1980 Bulgarian Turkish Novel

ss-pp: 49 - 86

DOI: 10.47139/btdea.738416

Dzenana BRAÇKOVIÇ

Bosna Hersek Sokak Adlarında Osmanlı Türkçesi Unsurları
Ottoman Turkish Origins in The Street Names of Bosnia And Herzegovina

ss-pp: 87 - 95

DOI: 10.47139/btdea.723707

Metin İPEK

Selânik Türkülerinde Aşk ve Hasret
Love and Longing in Thessaloniki Folk Songs

ss-pp: 97 – 118

DOI:10.47139/btdea.698070

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN BALKANS
ИССЛЕДОВАНИЕ ТУРСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В БАЛКАНАХ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 2/Yaz 2020 - Volume 2/Issue 2/Summer 2020

Kitap Tanıtımı / Book Reviews

Yasin YAVUZ

Aslan, Bahtiyar (2019). *Türkçenin Nöbetini Tutmak: Zeynel Beksaç ve Şiiri*, İstanbul:

Kesit.

ss-pp: 119 - 124

Gülçin BALAT

Aksoy, Ömer (2018). *Boşnak Alhamiyado Edebiyatı*. Ankara: Bengü.

ss-pp: 125 - 128

Saygıdeğer Okuyucu,

Balkanlardaki Türk dili ve edebiyatı araştırmaları alanında akademik bir ihtisas yayını olan dergimizi, dördüncü sayısıyla istifadenize sunmaktan büyük memnuniyet duymaktayız.

Balkanlarda, Türk dili ve edebiyatına dair bilimsel çalışmaları akademik zemine taşımak kuşkusuz çok yönlü emek isteyen bir süreçtir. Bu alanda faaliyette olan BALTED 4. sayısında da, Türkiye ve farklı Balkan ülkelerinden uzman isimlerin hakemlikleriyle bilimsel niteliğini artırmaya devam ediyor. Her sayısında daha fazla indeks ve veri tabanında yer almaya başlayan dergimiz, Balkanlardaki Türk dili ve edebiyatı konulu akademik çalışmalar söz konusu olduğunda ilk akla gelen akademik platform olma yolunda ilerlemektedir.

Dergimizin yayın anlayışında benimsediğimiz “katılımcılık” ilkesi gereği bu sayımızda da, ülkemizden ve yurtdışından “Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı” konusunda çalışmaları olan yetkin araştırmacıları yayın süreçlerine dahil etmekten büyük memnuniyet duyduk. BALTED uzun vadede, Balkan Türklüğüyle sadece ilmi olarak ilgilenenler için değil, her yönüyle Balkanları merak edenler için “Balkan Türklüğünün dili ve edebiyatına dair bir kiliyat” sunabilecek birikimi de bünyesinde şekillendirmektedir.

Dergimizin her sayısında olduğu gibi dördüncü sayısında da, Balkanlar’ın farklı bölgelerinden Türkolojinin farklı disiplinlerini ilgilendiren değerli çalışmalar yer almaktadır. Bu sayımızda; Bulgaristan, Karadağ, K.Makedonya, Bosna Hersek ve Selânik bölgelerini farklı yönleriyle ele alan değerli çalışmalarımız yer almaktadır. Bulgaristan Türklerinde yer alan Çarıklı Filozof/Gerenli, Balkan dillerinden Karadağlıca üzerine bir inceleme, K.Makedonya Türklerinin Türkçe eğitiminde kullanılan ders kitaplarına yönelik bir inceleme, Bulgaristan Türk romanına komünizm dönemi göçlerinin yansımaları ele alan bir inceleme, Bosna Hersek Sokak adları ile Osmanlı Türkçesini birleştiren bir çalışma, Selânik türküleriyle adeta özdeşleşen aşk ve hasret konularına yönelik bir inceleme Balkan araştırmacısı ve meraklılarına bu sayımızda dolu dolu bir okuma alanı sunmaktadır.

Ayrıca Bahtiyar ASLAN’ın “Türkçenin Nöbetini Tutmak: Zeynel Beksaç ve Şiiri” adlı kitabının ve Ömer AKSOY tarafından kaleme alınan “Boşnak Alhamiyado Edebiyatı” adlı eserin tanıtım yazıları bu sayıda Balkan araştırmacıları ve meraklılarının istifadesine sunulmuştur.

Ve Balkanlarda adeta “yaprak dökümü”... Balkanlarda Türkçenin nöbetini tutarken yakın tarihlere vefat eden İsmail CAMBAZOV, İlhami EMİN ve Fahri KAYA’yı BALTED Editör Kurulu olarak rahmet ve saygı ile anıyoruz...

Dergimizin bütün bu değerli çalışmalarının akademik platforma taşınmasında emekleri geçen Arş. Gör. Ali BALCI’ya, Gülçin BALAT ve Ali Onur KARA’ya teşekkür ederiz.

Yeni sayımızın Türklükbilim alanına katkı sunması temennisiyle...

Editör

Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ

Editör

Doç. Dr. Atif AKGÜN

Bulgaristan Türklerinde Bir Fıkra Tipi: Çarıklı Filozof/Gerenli A Joke Persona Among Bulgarian Turks: Philosopher With Sandals/Gerenli

İbrahim ÖZKAN*

Özet

İnsanın kendini ifade etme yollarından biri de mizahtır. Mizahın keskin dili tarihin her döneminde başta yöneticiler olmak üzere pek çok kişiyi rahatsız etmiştir. Doğrudan dile getirilemeyen kimi duygular, kimi düşünceler, kimi toplumsal eleştiriler toplumu temsilen, tipler aracılığıyla dile getirilir. Doğrudan söylenilemeyenler bu tiplere söylenebilir. Toplum bu tiplere hoşgörüyü yaklaşır. Bu tiplere fıkra-tipi adı verilir. Bulgaristan Türkleri arasında da fıkra-tipleri vardır. Bu tiplerden biri de bu çalışmanın konusu olan Çarıklı Filozof/Gerenli'dir. Gerenli'nin ölümünden çok sonra Gerenli'ye ait anlatmalar derlenip Muharrem Tahsinof tarafından yazıya geçirilmiştir. Yazıya geçirilen anlatma sayısı 147'dir. Bu çalışmadaki asıl amacımız Bulgaristan Türkleri arasından bir fıkra tipi olarak ortaya çıkmış Gerenli'yi tanıtmaktır. Gerenli'ye ait anlatmalardan yola çıkarak Gerenli hakkında genel bir değerlendirmede bulunmaktır. Gerenli'nin bir fıkra-tipi olarak köydeşlerini temsil etme yönünü göstermektedir. Çünkü Gerenli'nin iğneli sözleri, attığı taşların ağırlığı ve yaptığı şakalar muhatabına göre değişmektedir. İnsanlara yukarıdan bakan, zenginliğiyle övünen bir ağaya söylediği söz ile masum karısına ya da kendisi gibi olanlara söyledikleri arasında fark vardır. Kahramanları arasında muhtar, ağa, tahsildar, korucu ya da olumsuz özellikleri ile toplumda sivrilmiş kişilere karşı yaptığı şaka ve sözleri en iğneli olanlarıdır. Gerenli'yi de toplumda sivrilten bu özelliği olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Bulgaristan Türkleri, Fıkra, Şaka, Çarıklı Filozof/Gerenli.

Abstract

Humor is one of the expression methods used by human beings. Throughout history, humor's sharp tang has been discomforting many people, and the administrators in the first place. To represent society, jokes utilize some personas to express the emotions, ideas, and societal criticism that are not possible to set forth directly in words. Society approaches permissively to these personas manifesting the things that normally cannot be uttered forthrightly. Bulgarian Turks have "joke personas," as well, one of which is the Philosopher with Sandals/Gerenli. 147 Narrations about Gerenli was posthumously compiled by MuharremTahsinof. In this context, by setting off from these narrations, the main aim of this article is to introduce Gerenli and make an overview of him as a joke persona in the folklore of Bulgarian Turks. The article also aims to show to what extends Gerenli can represent the views of his fellow countrymen. Gerenli's sharp tongue, the weight of his mocks, and characters of his jokes change depending on his addressees.

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ibr_oz@yahoo.com, ORCID ID:0000-0001-9403-2545.

There is a distinct difference between his jokes against a landowner who looks down people on and plumes himself on his wealth and his jokes against his innocent wife or people who are on the same level as him. Gerenli uses a sharper tongue in narrations involving the chief of the village, landowner, tax collector, ranger, or those pointed by the society due to their negative character traits. And this helped Gerenli to become a prominent persona among society.

Keywords: Humor, Bulgarian Turks, Joke, Prank, Philosopher with Sandals/Gerenli.

Giriş

Aristoteles'e göre, bir bebek kırkı çıkmadan önce gülmeye başlamaz; ancak gülmeye başladığı andan itibaren insan olur (Bahtin, 2005, s. 97). Aristoteles'in bu iddiasına göre hayattaki varoluşumuz gülmeye başlıyor. Ya da başka bir ifadeyle gülme, varoluşumuzun ilk işaretidir. Bireysel varoluşumuz gülmeye başlıyorsa mizah da içine doğduğumuz toplumda bireyin toplumsal varoluşunun adıdır. Çünkü mizah, kendi diliyle insana "kral çıplak" der. Çünkü mizah, insana kim olduğunu hatırlatır. Sosyalleştirir, sınırlarını gösterir. Dolayısıyla mizah; "kültürlenme sürecinin önemli aşamalarından biridir ve mizah, doğal olarak bu kültürlenme sürecinin önemli bir bileşenidir" (Eker, 2014, s. 82).

İnsan, hangi coğrafyada yaşarsa yaşasın, hangi inanca, hangi etnisiteye mensup olursa olsun mizah üretmiştir. Bergson'un (2011, s. 12) deyiimiyle insan; sadece gülen bir canlı değil, aynı zamanda güldürmesini bilen tek canlıdır ve tümüyle insana özgü olanın dışında komik yoktur (. Mizah; insana, insan unsuruyla dilin tüm imkânlarını kullanarak sosyal hayatın her katmanında yer alan, hayatı kuşatan tüm olguları ele alarak insanı anlatır, insanı işaret eder. Ele aldığı olguları kimi zaman sivri bir dille eleştirir, kimi zaman düşündürür, kimi zamanda güldürür ama her ne olursa olsun mizahın en hafif türünde bile olsa mizah; hep yönü insana dönük, insanı işaret eden bir "ok"a sahiptir.

Doğrudan dile getirilemeyen kimi duygular, kimi düşünceler, kimi toplumsal eleştiriler toplumu temsilen, toplum tarafından "mukallit" olarak adlandırılan, kişiler tarafından dile getirilir. İşte bu çalışmamızda köydeşlerinin; "Buluşatlı adamdı", "Nerden atarsan at, hep ayakları üstü düşerdi", "Hiç kimseye kalpak indirmezdi", "Davullu düğündü rahmetli" (Tahsinof, 1965, s. 7) sözleriyle andıkları, anlattıkları, neredeyse adı unutulmuş, daha çok yaşadığı köyle özdeşleşmiş bir isimden "Gerenli"den söz edeceğiz. Gerenli, yaptığı şakalarla, kimi zaman sivri ve keskin diliyle yaşadığı dönemin çarpıklıklarına işaret etmiş, Bulgaristan Türkleri arasında sivrilmiş bir isimdir. Çalışmamızda önce Gerenli'nin hayat hikâyesinden söz edeceğiz, daha sonra Tahsinof tarafından derlenmiş Gerenli'yle ilgili anlatmalardan örnekler vereceğiz. Amacımız, Türk dünyasının bir parçası olan Bulgaristan Türklerinden bir fıkra- tipini tanıtmaktır.

1. Gerenli'nin Hayat Hikâyesi

Bulgaristan Türkleri arasında bir fıkra-tipi olarak sivrilen Gerenli hakkındaki bilgileri Muharrem Tahsinof'un Çarıklı Filozof adlı eserinden öğreniyoruz. Eser, Muharrem Tahsinof tarafından hazırlanmış olup "*Çarıklı Filozof*" adıyla Narodna Prosveta tarafından 1969 yılında Sofya'da basılmıştır. Kitabın iç sayfalarından birinde kitabın adı Çarıklı Filozof'un altında '*Mehmet Gerenli Şakaları*' alt başlığı bulunmaktadır. Muharrem Tahsinof, "*Bu kitabı köydeşlerime adadım*" notunu düşmüştür. Tahsinof, kitabın 7-10. sayfalarında "*İlkönce*" başlıklı ön söz yazısında Çarıklı Filozof/Gerenli hakkında bilgiler vermiştir.

Tahsinof'un (s. 7 vd.) verdiği bilgiye göre; üç oğlu ve bir kızı olan Mehmet Gerenli, 1941 yılında 53 yaşındayken kısa bir hastalıksonrasında vefat etmiştir. Tahsinof'un verdiği bu bilgiye göre Gerenli 1888 yılında dünyaya gelmiştir. Gerenli'nin yaşadığı yıllar Balkanların en karmaşık olduğu yıllardır. Bugünkü Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopma sürecinin hızlandığı ve daha sonra koptuğu dönemdir. Gerenli 53 yıllık hayatında; bir imparatorluğun çöküşüne, Osmanlı idaresinin Bulgaristan'dan çekilişine, yaşanan göçlere, Türk varlığının ekalliyetten azınlık konumuna düşüşe, Balkan Savaşları'na, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasına ve sonraki sürece ve iki dünya savaşına tanıklık etmiştir. Tarihin çok hızlı aktığı ve değiştiği bu yıllar itibariyle Bulgaristan topraklarında kalan Türklerin konumunu Bulgaristan'ın tarihine paralel olarak ele aldığımızda Gerenli'nin hayatı Prenslük Dönemi (1878-1908) ile Krallık Dönemi (1908-1944)'nde (Turan, 2003, s. 18) geçmiştir. Bulgaristan tarihine paralel olarak ana başlıkları ile verdiğimiz bu dönemler de kendi içerisinde pek çok siyasi çalkantıyı, değişimi, Bulgaristan'ın Bulgarlar tarafından idare edilmesive bölgede kalan Türklerin durumlarıyla ilgili farklı uygulamaların da yaşandığı bir dönemdir (Crampton, 2007, s. 73-163).

Gerenli ailesi Tırgovişte sancağı Geren, şimdiki adı Vıbel, köyünden Razgrad Yenice'ye gelmişlerdir. Tahsinof, Gerenli ailesinin Tırgovişte sancağından Razgrad Yenice'ye niçin göç ettikleriyle ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Gerenli adı da oradan gelmektedir. Ama Gerenli Mehmet, Yenice köyünde doğup büyümüştür. Fakat etrafta Mehmet değil Gerenli olarak bilinir. Gerenli adı Gerenli'nin doğup büyüdüğü, yaşadığı Yenice köyü ile özdeşleşmiştir. Gerenli deyince Yenice, Yenice deyince Gerenli akla gelmiştir (Tahsinof, s. 7 vd).

Tahsinof'un anlatımıyla Gerenli;

"Uzun boylu, kurgaf (zayıf, cılız) bir adamdır. Saçı sakalı sarışın, gözleri çakırdır. Sol gözü hafifçe kapanık ve perdelimsiydi. Gorkivari bıyıkları olan Gerenli, başında sarık, ayağında çakşır taşırdı. Yerinde ve tartılı konuşur, gülmeden gül-

dürürdü. Fakat güldürmek için değil, 'ibret için' konuşurdu. Bu yüzden sözlerinin çoğu iğneliydi. Münafıklıktan, yaltaklıktan, riyakârlıktan nefret ederdi. İnsanda en çok sevdiği şey onurdu. Hakaret ve haksızlığın en küçüğüne bile isyan eder, er geç taşı gediğine koyardı. Gerenli sadece çevresine değil, kendisine de aynı derecede amansızdı. Ama herhangi birini veya bir şeyi yererken dikkatliydi. Uluorta davranmazdı. İyice ölçüp biçer ondan sonra konuşurdu. Bir de taşı yerine ve adamına göre atardı. Sözü'nün sorumluluğuna yükselebilmüş bir halk hocasıydı. Bir bakıma da küçücük bir Nasrettin sayılır (Tahsinof, s. 8)".

2. Gerenli'den Geriye Kalanlar

Mizahi durumlar; olayların merkezinde yer alan, kendi etrafında gelişen olayların sonunda, son sözü söyleyerek mizahın doğmasını, ortaya çıkmasını sağlayan tipler aracılığıyla ortaya çıkarlar. Dursun Yıldırım (s. 18); "*Türk edebiyatında –ister sözlü, ister yazılı gelenekte olsun- bütün fıkralar şu veya bu şekilde halkın yarattığı herhangi bir fıkra-tipine bağlı olarak anlatılır*" der ve fıkraların temel hususiyetlerinden birinin bu olduğunu belirtir. Fıkra-tipi, olayların etrafında geliştiği başkahramandır. Ancak Yıldırım'ın da (s. 18) belirttiği gibi fıkroda "*tek kahraman değildir.*" Bir fıkroda yer alan tek tip de olmamasına rağmen "*Halkın kendisini temsil yeteneği verdiği bu ana tipe fıkra-tipi*" adı verilir (Yıldırım, 1999, s. 18). Gündelik hayatın içinde ana tip olmamasına rağmen, tipleşme eğilimi gösteren ikinci dereceden tiplere de "alt tipler" adının verilebileceğini söyleyen Yıldırım (s. 18); "*Böylece her fıkroda bir 'fıkra-tipi'nin olabileceğini kabul etmiş oluyoruz*" demektedir. Buna göre Gerenli Bulgaristan Türkleri arasında sivrilmiş, onları temsil etme yeteneği kazanmış bir fıkra tipidir¹.

Muharrem Tahsinof'un yaptığı yukarıda adı geçen çalışmasında; Bulgaristan Türkleri arasında bir fıkra-tipi olarak sivrilmiş Gerenli'ye ait 147 mizahi metin yer almaktadır. Tahsinof, kitapta yer verdiği anlatmaların halk arasında "*kaside, akabe, fıkra...*" gibi adlarla anıldığını; ama kendisinin 'en kapsaklı' olduğu için şaka demeyi uygun bulduğunu belirtir. Tahsinof, anlatmaların dili için Gerenli'yi görüp

¹ Bulgaristan Türkleri arasında "*Mehmet Gerenli*" dışındabaşka fıkra tipleri daha vardır. Bunlar; "*Köse Halil, Kapsız Bilal, Şeramet Yaşar*"dır (Özkan, s. 155, Con 4-7). Tanınan, bilinen bu fıkra tipleri dışında pek tanınmayan "*Civan Ali*" adlı bir fıkra tipi daha vardır. Civan Ali; Bulgaristan'ın Eskiçuma ili, Osmanpazarı (Omurtag) ilçesine bağlı Kasırgalar (Treskavets) köyünde doğmuştur. Çocukluğunda "*Kobak Ali*", gençliğinde "*Kuş Ali*", daha sonra ise "*Civan Ali*" olarak anılır. Civan Ali de hazır cevaptır. Civan Ali de zorda kalmaz, ancak Con'un (s. 4-7) da belirttiği gibi "*Gerenli'de gördüğümüz sözün sorumluluğuna yükselebilmüş halk adamlığı tavrını*" Civan Ali'de görmek mümkün değildir. Civan Ali'nin üslubu ve edası daha serbest ve kontrolsüzdür. Bulgaristan Türkleri fıkralarında "*Rom*"lar da önemli bir fıkra tipi olarak karşımıza çıkar. Bulgaristan'ın değişik bölgelerinde yaşayan ve Türkçe konuşan Romlar da bir fıkra tipi oluştururlar. Romların hem kendi aralarındaki ve çevrelerindeki hem de diğer insanlarla olan ilişkilerindeki tutum ve davranışları, hayata bakış açıları ve yaşayışları fıkralara konu olmuştur (Con, s. 80-142).

dinlemiş olanlar tarafından ‘di’li geçmişte’, gençler tarafından ise ‘miş’li geçmişte’ anlatıldığını kendisinin ise ‘miş’li geçmişi’ tercih ettiğini söyler (Tahsinof, s. 9).

“Ne o ba Gerenli, demişler, Yemen’e mi gideceksin?” Tahsinof (10), yaptığı derlemeler ve bu derlemelerin yazıya geçirilişiyle ilgili olarak; *“Şakalara ne derece müdahale ettiğime gelince... Olduğu gibi aktardım demek yalan olur. Ama ne yapıldıysa Gerenli’yi zedelemek değil, daha çok belirtmek için yapılmıştır. Yer yer sığ da olsa anlayış ve felsefesine bilhassa sadık kaldım”* sözleri ile ifade etmektedir. Bu ifadeler bize çok az da olsa kitabın ortaya çıkışı hakkında bir bilgi vermektedir. Tahsinof’un anlatmalara yaptığı müdahalenin boyutlarını bilmemekle birlikte Gerenli, anlatmalarda karşımıza bir fıkra-tipi olarak çıkmaktadır.

Tahsinof, Gerenli hazinelerinin sadece bunlardan ibaret olmadığını, halk ağzında bu şakaların daha pek çoklarının bulunduğunu ileride onlar da derip toplanınca bu halk hocasının muhakkak yeni çizgileri ışıtlmış olacaktır değerlendirmesinde bulunmaktadır ve Tahsinof’a göre bu anlatmalar; *“Görünürde birer gülmece –güldürmece sanılabilen bu şakalar, aslında sosyal unsurlarla yüklü birer ağız cevheridir”* (Tahsinof, s. 10).

Tahsinof’a (s. 8) göre Gerenli şakaları; *“Henüz su katılmamış cinstendir ve ‘konkreliği’ / (somut?) ve natürelliği olduğu gibi saklanmıştır. Bu yüzden de yerli esinti oldukça kuvvetlidir. Özellikle yer ve kişi adları yüzde doksan beş sahibidir. Kişilerin çoğu hala hayattadır.”*Tahsinof, kitabın hazırlandığı ve yayınlandığı dönem itibarıyla, anlatmalarda geçen kişilerin çoğunun hayatta olmasının Gerenli şakalarının *“bir folklor genelliğine doğru gelişmelerini”* güçleştirdiği kanaatinde. Gerenli’nin bazı şakalarında tek tük biçim, çalım, ide gibi unsur ayrılıkları olduğunu söyleyen Tahsinof, bunların varyant niteliğinden uzak olduğunu ve bu nedenle varyant niteliği taşımayan şakaları çalışmaya almadığını belirtir. Varyantlaşmayla ilgili “Öç” şakasını örnek gösteren Tahsinof, bu anlatmada; *“Gerenli’nin kasabaya eski üstbaşla gitme motifi iki türdür”* der ve kitaba almadığı bölümü örnek olarak gösterir. Tahsinof’un (s. 8-9) ifadesiyle; *“anlatmanın birincisinde”* Gerenli’nin kasabaya eski üst başla gitmesinin nedeni şudur:

“Ne olacak? Bende bir çırak var, iyi çocuktur. Düğüne gidecekmiş. Ver ver. Yalvardı... Ben de söylemek gibi olmasın, yeni mintanla çakşırımı verdim ona. Düğünlük değil mi? Dost düşman arasında el âleme karışmak var. Atları da koştur, gitti. İlle velakin...”

Metinler bölümünde yer alan anlatmada Gerenli’nin kasabaya eski üst başla gitmesi şu şekilde yer almaktadır:

“Ne olacak, karı ağızına baktık. Aman dedi böyle gitme. Üstüne başına bakıp

da önüne çıkan olur. Bak yol kesenler çoğaldı. Falan köyün falan ağasını soymuşlar. Eski püskü giyin de kimse bir şey şüphelenmesin. Kariyi kırkta bir dinle demezler mi ben de dinledim. İlle velâkin.....”

Bu türlü başkalkların çoğu anlatmada olduğunu ancak bütüne çeşitlilik verebilecek değerde olmadıkları için kitaba varyant olarak alınmadığını ifade eden Tahsinof (s. 9) bu durumu; *“Bununla beraber bu kusur yine de ayırıp atılmamalı. Zira bir folklorlaşma prosesinin belki de ilk belirtisidir. Ölümünden on yıl sonra bu kadarlık da olsa bir başkalaşma önemsiz olmasa gerek”* sözleriyle izah etmektedir.

Tahsinof’un; *“Özellikle yer ve kişi adları yüzde doksan beş sahibidir. Kişilerin çoğu hala hayattadır”* dediği gibi anlatmalarda geçen yerler Razgrad ve çevresidir. Adaköy, Akmemet, Alvanlı, Ayladın, Buğular, Caferler, Cuma, Çıkendin, Çukurova, Dralfa Gari, GornaOrahovitsa, Göç Ali, Gökçesu, Hasanterzi köyü, Karapköyü, Karnobat, Kaspiçan, Kocadoğanlı, Kocaduvak, Kubadın, Kumluk, Laskovitsa, Mumcular, Okçular, Osman Pazarı, Sarı Meşe, Sazlıköy, Soğucak, Şekerle, Şumnu, Tekke, Yeniceköy, Yeniköy, Yeriçi köyü, Yeni Pazar, Zağralıköy gibi yerleşim yerleridir. Yine anlatmalarda bölgeye ait; Adaköy Dağı, Ayladın düzlüğü, Bayraltı, Çaltırık, Kavaklık altı, Kırıklık, Koca Kuru, Sarı Meşe korusu, Tabakçı, Tabyalar düzü, Üğürklü pınarı, Yasaklık, gibi mevki adları da geçmektedir. Mizahi durumların bazıları da Hacıibramların odası, Ağların odası, Ethem Ağa’nın odası gibi, sözlü geleneğin yaşandığı, yaşatıldığı ve aktarıldığı köy odalarında geçmektedir. Ayrıca Donçu’nun kahvesi, Sava’nın kahvesi, Sandi’nin kahvesi, Hacı’nın değirmeni gibi işyeri adlarının geçtiği anlatmalar, yaşananların tanıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatmada gerçekleşen tüm mizahi durumlar bu yerleşim yerlerinde ya da bu yerlerin birinden bir diğerine giderken ya da Gerenli’nin buralardan olan biriyle, ahababı olanlarla ya da buradan tanıdıklarıyla aralarında yaşanan olaylardır. Kimi yer adları bazen sadece kişilerin nereli olduklarını gösteren ifadeler olarak geçmektedir; *“Gerenli’nin Hasanterzi köyünde bir Tatar dostu varmış dört arkadaşıyla Yeni Pazar’a giderken ona uğramışlar (Tahsinof, s. 39)”, “Şekerle’li bir dostu Gerenli’ye misafirliğe gelmiş (Tahsinof, s. 97)”* gibi.

Gerenli anlatmalarında çok geniş bir isim listesi ortaya çıkmaktadır. Ancak bu isimlerden çok azı mizahi yapıların ortaya çıkmasında eksen kişileri oluşturmaktadırlar. Diğerleri anlatma içerisinde ikinci derecede önemli olan ya da sadece seyirci konumundaki kişilerdir. Genel olarak baktığımızda anlatmalarda geçen kişiler; Gerenli’nin köylüleri, o bölgenin o zamanki ağaları, tahsildarlar ve koruculardır. Ancak burada geçen isimler çok keskin bir şekilde birbirinden ayrılmış değillerdir. Bir anlatmada Gerenli ile anlatının ana eksenini oluşturan kişi başka bir anlatmada karşımıza ya ikinci dereceden biri ya da seyirci olarak karşımıza

çıkabilmektedir.

Anlatmalarda Gerenli ile birlikte anlatmanın eksenini, şahıslar üzerinden anlatmanın tez ve antitezini oluşturan kişiler olarak şu isimler öne çıkmaktadır: Adem Ağa, Ethem Ağa, Hasan Ağa, Hüseyin Ağa, Mehmet Ağa, Turan Ağa, Kabak Ömer, Koca Salim, Hacı Ahmet, Güvey, Kenar Ömer, Koca Mustafa, Doktor, Taşçı Ömer Sali, Alişin Ali, Köse Yordan, köyün hocası Ahmet Efendi, Hasan Ali, Değirmenci İsmal, Adaköylü Nasıf, Alişin Ali, Caferler’li yolcular, Hacıoğlu Ahmet, Kel Ahmet’in Veli, Kara Minço, Doktor Yonko, Koca Ali, Kenar Adem, Razgrat Candarma Şefi, Koca Yusuf, Ömeroğlu, Hamdi Ali, Deli Hasan, berber, çavuş gibi isimlerdir. Bu isimler içinde Gerenli’nin hedefindeki en önemli kişiler ağalardır. Gerenli, en sert eleştirilerini ve en acımasız şakalarını bu ağalara karşı yapmıştır.

Bazı durumlarda Gerenli ile birlikte anlatmanın ekseninde yer alan kişiler; Adamın biri, arabacı, aşırı köyden gelen bir araba misafir, babasının asker arkadaşı, bağ sahibi, bakkal, bir ahababı, bir komşusu ve avcılar, bir ağa, bir delikanlı, bir hasta, bir hoca, bir memur, bir yolcu, bir memur, bir grup köydeşi, bir Tatar dostu, bir yabancı, cambazın biri, fakirin biri, hane sahibi, hayvan alıp satan eski bir ahababı, iki ihtiyar, ihtiyarın biri, kira arkadaşları, korucu, komşusunun biri, köyün ağası, köyün ileri gelenleri, köyün ağamsı zenginlerinden biri, muhtar ve bazı komşular, sürü sürü davarları olan bir zengin, üç köylü, üç yolcu, üç misafir, iki Çingene gibi belirsiz kişilerdir.

İkinci dereceden kişiler: Küçük Bekir, Birnik (tahsildar), korucu, Korucu İvan, misafir, Kel Ahmet, Hüseyin Ali, Oğlu Kazım, Taşçı Ömer, Delikanlı, Halit, Hüseyin Aptullah, Yakuboğlu Yusuf, Çoban Salim, Recep Ali, Koca Ahmet, Mehmet Güvey, İsmail Ethem, Küçük Ali, Nayimoğlu Ahmet, Korucu Yuvan, Salih, Saliolu Yusuf, Müsref.

Seyirci durumundaki kişiler: Dükkâncı İbram, birkaç köylü, misafirler, köylüler, Hasan Ethem, kahvedekiler vb.

Olaylarda hiçbir etkisi olmayıp; psikolojik, fiziksel ya da sosyal durumlarıyla bölgede öne çıkmış, tanınan ve sadece isimleriyle yer alan kişiler: Mecik Memet, Mecit Memet, Tok Ali, Saliolu Amet, Çolak Ali, Yuvan Ağa (köyün en zengini, muhtarı), Bayram Ali (köyün en yoksulu, sığırtmacı), Hatip, Koca Veli, Dükkancı. Bu grupta yer alan şahıslara; “Koy Bir Kenara Da” fıkrasını örnek olarak gösterebiliriz:

“Komşunun biri ile Gerenli yan yana oturmuşlar, konuşuyorlarmış. Bir ara adam kuşağından bir mektup çıkarmış. Gerenli:

“Ne o, diye sormuş”.

Adam bunu beklermiş gibi:

“ Bizim çocuk askerden mektup yollamış”.

“Ne yazmış?”

Adam başını kaldırmış:

*“Daha okutmadık ki, şimdi tam onu düşünürdüm. Kime okutsam derdim”.
“Dükkâncıya okut”.*

Adam başını sallamış:

“Be, birkaç para borcum var. Görünmek istemiyorum”.

“Hatibe git”.Adam yüzünü buruşturmuş:

“Onunla da pek aramız iyi değil”.

“Koca Veli’ye okut”.Adam biraz düşündükten sonra:

“O da çok nazlanır ki... Hoşlanmam öylelerinden”.

Bu sefer Gerenli göğüs geçirmiş:

“Öyleyse koy mektupları bir kenara da çocuk askerden dönünce kendisine okut”(Tahsinof, s. 88)”.

Bunların dışında kimi zaman Gerenli’nin şakalarının ve mizahının eksen kişileri başta karısı ve çocukları olmak üzere ailesi, annesi-babası ve cimri olan dayısı gibi akrabaları da olabilmektedir. “İyilik Bilmez” adlı anlatmada Gerenli’nin “acı (eşek) şakasının” muhatabı karısıdır:

“Gerenli’nin karısı bir sabah sızıldanarak uyanmış:

“Aman, demiş, bir kırıklık var üstümde. Hiç kalkacak halde değilim”.

Bunun üzerine Gerenli:

“Öyleyse yat, demiş. Niçin kalkacaksın? Yat dinlen. Ortalık dağınık diye kaset çekme, ben kalkar toplarım. Hem bir de kahve yapayım sana”.

“Kahve değil, bal olsun istemem”.

“Aaa, kahve başkadır. Rahatsızlıklara kahve melhem gelir. Dur ben sana kahve yapayım da”.

Kalkıp öteberiyi toplamış. Ateşi yakmış. Kahve takımlarını indirip cezveyi hazırlamış. Bacanın iç tarafından iki kazıntı kurum alarak cezveye koymuş. Biraz da su dökerek ocağa sürmüş. İyice kaynattıktan sonra fincana aktarıp karısına vermiş. Kadın bu ihtimam ve hizmetin verdiği sevinç ve memnunlukla yatağa doğrulmuş. Fincanı eline alarak soğutmaya başlamış. Bu sırada Gerenli kapıyı açarak, avluda kıpıtan çocuklarına haykırmış:

“Ahmet! Osman! Gelin buraya!”

Kimi elinde kürekle, kimi süpürgeyle kapıya dayanmış. Gerenli, kahve fincanı elinde olduğu halde yatakta oturan karısını göstererek:

“Bakın ananızdaki keyfe”, demiş.

“Ayol, öyle demesene. Kırk yılda bir kere.”

Derken kahveyi tadacak olmuş. Zehir gibi. Fırlatmış fincanı.

“Bu nasıl kahve böyle?” Bunun üzerine Gerenli:

“Gördünüze, demiş. Bir türlü iyilik bilmez (Tahsinof, s. 84)”.

Gerenli'den geriye kalanların önemli bir kısmı şaka ve hatta eşek/acı şakası olan anlatmalardır. Gerenli'nin şakaları dışında eserde yer alan anlatmaların bir bölümü; alay, fıkra, ironi, istihza, nükte, tahkir gibi mizahın diğer türlerine örnek olabilecek anlatmalardır. Bu anlatmalardan bazıları Nasreddin Hoca anlatmalarının yapısıyla örtüşmektedir. Ancak burada bir hususu belirtmekte fayda var. Fıkralarda yapı, çatı ve kurgu gibi konular ayrı bir araştırma ve tartışma konusudur. Bu çalışmamızda öncelikli amacımız Bulgaristan Türkleri arasında sivrilmiş bir fıkra-tipi olarak Gerenli'yi tanıtmak ve ondan geriye kalan anlatmalar hakkında genel bir değerlendirmede bulunmaktır. Gerenli anlatmalarında geçen Nasreddin Hoca mizah kalıplarının ele alınmasının ve tartışılmasının ayrı bir çalışmayı gerektirdiğini düşünmekteyiz. Bu nedenle, bu benzerlikler üzerinde durulmamacak sadece örnek vermekle yetinilecektir.

“Gerçi Nasrettin Hoca davranışı birçok şakalarında seziliyor. Hatta bazıları tıpatıp aynı” diyen Tahsinof (s. 9); çalışmasında yer alan Gerenli'nin ‘Çukurovalı'nın İneği’ adlı anlatmasının Hoca'nın ‘Hoca Eşek Arıyor’ anlatmasıyla *“tıpatıp aynı”* olduğunu ifade eder. Gerçekten de iki fıkranın kurgusal yapısı başka bir ifadeyle anlatmanın ruhu dikkat çeken bir biçimde birbirine benzemektedir. Yapısal, mantıksal ve kurgusal benzerliğin belirginliğini görmek ve karşılaştırma yapabilmek için iki anlatmayı da vermek yerinde olacaktır. Nasreddin Hoca'da bilindiği gibi olay şu şekilde gerçekleşmektedir:

“Subaşının merkebi kaybolmuş. Adamları Hoca’yı bağına giderken görüp:

“Efendi! Biz hepimiz bir semte dağılıp arayacağız. Hazır gidiyorsun, sen de bağlar arasına bakıver.” demişler.

Hoca türkü söyleyerek bağlar arasında gezermiş. Biri rast gelip işi anladıktan sonra: “Bu ne biçim eşek arayış?” deyince Hoca:

*“El elin eşeğini türkü çağıra çağıra arar.” demiştir (Boratav, 2007, s. 264)”.
Gerenli anlatmasında ise olay aşağıdaki gibi ortaya çıkmıştır:*

Gerenli Çukurova’dan dönerken yolda bir inek arabasına ermiş.

“Uğurlar olsun hemşeri” demiş. Arabacı da:

“Allah razı olsun, cevabını vermiş”.

“Nereye böyle?”

“Yeniceköy’e...”

“Tamam, ben de oraya gidiyorum. Beraberiz demek”.

Daldan dala konuşmaya başlamışlar. Koruya girince arabacı:

“Benim inekler açtır, demiş, şurada biraz otlatayım. Acelen yoksa, kalırsın konuşuruz”.

“Benim acelesi hemşeri? Ne orağımız var biçtirecek, ne çapamız var kazdıracak.” Kalmış. Hayvanlar otluyor onlar konuşuyormuş. Bir ara arabacı birdenbire kalkmış:

“Neyin acelesi hemşeri? Ne orağımız var biçtirecek, ne çapamız var kazdıracak.” Kalmış. Hayvanlar otluyor onlar konuşuyormuş. Bir ara arabacı birdenbire kalkmış:

“Benim sarı çelek yok. Domuz hayvandır, alır başını gider. Sen şuralara bak, ben yukarlara çıkayım.”

Adam yukarlara çıkmış. Gerenli yola yakın yerlerde gezinmeye başlamış. Bir yandan da keyifli keyifli bir türkü mırıldanıyormuş. Köse Sali de yoldan geçiyormuş. Gerenli’yi görünce sormuş:

“Ne yapıyorsun burada ba Gerenli?”

“A be bir Çukurovalı’nın ineği kayboldu, onu arıyorum.”

“O nasıl şey öyle, türkü çağırarak.”

Gerenli boynunu bükmüş:

“Eh, demiş, elin ineği böyle aranır” (Tahsinof, s. 18).

Bu anlatma dışında yapısal olarak Nasreddin Hoca anlatmalarının kurgusuna sahip başka örnekler de bulunmaktadır. Hem bu yapısal benzerliğin hem de Hoca'nın anlatılarının kurgusal yönünün Gerenli anlatmalarına olan etkisini görmek amacıyla birkaç örnek daha vermek faydalı olacaktır. Bu örneklerden birincisi “yemeği sünnetlemek” le ilgili olan anlatmadır. Gerenli’de olay aşağıdaki gibidir:

“Bir akşam kapı çalınmış. Gerenli çıkmış, Üç yolcu:

“Ağam, demişler, uzak yoldan geliyoruz. Takattan düştük. Aç yorgun. Bir köşecikte biraz sığınsak”.

Gerenli yolcuları içeriye almış. Yemek yiyecek hazırlatmış, sofrayı kurdurmuş. Çorbayı koymuş. İçleri geçmiş olan yolcular çorbayı hemen kaşıklamışlar.

Gerenli fasulye koymuş: “Yiyin, sünnettir.” demiş. Hemen yemişler.

Kabak koymuş: “Yiyin sünnettir.” demiş. Hemen yemişler.

Bir ara yolculardan biri soracak olmuş: “Ağam, demiş, ayıp oldu. Baştan sormadık. Senin adın nedir?” Gerenli hiç düşünmeden cevap vermiş: “Farz!”

“Aaaa, o nasıl şey?”

Gerenli açıklamış: “Öyle, demiş, sünnet dersem beni de yiyeceksiniz” (Tahsinof, s. 58).

Nasreddin Hoca’da, ya da Nasreddin Hoca’ya atfedilen, anlatmada ise olay bilindiği gibi şu şekilde geçmektedir.

“Nasreddin Hoca’nın evine bir gün üç kişi misafirliğe gelmiş. Üçü de birbirinden obur şeylermiş.

Hoca ne yemek çıkarmışsa silip süpürmüşler. O kadar ki tepsilerdeki yemek bitince, bunu da “sünnettir” diye ekmekle iyice sıyırıp vermişler. Bu sırada odaya Hoca’nın oğlu girmiş. Adamlar Hoca’yı memnun etmek için:

“Aman ne güzel çocuk... Adı ne bunun?” diye sormuşlar.

“Adı Farzdır”, demiş Hoca.

Adamlar, şaşırıp birbirlerine bakmışlar:

“Bu ne biçim isim Hocam? diye sormuşlar. Şimdiye kadar böyle bir isim hiç duymamıştık”.

Hoca hemen lafı koymuş:

“Yahu, sünnet diyeyim de onu da mı yiyin?”

Gerenli'nin Razgrat'taki caminin minare taşlarını sayması ile Nasreddin Hoca'ya keşişlerin dünyanın ortası, gökteki yıldız ne kadardır? Sakalımda kaç kıl vardır? sorularına verdiği cevaplarla benzerlik göstermektedir.

“Gerenli Razgrat'taki Koca Cami'nin önüne geçmiş, elleri böğründe minareyi seyredemiş. Oradan geçen Adaköy'lü Nasif:

“Ne bakıyorsun, Gerenli”, diye sormuş.

Gerenli: “Minarenin taşlarını sayıyorum”, demiş.

Adaköy'lü gülmüş: “E, ne kadar?”

“Üç yüz yedi.”

“Boştur o”.

“İnanmazsan çık da say” (Tahsinof, s. 43).

Nasreddin Hoca'da ise olay bilindiği gibi;

“Bu kerre keşişin biri gelip sordu:

“Bu gökyüzündeki yıldız ne kadardır?” dedi.

Hoca cevap verdi:

“Eşeğimin arkasında ne kadar kıl var ise o kadardır.” dedi.

Keşiş: “Neden ma'lum?” Hoca:

“Eğer inanmazsan gel, eşek üstündeki kılı say. Eğer gökteki yıldızdan eksik gelirse o zaman sözünü söyle.” dedi. Keşiş:

“Ya hiç eşek üstündeki kıl sayılır mı?” dedi. Hoca:

“Ya hiç gökteki yıldız sayılır mı?” (Boratav, 2007, s. 158-159) şeklinde cereyan etmektedir.

Gerenli anlatmalarıyla Nasreddin Hoca anlatmaları arasındaki benzerlikleri; *“Ayrıca ilgilendiğim halde, Nasreddin Hoca'yı tek bir kere ağzına aldığı öğre-nemedim. Bu durum Gerenli'nin artistik tutumundan ileri gelse gerek ama yine de önemli bir özellik”* şeklinde değerlendiren Tahsinof (s. 9-10) bu benzerliklere

rağmen bu anlatmaları iki sebepten dolayı; “*Birincisi, adını hiçbir yerde anmadığı halde Nasreddin Hoca’nın yabancı olmadığını göstermek için. İkincisi, bu hazır çerçevelerde bile Gerenli kendi kişiliğini sezdirebildiği için*” kitaba almayı uygun bulduğunu söyler. Tahsinof, bunlardan ikincisinin daha önemli olduğunu; “*Zira ayrı ayrı bölgelerde değişik biçimlerde rastlanan şakalar Gerenli’yle yepyeni bir nitelik kazanmaktadır*” görüşünü ileri sürer. Devamında ise; “*İşte bundan dolayı, Nasreddin Hoca’yı andıran bir iki fıkra kitapta bile bile bırakılmıştır*” demektedir.

Gerenli anlatmaları içinde Gerenli’nin yaşadığı çevrede bilinen atasözü değerindeki sözler ve deyimler üzerine kurulmuş fıkra örnekleri de dikkat çekmektedir. “*Bey Ali’nin İneği*” adlı fıkrayı buna örnek gösterebiliriz:

“*Bey Ali’nin bir ineği varmış. Satmaya kalkmış onu. Bir o pazara götürmüş, bir bu pazara, istediği fiyatı bulamamış. Kiracılığı sırasında Gerenli’ye sormuşlar:*

“*Gerenli, demişler, Bey Ali ne yapar?*”

“*İyidir, demiş Gerenli. Bir ineği var, götürür götürür bir türlü satamaz. Hayvan artık alışmış, yabancı birini görünce hemen açıyor ağzını, dişlerine bakacak diye*”.

Tahsinof’a göre yörede söylenen “*Açma öyle ağzını Bey Ali’nin ineği gibi*” sözü Bey Ali’nin bu davranışı üzerine ortaya çıkmıştır ve bu söz oradan kalmıştır (Tahsinof, s. 36).

“*Hakkınızı Helal Edin*” anlatmasında da benzer bir durum görülmektedir:

“*Gerenli, Akmemet köyünde bir akşam misafir kaldıktan sonra odadan çıkarken:*

“*E, hadi bey, demiş. Artık eksik hakkınızı helal edin*”.

Hısım akraba, konu komşu:

Gerenli dönmüş:

“*Hayır, demiş. Tok Ali’nin arabasına bineceğim*”.

Anlatmada geçen Tok Ali’nin koştuğu beygirler, köyün en zabın (ince, zayıf, güçsüz) beygirleri, bir deri bir kemik olan beygirlermiş. Tok Ali’nin beygirlerinin bu durumu bölgede alay konusu edilirmiş (Tahsinof,76).

“*Boza Pişirmek*” anlatması ise doğrudan deyim üzerine kurulmuş bir anlatmadır:

“Gerenli küçük çocuğu Osman’la orak biçmeye gitmiş. Bakmış, çocuk uçtan uçtan giriyor, işe sarılmıyormuş. Gerenli kalkmış, şöyle tut, böyle çek diyerek göstermişse de çocuk hep kavrayamazlıktan geliyormuş. Bunun üzerine Gerenli:

“Zordur bu meret, demiş. Ben de ne çektim!”

Çocuk hemen sormuş:

“Seni kim öğretti baba?” Gerenli:

“Bubam” demiş.

“E, nasıl öğretti ye?”

Gerenli boynunu bükmüş:

“A, çok kolay. Ensemde boza pişiriverdi.”

Çocuk hemen eğilerek hars hars biçmeye başlamış” (Tahsinof, s. 75).

Her mizah ustası gibi Gerenli de zaman zaman söz oyunlarına başvurmuştur. Telaffuzdan kaynaklı yanlış anlamalara yol açan kelime oyunlarını da kullanan Gerenli, dilin verdiği bu imkânlardan faydalanarak muhatapları karşısında hiçbir zaman altta kalmamıştır. *“Kuzu Değil Kuzu”* anlatmasında Gerenli kelime oyunu ile her zaman hedefinde olan köyün ağalarına ağır bir eşek şakası yapmıştır:

“Gerenli Çukurova’ya gitmiş. Köyün ileri gelirleri sormuşlar:

“Ne yapar Etem Ağa, Memet Ağa?”

“İyidirler, demiş Gerenli. Kuzu keserlerdi”.

Birbirlerine bakışmışlar:

“Gideriz mi?”, “Gideriz!”

Kalkmışlar gitmişler Etem ağalara. Bir de bakmışlar, ne kuzu var, ne et. Dönmüşler gelmişler:

“Gerenli, demişler, güpegündüz de yalan olur mu? Kuzu muzı kestikleri yok”.

“Ama siz kuzu yemeğe mi geldiniz! Ben size kuzu keserlerdi değil, Kuzu (Ormanın kuzeye düşen dik yerine verilen ad) keserlerdi dedim” (Tahsinof, s. 37)”.

Gerenli, şakalarında acımasızdır. Yaptığı şakaların öznesi olan Gerenli; şakalarını çok iyi kurgular, sonuna kadar sürdürür. Bazen şaka Gerenli’nin ayağına

kendisi gelir, muhatabı Gerenli'ye bu fırsatı verir. Gerenli ise bu fırsatı hiç kaçırmaz. Hele bu fırsatı veren ağalardan biri ya da yönetici ise Gerenli, şakanın kurgusunda daha acımasız olabilmektedir. Ancak Gerenli'nin şakalarının pek çoğunda bir çıkar hesabı göze çarpar. Öznesi olduğu şakalarında Gerenli, şakanın sonunda mutlaka bir çıkar elde eder. Gerenli'nin bir ağaya yaptığı "Lazım Olunca Alırım" şakasını örnek olarak gösterebiliriz.

"Köyün ağası eşekle Yeriçi köyünden dönermiş. Sarı Meşe korusundan geçerken biraz için çüş etmiş. Eşeği yol boyunca bir meşeye bağlayarak, hacetle içerlek yere dalmış. Bu sırada arkadan eren Gerenli, eşeği boşandırmış ve sırtına atlayıp yoluna devam etmiş. Köye gelince ağanın çocuklarına:

"Bakın beri, demiş. Bunu Sarı Meşe'de başıboş buldum. Tuttum getirdim. Bir yerden kaçmış olmalı".

İki saat sonra ağa yaya yapıldak dönmüş. Çocuklarına:

"Be ben eşeğimi kaybettim", demiş.

"Burada o, demiş çocukları..."

Ağa şaşırılmış. "Aaaa, kendi mi geldi?"

"Hayır, Gerenli getirdi. Meşede başıboş gezermiş, tutmuş getirmiş".

"Bak bak! Gerenli Hızır'dır zatı, hep bulunur böyle yerlerde".

Ertesi gün ağa, Gerenli'ye rastlamış:

"Nereye ba Gerenli?"

"Hüseyin'lere gideceğim".

"Haa, ben sandım Kubadın'a gideceksin. Yaya gitme, al benim eşeği" diyecektim. Gerenli pek umarsamazmış gibi:

"Şimdi lazım değil, demiş. Lazım olunca alırım" (Tahsinof, s. 12)".

Sonuç

Yoksulbir adam olan Gerenli, hayatını geçim sıkıntısı içerisinde geçirmiş, gurbet ellerde kiracı olarak nafakasını aramıştır. Kıt kanaat geçinen Gerenli; haysiyetinden, duruşundan ödün vermemiş bir tiptir.

Gerenli'nin iğneli sözleri, attığı taşların ağırlığı ve yaptığı şakalar muhatabına göre değişmektedir. İnsanlara yukarıdan bakan, zenginliğiyle övünen bir ağaya

söylediği söz ile masum karısına ya da kendisi gibi olan Kabak Ömer'e söyledikleri arasında fark vardır. Kahramanları arasında muhtar, ağa, tahsildar, korucu ya da olumsuz özellikleri ile toplumda sivrilmiş kişilere karşı yaptığı şaka ve sözleri en iğneli olanlarıdır.

Bugün siyasi ve coğrafi nedenlerden dolayı Bulgaristan Türkleri olarak nitelediğimiz Türk azınlık aslında Anadolu Türklüğünün devamıdır. Söyledikleri ninnilerle, türkülerle, yaktıkları ağıtlarla, içlerinden çıkan tipler aracılığıyla ürettikleri mizahla yaşadıkları coğrafyaya Türk kültüründen izler bırakmışlardır.

Sözlü edebiyatın diğer türleri gibi Bulgaristan Türkleri mizah üretmede de son derece başarılıdır. O kadar ki Bulgarlar, Nasreddin Hoca'nın karşısına Hıtır Peter/Kurnaz Peter'ı çıkarmak zorunda kalmışlardır.

Kaynakça

Bahtin, M. (2005). *Rabelais ve Dünyası*. Çev. Çiçek Öztekin. İstanbul: Ayrıntı.

Bergson, H. (2011). *Gülme Komiğin Anlamı Üzerine Deneme*. Çev. Yaşar Avunç. İstanbul.

Boratav, P. N. (2007). *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Kırmızı.

Con, S. M. (2003). *Ağlarken Gülmek Fıkralar ve Özlü Sözler*. Razgrad: ET Poligraf.

Crampton, R. J. (2007). *Bulgaristan Tarihi*. Çev. Nuray Ekici. İstanbul: JeoPolitika.

Eker, G. Ö. (2014). *İnsan Kültür Mizah*. Ankara: Grafiker.

Özkan, İ. (2008). *Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Tahsinof, M. (1965). *Çarıklı Filozof*. Sofya: NarodnaProsteva.

Turan, Ö. (2003). "Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri". *Balkan Türkleri Balkanlar'da Türk Varlığı*. (Der: Erhan Türbedar). Ankara: ASAM, 18-43.

Yıldırım, D. (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ.

Güney Slav Resmî Dillerinden Karadağlıcaya Genel Bakış An Overview on Montenegrin Language as a South Slavic Official Language

Alpay İĞCi*

Özet

Karadağlıca, Türkçenin Balkan coğrafyasındaki komşularından biridir. Birçok sebepten dolayı bu dil, Türkçe konuşanlar tarafından pek bilinmemektedir. Bu makale, Türkçeye komşu bir dil, üzerine sözler söylenen Karadağlıca konusunda Türkçede genel bilgi oluşturmayı ve durumları aktararak bir toparlama yapmayı amaçlamıştır. Onun yazı dili ve resmî dil olma süreci, dil araştırmaları açısından da tecrübeler sunar. Karadağ içinde, Güney Slav dillerinden Sırpça, Boşnakça ve Hırvatça; kendi alt dil kolundan Arnavutça; Altay dillerinden Türkçe ile Karadağlıca komşuluk içindedir. Yazı dili ve ağız olarak Karadağlıca konuşurlarının büyük ve asıl kısmı Karadağ'dadır. Sayım kayıtlarına göre Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya'da da konuşurları bulunur. Karadağ Cumhuriyeti'nin resmî dili Karadağlıcadır. Karadağ Cumhuriyeti Anayasasının 13. maddesinde Karadağlıcanın resmîyeti belirtilmiştir. Takip eden birkaç yıl içinde Karadağlı dilinin yazım kuralları ve kılavuzu, grameri devlet organlarının desteğiyle hazırlanmıştır. Bunun yanında, Karadağ'ın bağımsızlığının öncesinde ve bağımsızlık sonrasında Karadağlıcaya dair çeşitli dil çalışmaları yayımlanmıştır. Dilin kendi adı "Crnogorski jezik"/"Црногорски језик" (/Tsrnogorski yezik/) şeklindedir. Karadağlı dili, ISO 639 listesinde "CNR" koduyla bulunur. Karadağlıcanın alfabesi Latin ve Kiril esaslı iki denk forma sahiptir. Anayasal olarak her iki yazı sisteminin eşit olması sebebiyle, Karadağlı alfabesi iki paralel varyanta sahiptir. Karadağ içinde genel kullanımda Latin esaslı alfabenin daha yaygın olduğu söylenebilir. Karadağlıca, ayrı bir dil olduğunu kanıtlama, Sırpça ve Sırphırvatça çatısında olup olma gibi tartışmaların konusu olmuştur. Bugünkü sorunların temelde siyasi yaklaşımdan kaynaklandığı söylenebilir. Bu sorunlar da ona dair çeşitli sorunlar doğurabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karadağlıca, Karadağlı Kültürü, Güney Slav Dilleri, Karadağ, Cnr, Resmî Dil.

Abstract

Montenegrin is one of the neighbours of Turkish in the Balkan geography. For many reasons, this language is not known well in Turkish speakers. This article aims to create a general knowledge in Turkish about a language that is neighbour to Turkish and to make a recovery by transferring the situations. Its process of being a written and official language also provides experience in terms of language researches. In Montenegro Montenegrin is in the neighbourhood with Serbian, Bosniak and Croatian languages

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, alpayigci@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8014-9758.

from Southern Slavic languages; Albanian from its own linguistical branch; Turkish from Altaic languages. The major and main part of Montenegrin speakers within written language and dialect is in Montenegro. According to the census records, it also has speakers in Serbia, Croatia, and Slovenia. Republic of Montenegro's official language is Montenegrin language. In article 13 of the Constitution of the Republic of Montenegro, the official use of Montenegrin is stated. In the next few years, the spelling rules and guidelines and grammar of the Montenegrin language have been prepared with the support of state bodies. In addition, several linguistical studies have been published on Montenegrin before and after Montenegro's independence. The language's own name is "Crnogorski jezik" / "Црногорску језук". The Montenegrin language exists in the ISO 639 list with the code "CNR". The alphabet of Montenegrin has two equivalent forms based on Latin and Cyrillic. Since both writing systems are constitutionally equal, the Montenegrin alphabet has two parallel variants. It can be said that the Latin-based alphabet is more common in general use in Montenegro. Montenegrin has been the subject of controversy, such as proving that it is a separate language, being or not being within the scope of Serbian and Serbo-Croatian. It can be said that today's problems mainly stem from the political approach. These problems have also caused several problems with it.

Keywords: Montenegrin language, Montenegrin Culture, South Slavic Languages, Montenegro, Cnr, Official Language.

Giriş

Türk dilinin birçok dil ile komşuluğu vardır. Kendi coğrafyası içinde Balkan topraklarındaki komşularından bir kısmı Güney Slav yazı dilleridir. Bunlardan biri (Adriyatik Denizi kıyısında) Karadağ'ın resmî dili olan Karadağlıcadır. Türkiye'de veya Türk dünyasının genelinde Türkçenin temas ettiği komşu dillere dair bilgiler genel olarak azdır. Mesela Balkanlarda Türkçe yüzlerce yıldır hem konuşulan dil hem resmî dil olmuştur. Bu topraklarda etkileşimde olduğu diğer dillere dair Türkçede olan bilgi ve malzemeler ayrıntılı ve çeşitli olmalıdır. Genel bilgilerle sınırlı kalmamalıdır. Mevcut bilgi eksikliği çoklukla halk arasında geçerlidir. Ancak, bu konuyu çalışan dar bir kesim hariç tutulursa anılan eksiklik akademik dünyada da görülebilir. Burası Türkçenin bugün de ağızlarıyla yaşadığı ve resmî haklarının olduğu bir yerdir.

Türkçenin Balkan coğrafyasındaki komşularından biri Karadağlıcadır. Konuşur sayısının diğer dillere göre daha az olması, kısıtlı coğrafi yaygınlığı ve bugün Türkiye Türkçesinin batı sınırlarında bulunması gibi sebeplerle Karadağlıca, Türkçe konuşanlar tarafından pek bilinmemektedir. Yaşadığı tarihî süreçten ötürü, aslında Türkler dışında da bilinirliği az sayılabilecek dillerdendir. Bu durumda kişilerin bilgi düzeyleri dışında sebepler de söz konusudur. Karadağlıca Slavistik araştırmaları, gündelik hayat, siyasi düzlem gibi birçok mecrada görüşülen ve üzerinde tartışmaların yaşanmış olduğu bir konudur. Bu onun standartlaşma,

yazı dili ve resmî dil olma süreci şeklinde düşünülebilir.

Bu makale, Türkçeye komşu bir dil olan Karadağlıca konusunda Türkçedeki bilgilere katkı sunmayı; coğrafi dağılım, standartlaştırma, resmîyet, dil tartışmaları gibi durumları aktararak bir toparlama yapmayı amaçlamıştır. Onun yazı dili ve resmî dil olma süreci, dil araştırmaları açısından da tecrübeler sunar. Dilin adı, Türkçenin dil adı vermede temel ve en yaygın kuralına uygun şekilde (İçci, 2019, s. 216), onu konuşan etnik grup “Karadağlı” kelimesine {+CA} eklenmesiyle kurulmuştur. Bu ad, “Türkçe” başta olmak üzere, “Almanca”, “Çekçe”, “Estonca”, “Farsça”, “Fransızca”, “Gürcüce”, “İngilizce”, “İbranice”, “Slovakça” gibi çok sayıda dil adında olduğu şekildedir.

1. Sınıflandırma

Karadağlıca veya Karadağlı dili, Hint-Avrupa dillerinin Baltık-Slav dairesinde yer alır. Anılan küme içinde, Slavca kolunun güney kesimindedir. Güney Slav kesiminin ise Boşnakça, Hırvatça, Sırpça, Slovence ile beraber batı grubunda konumlanır. Sınıflandırma basit tablo olarak şu şekilde gösterilebilir:

- *Hint-Avrupa
 - *Baltık-Slav
 - *Slavca
 - *Güney Slavca
 - *Batı
 - *Karadağlıca

2. Coğrafya ve Konuşur Sayısı

Balkanlarda konuşulan bir dil olarak, bu yarımada'nın batı sahasında yayılmıştır. Burası Adriyatik Denizi kıyılarının İşkodra Gölü ve Kotor Körfezi'nin bulunduğu bölümdür. Burada, dile de adını veren Karadağ toprakları yer alır. Anılan dil coğrafyası, tarihte “Karadağ” adının yanında, kısmen veya tamamen *Zeta*, *Duklja*, *Dioclea*, *Hersek*, *Kuzey Arnavutluk*, *Brda* gibi coğrafya adlarıyla birlikte de anılmıştır.

Bugün Karadağ Cumhuriyeti'nin 13.812 km² yüzölçümü vardır. Ülke içinde Karadağlıca, Güney Slav dillerinden Sırpça, Boşnakça ve Hırvatça; kendi alt dil kolundan Arnavutça; Altay dillerinden Türkçe ile komşuluk içindedir. Anılan diller, ülke içinde bazen birbiriyle kesişmekle beraber, bazen de farklı sahalarda

ve farklı yaygınlıkta konuşurlar. Ana ülke Karadağ dışında, komşu Sırbistan ve Hırvatistan'da da konuşura sahip yerler vardır.

Karadağ Cumhuriyeti içinde geleneksel ölçütlere göre Karadağlıca için iki ana ağız bölgesinden söz edilmiştir. Bu bölgeler “Kuzeybatı Karadağlı ağızları” (*Ševerozapadni crnogorski govori*) ve “Güneydoğu Karadağlı ağızları” (*Jugoistočni crnogorski govori*) olarak verilmiştir (Čirgić, 2017, s. 109). Kısaca, kuzeybatı ve güneydoğu olarak iki ağız sahası vardır.

Yazı dili ve ağız olarak Karadağlıca konuşurlarının sayısı 2011 yılı sayım verilerine göre 233 bin dolayındadır. Karadağ'daki büyük ve asıl konuşur nüfusu 229.251 kişidir (KD-Sayım, 2011, s. 10). Anılan konuşur sayısına Karadağ'ın çevresindeki ülkeler eklenebilir. Civar ülkelerden Sırbistan'da 2.519 (SR-Sayım, 2011, s. 151), Hırvatistan'da 876 (HR-Sayım, 2011, s. 12) ve Slovenya'da 462 (SL-Sayım, 2002, s. 7) kişinin eklenmesiyle toplam konuşur sayısı 233.108 olur. Bu sayı 2011 yılındaki nüfus sayımında ana dilini Karadağlıca olarak belirtenleri gösterir.

Resmî nüfus verilerine göre Karadağlıcanın 233 bin kadar olan konuşuruna karşılık, Karadağlıların nüfusu bu sayıdan farklılık gösterir. Yine aynı 2011 yılı sayım verilerine göre Karadağlıların nüfusu Karadağ'da 278.865, Sırbistan'da 38.527, Hırvatistan'da 4.517, Slovenya'da¹ 2.667 kişi olarak kayıtlanmıştır (KD-Sayım, 2011, s. 6; SR-Sayım, 2011, s. 98; HR-Sayım, 2011, s. 13; SL-Sayım, 2002, s. 4). Bu şekilde toplam Karadağlı nüfusu 324.576'dır. Dolayısıyla etnik aidiyet bilgisi olarak “Karadağlı” nüfusu ile ana dili bilgisi olarak “Karadağlıca” konuşan nüfusta Karadağlıca aleyhinde 90 bin kişilik bir eksiklik söz konusudur.

3. Resmîyet ve Dil Çalışmaları

Karadağ Cumhuriyeti'nin resmî dili Karadağlıcadır. Karadağ Cumhuriyeti Anayasasının 13. maddesinde Karadağlıcanın resmîyeti belirtilmiştir. Anayasadaki ilgili dil maddesi şöyledir:

“Dil ve Alfabe

Karadağ'da resmî dil Karadağlıcadır.

Kiril ve Latin alfabesi eşittir.

Sırpça, Boşnakça, Arnavutça ve Hırvatça da resmî kullanımda olabilir.” (Anayasa, “Çlan 13”)

Karadağ'da devletin temel resmî dili olmasının yanında, Bosna Hersek'te

¹ Slovenya'daki nüfus verisi 2002 sayımına aittir.

azınlık dili olarak Bölge veya Azınlık Dilleri için Avrupa Şartı adlı antlaşma kapsamında resmîyet imkânı vardır (Council of Europe).Sırbistan'ın Voyvodina Özerk Bölgesi'nde iki belediyede resmî kullanıma sahip olması için çalışmalar yapılmıştır (Radio-televizija Vojvodine, 2010; Blic, 2010). Günümüzde Sırbistan'daki resmîyet durumuna dair bilgi ve belgeler yetersizdir.

2006 yılındaki bağımsızlığın ardından, 19 Ekim 2007'de Karadağ'ın kurucu meclisi tarafından kabul edilen anayasada Karadağlıcanın resmî dil statüsü ilan edilmiştir. Dilin Karadağ'daki resmîyetine bağlı olarak devlet kurumları tarafından çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 9 Temmuz 2009 tarihinde Karadağ Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanı tarafından Karadağlıcanın yazım kılavuzu ve sözlüğünün(*Pravopis crnogorskoga jezika i Rječnik crnogorskoga jezika*) yayımlandığı duyurulmuştur (Ministarstvo prosvjete, 2009; Perović-Silić-Vasiljeva, 2009).Böylece Karadağlıcanın yazı sistemi, yazım kuralları, sözlerin yazılışları gibi birçok hususta standartlar belirtilmiştir. Hazırlayanların ön sözüyle başlayan eser, yazım kuralları ve yazım sözlüğü olarak iki ana bölüme ayrılır. Sonraki 2010 senesinde bu yayının gözden geçirilmiş ikinci basımı yapılmıştır. Aynı bakanlığın 5 Temmuz 2010 tarihli resmî kararıyla gramer kitabı*Gramatika crnogorskoga jezika* "Karadağlıcanın grameri" ilan edilip aynı yıl içinde yayını tamamlanmıştır (Čirgić-Pranjković-Silić, 2010). 360 sayfalık bu eserde, Karadağlı dilinin grameri, fonetik ve fonoloji; morfoloji; morfoloji; sözcük yapımı; sentaks ana bölümlerinde anlatılmıştır.Bu eser, ön sözde de duyurulduğu üzere, Karadağlı dilinin ilk resmî gramer kitabıdır. Aynı yıl *Crnogorski jezik "Karadağlıca"* (Silić, 2010)yayımlanmıştır.

Karadağlıcaya dair bütün dil çalışmalarına yer vermek bu makalenin kapsamını aşan genel kaynakça çalışmasıdır. Temel dil çalışmalarına yıllarıyla beraber temas etmek, Karadağlı diline yönelik çalışmaların ve sürecin kronolojisini anlamaya yardımcı olabilir. Resmî gramerin öncesinde de Karadağlıcanın grameri hazırlanmıştır. Yugoslavya içinde Karadağ'ın özerk cumhuriyet olduğu dönemde; 1984 yılında Karadağ Bilimler ve Sanatlar Akademisi ağız yayını olarak *Crnogorski govori "Karadağlı Ağızları"* (1984) hazırlanmıştır. 1993 yılında *Crnogorski jezik "Karadağlıca"* (Nikčević, 1993 ve 1997)eserinin ilk cildi hazırlanıp yayımlanmış, 1997 yılında ikinci cildi de tamamlanmıştır. 2001 yılında Vojislav Nikčević'in yeni eseri *Gramatika crnogorskoga jezika "Karadağlıcanın Grameri"* (Nikčević, 2001) basılmıştır. Aynı yıl *Crnogorski jezik – kako i zašto "Karadağlıca - Nasıl ve Niçin"* (Lakić, 2001) yazılmıştır.2002 yılı için *Crnogorski jezik u Gorskom vijencu "Dağ Çelengi'nde Karadağlıca"* (Đurović, 2002)ve 2003 yılı için *Obzorje crnogorskog jezika "Karadağlıcanın Ufku"* (Vuković, 2003)anılabılır.*Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika "Karadağlıcanın Normu ve Kodlanması"* (2005) adlı dilin standartlaştırılmasına dair çalışma 2005 yılına aittir.

Karadağ'ın bağımsızlığı sonrasında Karadağlıca araştırmalarında çeşitli çalışmalar yayın hâline gelmiştir. Bir yıl içinde artık resmî statüsü olan, yazı dili standartları oluşturulan bir dilin araştırma dönemi başlamıştır. Birkaç eserden bahsedilecek olursa, 2007'de *Jezik u Crnoj Gori nije srpski* "Karadağ'daki Dil Sırpça Değildir" (Čirgić, 2007b), *Crnogorski jezik mora biti ustavna kategorija* "Karadağlıca Anayasal Bir Kategori Olmalı" (Glušica, 2007), *Crnogorski kao državni jezik* "Devlet Dili Olarak Karadağlıca" (Nikčević, 2007); 2008 yılında *Antroponimi orijentalnog porijekla i pseudoorijentalnog porijekla u Crnoj Gori* "Karadağ'da Doğu Kökenli ve Yalancı Doğu Kökenli Antroponimler" (Kujović, 2008); 2010'da *Crnogorske filološke teme* "Karadağ Filoloji Temaları" (Nikčević, 2010) ve *Povodom standardizacije crnogorskog jezika* "Karadağlıcanın Standartlaşmasına İlişkin" (Čirgić, 2010a); 2011 yılında geçmişten bugüne dil tarihi yayını olarak İngilizce baskısı da ayrıca yapılan *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti* "Geçmiş ve Günümüzde Karadağlıca" (Čirgić, 2010b, 2011), *Crnogorski jezik u javnoj upotrebi* "Kamu Kullanımında Karadağlıca" ("Crnogorski jezik", 2011) ve *Antički natpisi u Crnoj Gori* "Karadağ'daki Antik Yazıtlar" (Martinović, 2011); 2012'de *Crnogorske onomastičke studije* "Karadağ Onomastik Araştırmaları" (Pulević, 2012); 2015 yılı için *Bečki književni dogovor i crnogorski jezik* "Vienna Edebî Anlaşması ve Karadağlıca" (Damjanović, 2015); 2017 yılında *Dijalektologija crnogorskoga jezika* "Karadağlıcanın Diyalektolojisi" (Čirgić, 2017), *Crnogorske filološke studije: Status i recepcija* "Karadağ Filoloji Çalışmaları: Statü ve Kabul" (Nikčević, 2017); 2018'de *Savremena književna montenegriskika: Utemeljivači* "Çağdaş Edebî 'Montenegriskika': Kurucular" (Radoman, 2018) yayımlanmıştır. Karadağ'daki ağızlara yönelik *Rječnik govora Podgoričkih muslimana* "Podgoriça Müslümanları Ağzının Sözlüğü" (Čirgić, 2007a), *Njeguški rječnik* "Nye-guş Sözlüğü" (Otašević, 2012), *Rječnik Osmanske leksike Barskoga kraja* "Bar Bölgesi Osmanlı Türkçesi Söz Varlığı/Sözlüğü" (Šlaković, 2013) gibi çok sayıda çalışma hazırlanmıştır. Bunların dışında, dil, kültür, tarih, biyografi gibi burada sayılamayacak birçok konuda yayımlar yapılmıştır.

Karadağ Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı himayesinde Karadağlıcanın gramerine, yazım kılavuzuna ve sözlüğüne dair yayımlar yürütülmüştür. Dile dair çalışmalarda Karadağlı Dili ve Edebiyatı Enstitüsü (*Institut za crnogorski jezik i književnost*) ve Karadağlı Dili ve Edebiyatı Fakültesi (*Fakultet za crnogorski jezik i književnost, FCJK*) de yer almıştır. Karadağlı Dili ve Edebiyatı Enstitüsü, bilimsel araştırma yürütmek üzere 2010 yılında Karadağ hükûmeti kararıyla oluşturulmuş bir kamu kurumuydu. 2010 öncesinde ise Karadağlı Dili ve Dil Bilimi Enstitüsü (*Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje*) dilcilik faaliyetlerinde bulunmuştur. 2014 yılında alınan resmî kararlar, araştırma ve düzenleme çalışmalarının yanında yükseköğretim kurumu faaliyetleri yürütmesi için Karadağlı Dili ve Edebiyatı Fakültesi kurulmuştur (FCJK, 2020). Anlaşıldığı kadarıyla, enstitü de yeni fakülte bünyesine

katılmıştır.

Slavca araştırmaları veya Slavistik alanının Karadağlı dili ve edebiyatı araştırmaları için “Montenegristika” alt araştırma dalı vardır. Anılan araştırma sahasında faaliyet gösteren işbu enstitü, 2014 yılına kadar birçok eserin yayıncısı olmuştur. Bu yıldan günümüze dek diğer faaliyetlerle beraber yayıncılık faaliyetleri Karadağlı Dili ve Edebiyatı Fakültesi adıyla sürmektedir.

Karadağlı dili ve kültürü için, Montenegristika çalışmaları için faaliyet gösteren bir diğer kültür kuruluğu Matica Crnogorska’dır. Karadağ’ın bağımsızlığından epey önce, 1993 yılında eski krallık başkenti Çetina’de bağımsız bir sivil toplum kuruluğu olarak doğmuştur. Karadağ Cumhuriyeti Meclisi tarafından 18 Mart 2008 tarihinde bu aydın kuruluğu için kültür alanında bağımsız bir kuruluş olarak yasa çıkarılmıştır. Karadağ ve Karadağlılar için çeşitli kültür çalışmaları yürüten ve hazırlayan kuruluş, 2000 yılından itibaren bilim, kültür ve sosyal konularda yayımlanan Matica adlı derginin yayıncısıdır (Matica crnogorska, 2020).

Dile dair çok boyutlu ve çeşitli süreci olan çalışmalarda Karadađ Đurđe Crnojević Millî Kütüphanesi (*Nacionalna biblioteka Crne Gore “Đurđe Crnojević”*), Karadađ Standartlaştırma Enstitüsü (*Institut za standardizaciju Crne Gore*) ve bu ortamlarda oluşturulan komiteler de, Karadađlıca için faaliyetlerde bulunmuşlardır.

4. Diğer Dillerdeki Kullanım ve ISO Dil Kodları

Dilin kendi adı “Crnogorski jezik”/“Црногорски језик” (/Tsirnogorski yezik/) şeklindedir. Adın kısa olarak “Crnogorski”/“Црногорски” kullanımı da vardır. Türkçede “Karadağlıca” veya “Karadağlı dili” olarak kullanılır.

Boşnakça ve Hırvatçada “Crnogorski jezik”; Sırpçada “Црногорски језик”; Makedoncada “Црногорски јазик”; Slovence de “Črnogorščina” veya “Črnogorski jezik”; İngilizcede “Montenegrin language”; Almancada “Montenegrinische Sprache”; Fransızcada “Monténegrin”; Rusçada “Черногорский язык” olarak kullanılır.

Karadağlı dili, ISO çatısında diller ve dil aileleri için uluslararası düzeyde tanınan kodlar oluşturan ISO 639 listesinde yer almıştır. ISO 639-2, ISO 639-3 ve ISO 639-5 listelerinde Karadağlıca “CNR” koduyla bulunur. İngilizce *Montenegrin*, Fransızca *monténegrin* ve orijinal adı *crnogorski/црногорску* olarak kayıtlıdır.

Karadađ Millî Kütüphanesinin konuya dair serüveninden ISO 639 kodlanma sürecinin yıllar aldığı anlaşılmuştur. Karadađ Đurđe Crnojević Millî Kütüphanesi ve Karadađ Standartlaştırma Enstitüsü öncülüğünde, Karadađ’daki birçok kurum ve

kuruluşun katılımıyla Karadağlıcanın uluslararası kodlanması için çalışılmıştır. ISO 639 komitesine ilk başvuru 2008 yılında yapılmış, bunu 2011, 2013 ve 2015 yıllarındaki başvuru süreçleri izlemiştir. İlk başvuru ve takip eden dönemde alınan yetersiz veya sonuçsuz yanıtlar Karadağ tarafını daha ayrıntılı belgeler sunmaya itmiştir. 2014’te farklı kurum ve kuruluştan üyelerle oluşturulan teknik komite, birçok ayağı olan çalışmalarla hazırlanan belgeleri ISO 639 ortak danışma komitesine ulaştırmıştır. Bütün ara aşamalarla 2008’de başlayan dil kodu edinme süreci 2017 yılı sonunda tamamlanmıştır (Vračar-Ševaljević, 2017, s.47-48).

5. Alfabe

Karadağlıcanın alfabesi Latin ve Kiril esaslı iki denk forma sahiptir. Anayasal olarak her iki yazı sisteminin eşit olması sebebiyle, Karadağlı alfabesi iki paralel varyanta sahiptir. Karadağ içinde genel kullanımda Latin esaslı Karadağlıca alfabesinin daha yaygın olduğu söylenebilir. Günlük kullanımda, yayıncılıkta, iletişimde Latin yazısının yaygınlığı gözlemlenebilir. Karadağlıların çokluğunda bu yönde bir tercih olduğu da belirtilebilir.

Alfabe 32 harfe sahiptir. Latin varyantındaki harflerden 29 tanesi monografittir. Her harf/işaret tek sesi karşılar. Ayrıca, iki harften oluşan 3 digraf vardır: “dž”, “lj”, “nj”. Bunlardan “lj” telaffuz edilirken, /l/ ve /y/ sesleri duyulabilir. Türkçede ince ünlü sırasındaki (*el, beylik* vb.) “l” ile telaffuzu oldukça yakındır. Yine “nj” digrafı da /n/ ve /y/ seslerini telaffuzda hissettirir. Kiril varyantında her harf/işaret bir sesi karşılar. Konuşulduğu gibi yazılan bir alfabe olarak, Türkçe konuşanların kolayca algılayabileceği özelliktedir. İmla ile telaffuz birbirine denktir. Karadağlı alfabesinin Latin varyantıyla Kiril varyantının harf sıraları birbirinden farklıdır.

Latin esaslı alfabe Hırvatça, Boşnakça, Slovence ve kısmen Sırpçanın¹ imlasında da kullanılan Güney Slav tarzı Latin alfabesinden (Gaj alfabesi, Hırvat alfabesi) uyarlanmıştır. XIX. yüzyılda yaşamış dilci Ljudevit Gaj’ın (veya Ludwig Gay) uyarladığı alfabeyle, Karadağlıca için “š” ve “ž” harfleri eklenmiştir.

Karadağlıcanın alfabesi Latin (*latinica, abeceda*) ve Kiril (*ćirilica, azbuka*) varyantlarıyla aşağıdaki gibidir (Perović-Silić-Vasiljeva, 2009, s. 8). İlgili harflerin daha iyi anlaşılması için Türk alfabesindeki denkleri, karşılıkları da aşağıda verilmiştir. Büyük çoğunluğu tam olarak eşleşmekle beraber, bazı harfler için yaklaşık değere sahip dengi veya açıklaması belirtilmiştir.

¹ Sırpçanın resmî yazışmalarında tamamen, genel kullanımında da kısmen Kiril esaslı Sırp alfabesi kullanılmaktadır.

Karadağlı alfabesi (Latin)			
<i>Harf</i>	<i>Türk alfabesindeki dengi</i>	<i>Harf</i>	<i>Türk alfabesindeki dengi</i>
A a	A a	Lj lj	/ly/ telaffuzuna yakın
B b	B b	M m	M m
C c	/ts/ telaffuzuna yakın	N n	N n
Č č	Ç ç	Nj nj	/ny/ telaffuzuna yakın
Ć ć	Ç ç harfine yakın	O o	O o
D d	D d	P p	P p
Dž dž	C c	R r	R r
Đ đ	C c harfine yakın	S s	S s
E e	E e	Š š	Ş ş
F f	F f	Ś ś	/sy/ telaffuzuna yakın
G g	G g	T t	T t
H h	H h	U u	U u
I i	I i	V v	V v
J j	Y y	Z z	Z z
K k	K k	Ž ž	J j
L l	L l	Ž ž	/zy/ telaffuzuna yakın

Karadağlı alfabesi (Kiril)			
<i>Harf</i>	<i>Türk alfabesindeki dengi</i>	<i>Harf</i>	<i>Türk alfabesindeki dengi</i>
A a	A a	Н н	N n
Б б	B b	Ь ь	/ny/ telaffuzuna yakın
В в	V v	О о	O o
Г г	G g	П п	P p
Д д	D d	Р р	R r
Ђ ђ	C c harfine yakın	С с	S s
Е е	E e	Ѓ ѓ	/sy/ telaffuzuna yakın
Ж ж	J j	Т т	T t
З з	Z z	Ђ ђ	Ç ç harfine yakın
Ѕ ѕ	/zy/ telaffuzuna yakın	У у	U u
И и	I i	Ф ф	F f
Ј ј	Y y	Х х	H h
К к	K k	Ц ц	/ts/ telaffuzuna yakın
Л л	L l	Ч ч	Ç ç
Љ љ	/ly/ telaffuzuna yakın	Ў ў	C c
М м	M m	Ш ш	Ş ş

6. Sorunlar

Dil olarak Karadağlıcanın kaderi, onu konuşan ve onun sahibi olan Karadağlıların kaderiyle ilgilidir. Karadağlıların tarihini anlatmak bu makalenin amacı ve kapsamı dışındadır. Dil dairesinden konu düşünüldüğünde Karadağlıca tarihî süreçte, en azından yakın tarihte çoklukla “Sırpça” ve “Sırphırvatça”nın içinde kalmıştır. Adnan Čirgić’e ait Karadağlı dilini tarihten bugüne anlatan kitabın editör yazısında Milenko A. Perović şunları demiştir. Burada Karadağlıca’yı kullananların ve onun tarafında olanların düşünceleri, ilgililere konu hakkında toparlayıcı fikir sunabilir. Uzun olan giriş yazısının başından bir parça sunulmakla yetinilecektir:

Karadağlıca, alışılmadık tarihî kaderi olan bir dildir. Slavistler arasında uzun süredir onun var olmadığına dair köklü inanç vardı ve birçok hâlen bu inançta eylemsiz kalmış eğilimindedir. Karadağlı, Hırvat ve Boşnak dil bilimi ve büyük bölümüyle dünyadaki Slavistik, onun Hırvatça, Sırpça ve Boşnakça ile birlikte Ştokav dilleri grubunda ayrı bir dil olarak var olduğuna inanırlar. Sırp dil bilimciler onun bağımsız dil bilimsel ve dolayısıyla standartlaşmış kimliğini inkâr ederler. Onlar Karadağlıcanın sadece Sırpçanın bir varyantı olduğuna inanırlar. Hiçbir Sırp dil bilimci bu görüş için inandırıcı ve bilimsel olarak kanıtlanmış dil bilimsel argümanlar sunmamıştır. (...) Sırp dil biliminde ‘locus communis’ statüsü kazanmış olan Karadağlıca hakkında böylesine yanlış fikirler yaratmak, Karadağlılara her şekilde Sırp dil kimliğini ve Sırp ulusal kimliğini dayatmak için daha geniş bir politik stratejinin parçasıydı ki ondan sonra bu kimlik temelinde Karadağ’ın Sırbistan’a ilhak edilmesine ilişkin politik doktrin uygulanacaktı. (Čirgić, 2011, s.7).

Dil adı olarak tarihte Sırphırvatça (*srpskohrvatski / српскохрватски*) ve Hıvatsırpça (*hrvatskosrpski / хрватско српски*) bugünkü Boşnakça, Hırvatça, Karadağlıca ve Sırpça için bir ortak çatı veya merkez olarak kullanılmıştır. Anılan her bir dil, bugün bir veya birkaç devlette anayasal resmîyeti ve standardı olan dillerdir. Hâlen Sırphırvatça terimini savunanlar; Karadağlıca’yı çok merkezli Sırphırvatçanın varyantlarından biri olarak tarif ederler. Bu düşünce tarzı için Snježana Kordić’in cümleleri durumu anlatmada kullanılabilir. Karadağlıcayla ilgili makalesinde Kordić, günümüzde kullanılan tek parçalı dil adlandırması (Sırpça, Hırvatça vb.) ve iki parçalı adın (Sırphırvatça) terk edilmesi, ortak dil olmadığını kesin olarak söylüyor demenin hata olduğunu belirtir. Örneğin “Sırpça” şeklinde bir tek parçalı adlandırmaya geçilse, bu yine dilin statüsünde bir değişiklik olduğu anlamına gelir. Yoksa neden ad değiştirilsin, diye söyler. Yazısının sonuna doğru çözümü şöyle anlatır: *Ancak, dünyada iki parçalı adın geleneği nedeniyle, bugün dilin iki parçalı adındaki ikinci bileşenin reddedilmesi/atılması, Hırvat, Boşnak ve Karadağlı bölgelerinin dışlanması olarak yorumlanmaktadır. Bu nedenle, tek doğru çözüm iki parçalı etikette kalmaktır.* (Kordić, 2008, s. 44-45). Bu makaledeki

amaç,konuya dair durumları aktarmak olduğu için görüş belirtilmeyecektir.

Karadağ içinde resmî kullanım ve onla ilgili uygulamalar yürürlüktedir. Sorun, büyük oranda uluslararası ortamlarda geçerlidir denebilir ve bu mesele birçok ilintili tartışma ve eksiklere yol açabilmiştir. Karadağlıca için bugünkü sorunların temelde siyasi yaklaşımdan kaynaklandığı söylenebilir. Siyasi yaklaşım ve tercihlerden dolayı, Karadağlıca bazı mecralarda temsil edilmemektedir. Çok bilinen Vikipedi üzerinden konu örneklendirilebilir. *Wikimedia* projelerinden Vikipedi'nin Karadağlıca sürümü genel kullanımda değildir, şu an (Haziran 2020 itibarıyla) test aşamasındadır. Vikipedi sürecinde de benzer siyasi ve sosyal tartışmaların yürütüldüğü gözlemlenebilir.

2017 yılı itibarıyla Karadağlıcanın uluslararası dil koduna sahip olmasıyla beraber, eser kayıtlarının “Karadağlıca” adıyla yer alma imkânı doğmuştur. Ancak, birçok kütüphane ve ansiklopedi veri tabanında Karadağlı diline dair çalışmalar için dil sekmesinde Karadağlıca kodlaması/adlandırması tamamen veya kısmen yoktur. İlgili altyapıların bazılarında süreç başlamış ama tamamlanmamıştır. Bazı kayıtlarda ise henüz bu dile dair ad kullanılmamaktadır.

Karadağ'a komşu bazı ülkelerin nüfus kayıtlarında etnik aidiyet olarak Karadağlılardan söz edilmesine karşılık, konuşulan diller bölümünde Karadağlıcanın olmadığı görülebilir. Karadağ dolayında Karadağlı nüfusuna sahip bazı ülkelerin sayım belgelerinde “Karadağlı” nüfus bilgisi varken, dil olarak “Karadağlıca” bilgisi sunulmamıştır. Örneğin, 2011 yılı nüfus sayımında Arnavutluk'ta 366 kişi (AR-Sayım, 2011, s. 71), 2013 yılı nüfus sayımında Bosna Hersek'te 1.883 kişi (BH-Sayım, 2013, s. 27) *Karadağlı* olarak belirtilmişken, belgelerde dil olarak Karadağlıca ibaresi yoktur.

Kaynakça

Anayasa: “Karadağ Cumhuriyeti Anayasası”, Ustav Crne Gore. 19 Oktobar 2007, Podgorica: Ustavotvorna Skupština Republike Crne Gore.

AR-Sayım:(2011): *Censusi i Popullsisë Dhe Banesave 2011*. Tiranë: Instituti i Statistikes.

BH-Sayım 2013: (2019). Popis Stanovništva, Domaćinstava i Stanova u Bosni i Hercegovini (Etnička/Nacionalna pripadnost, vjeroispovjest i maternji jezik). Sarajevo: Agencija za Statistiku Bosne i Hercegovine.

Blic (2010, 6 Aralık). *Mali Idoš Uveo Crnogorski Jezik*. (Erişim tarihi: 13.06.2020) <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/mali-idos-uveo-crnogorski-jezik/mddm3gd>

CANU (1984). *Crnogorski Govori*. Rezultati dosadašnjih ispitivanja i dalji rad na njihovom proučavanju, Zbornik radova s naučnoga skupa, Naučni skupovi, knj. 12, Odjeljenje umjetnosti, knj. 3, Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti (CANU).

Council of Europe. *Reservations and Declarations for Treaty No.148 - European Charter for Regional or Minority Languages*. "Bosnia and Herzegovina" (Erişim tarihi: 13.06.2020) https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/declarations?p_auth=63PpH3zN

Čirgić, A. (2017). *Dijalektologija Crnogorskoga Jezika*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.

Čirgić, A. (2011). *Crnogorski Jezik u Prošlosti i Sadašnjosti*. Podgorica: Institut za Crnogorski Jezik i književnost.

Čirgić, A. (2010b). *Crnogorski Jezik u Prošlosti i Sadašnjosti*. Podgorica: Matica Crnogorska.

Čirgić, A. (2010a). Povodom Standardizacije Crnogorskog Jezika. *Matica*, Br: 43 (2010a), 7-48.

Čirgić, A. (2007a). *Rječnik Govora Podgoričkih Muslimana*. Cetinje: Institut za Crnogorski Jezik i Jezikoslovlje.

Čirgić, A. (2007b). "Jezik u Crnoj Gori Nije Srpski". *Matica*, Br: 29/30 (2007), 415-422.

Čirgić, A., Pranjkić I., Silić J. (2010). *Gramatika Crnogorskoga Jezika*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore.

Damjanović, D. (2015). Bečki Književni Dogovor i Crnogorski Jezik. *Matica*, Br: 64 (2015), 157-176.

Đurović, Ž. L. (2002). *Crnogorski Jezik u Gorskom Vijencu*, Cetinje: Izdavački centar „Cetinje“.

FCJK / Fakultet za crnogorski jezik i književnost. *O Fakultetu*. (Erişim tarihi: 11.06.2020) <http://www.fcjk.me/>

Glušica, R. (2007). Crnogorski Jezik Mora Biti Ustavna Kategorija. *Matica*, Br: 29/30 (2007), 399-402.

HR-Sayım 2011: (2013). *Popis Stanovništva, Kućanstava i Stanova 2011*. (Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku - Statistička izvješća 1469). Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.

ICJK (2005). *Norma i Kodifikacija Crnogorskoga Jezika*. Zbornik radova

s međunarodnoga naučnog skupa, Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje.

ICJK (2011). *Crnogorski Jezik u Javnoj Upotrebi*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.

İğci, A. (2019). "Türkçede Kullanılan Dil Adlarının Yapısı". *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (16-18 Ekim 2019 Samsun/ Türkiye), 205-219.

KD-Sayım, (2011). *Popis Stanovništva, Domaćinstava i Stanova u Crnoj Gori 2011. godine*. Saopštenje, Broj: 83, 12.07.2011. godine, Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore.

Kujović, D. (2008). *Antroponimiorijentalnogporijeklaipseudoorijentalnogporijekla u Crnoj Gori*. Podgorica: Matica crnogorska.

Lakić, I. (2001). "Crnogorski jezik – Kako i Zašto". *Matica*, Br: 6 (2001), 117-122.

Martinović, J. (2011). *Antički Natpisi u Crnoj Gori*. Podgorica: Matica crnogorska.

Matica crnogorska. *O Matici*. (Erişim tarihi: 11.06.2020) <http://www.maticacrnogorska.me/omatici.html>

Ministarstvo prosvjete (2009, 24 Temmuz). *Održana druga konferencija za novinare povodom donošenja Pravopisa crnogorskog jezika s pravopisnim rječnikom*. (Erişim tarihi: 10.06.2020) <http://www.mps.gov.me/pretraga/36727/175576.html>

Nikčević, M. (2017). *Crnogorske Filološke Studije: Status i recepcija*. Podgorica; Fakultet za crnogorski jezik i književnost.

Nikčević, M. (2010). *Crnogorske Filološke Teme*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.

Nikčević, V. (2007). "Crnogorski Kao Državni Jezik". *Matica*, Br: 29/30 (2007), 409-414.

Nikčević, V. (2001). *Gramatika Crnogorskoga Jezika*. Podgorica: Dukljanska akademija nauka i umjetnosti.

Nikčević, V. (1997). *Crnogorski Jezik*, tom II. Podgorica: Matica crnogorska.

Nikčević, V. (1993). *Crnogorski Jezik*, tom I. Cetinje: Matica crnogorska.

Otašević, D. (2012). *Njeguški Rječnik*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.

Perović, M., Silić J., Vasiljeva Lj. (2009). *Pravopis crnogorskoga jezika i rječnik crnogorskoga jezika (pravopisni rječnik)*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore.

Pulević, V. (2012). *Crnogorske Onomastičke studije*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.

Radio-televizija Vojvodine (2010, 16 Eylül). Opština Mali Idoš menja statut zbog Crnogoraca (Erişim tarihi: 13.06.2020) https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/opstina-mali-idjos-menja-statut-zbog-crnogoraca_211787.html

Radoman, A. (2018). *Savremena Književna Montenegristika: Utemeljivači*. Podgorica: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.

Silić, J. (2010). *Crnogorski Jezik: Naučno-metodološke osnove standardizacije crnogorskoga jezika*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore.

SL-Sayım 2002: (2003). *Statistične Informacije (št. 92/2003)*. Statistični urad Republike Slovenije.

SR-Sayım 2011: (2014). *Попис становништва, домаћинства и станова 2011.* у Републици Србији (Етноконфесионални и језички мозаик Србије). Editörler: Др Владимир Ђурић, Проф. др Дарко Танасковић, Проф. др Драган Вукмировић, Петар Лађевић, Београд: Републички завод за статистику.

Vračar, M., Ševaljević, V. "Kodifikacija crnogorskog jezika". *Bosniaca*, 22 (2017): 47-52.

Vuković, Ć. "Obzorje crnogorskog jezika". *Matica*, Br: 13/14 (2003): 73-79.

Кордић, С. (2008). Црногорска стандардна варијанта Полицентричног стандардног језика. *Језичка ситуација у Црној Гори - норма и стандардизација*, Подгорица, Бранислав Остојић (Хрсг.).

**Kuzey Makedonya 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metin
Altı Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bilişsel Süreç
Basamaklarına Göre İncelenmesi**
*Investigation of Text Comprehension questions in 5th-grade
Turkish Textbooks in North Macedonia according to Revised Bloom
Taxonomy Cognitive Process Dimension*

Özlem KURT*

Özet

Kuzey Makedonya'da Türkçe Eğitim sürecinde kullanılan temel ve en önemli materyal Türkçe ders kitaplarıdır. Bu yüzden ders kitapları içerisinde yer alan etkinlikler öğrencilerin düşüncelerini harekete geçirmeli ve üstbilişsel becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmalıdır. Bu çalışmada, Kuzey Makedonya 5. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metin altı soruları Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin bilişsel süreç basamakları bakımından hangi düzeylerde buldukları ve bu düzeylerde dağılımlarının nasıl olduğu soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. İncelenen kitapta yer alan metin altı sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bilişsel süreç boyutunun temel düzeyinde yoğunlaştığı; üst düzey bilişsel becerileri işaret eden soru sayısının az olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Makedonya'da Türkçe Eğitim, Ders Kitabı, Okuma Etkinlikleri, Yenilenmiş Bloom Taksonomisi, Bilişsel Süreç Basamakları.

Abstract

Turkish textbooks are the main and the most important material used in the Turkish education process in North Macedonia. Therefore, the activities included in the textbooks should stimulate student's thoughts and help them to develop their met cognitive skills. In this study, reading comprehension questions posted under reading texts in the 5th -grade Turkish textbook in North Macedonia were evaluated according to the Cognitive Process Dimensions in the Revised Bloom Taxonomy and determined the distribution of levels. Document analysis, which is a qualitative research method, was used in this work. It was detected that the text comprehension questions in the textbooks examined were concentrated on the basic level of the cognitive process dimension of the Revised Bloom Taxonomy and the number of questions indicating high level cognitive skills was quite low.

Keywords: Turkish Education in North Macedonia, Textbook, Text comprehension

* Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Bilim Dalı, ozlemkurt90@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6917-4776.

question, Revised Bloom Taxonomy, Cognitive process dimension.

Giriş

Kuzey Makedonya’da Türkçe eğitim tarihini Türklerin bu topraklara ayak bas-tıkları zamandan itibaren başlatmak mümkündür. Kuzey Makedonya’daki Türkçe eğitimi bölgedeki ilk Türk varlığından bugüne kadar, çeşitli değişikliklere uğra-makla birlikte devam etmektedir. Osmanlı Dönemi’nden sonra her yönden asi-mile edilmeye çalışılan veya göçe zorlanan Makedonya Türklerinin Türkçe eğitim görmesi zorlaşmıştır. Fakat, Türkler kendi ana dilinde eğitim görme hakkında hiç-bir zaman vazgeçmemiş ve günümüze kadar da sürdürmüşlerdir.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasasının 48.maddesine göre, Kuzey Ma-kedonya’da yaşayan tüm vatandaşlar, ilkokuldan liseye kadar kendi ana dillerinde eğitim görme hakkına sahiptirler. Ancak, bu durum halk tarafından talep edilme-diği takdirde sınıfların açılmaması şartına da bağlanmıştır. Bu ve benzeri sebep-lerden dolayı anadilinde eğitim göremeyen Türk öğrenciler de mevcuttur. Devlet İstatistik Kurumu’nun 2018 verilerine¹ göre toplam 5.976 öğrenci Türkçe eğitim görürken, 2.867 Türk öğrenci ise Arnavutça veya Makedonca eğitim görmektedir (www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.18.05.pdf).

Kuzey Makedonya’daki Türk öğrenciler çok dilli ve çok kültürlü bir toplumda yaşamaktadırlar. Çok dilli bir toplumda yaşayan Kuzey Makedonyalı Türk çocuk-lar iki dillidir. Bilişsel becerilerin gelişimi akademik başarının temelini oluşturu-maktadır. Dil gelişimi ve bilişsel gelişim arasındaki ilişki iki dilli çocukların okul başarılarıyla yakından ilgilidir. “İki dilli çocukların bilişsel becerilerinin düzenli gelişebilmesi ve iki dilliliğin zihinsel gelişim üzerinde yapacağı olumlu etkiden faydalanabilmeleri için dilsel becerileri açısından belli bir seviyeye ulaşmaları gerekmektedir”(Yağmur, 2018, s. 185). Bu sebepten dolayı, Türk öğrencilerin başarılı olabilmeleri için öncelikle anadili becerilerinin geliştirilmesine önem gös-terilmelidir. Kuzey Makedonya’da çok dilli bir ortamda yaşayan Türk çocuklarının dil becerilerinin geliştirilmesi, kimlik kazanımı açısından da son derece önemlidir. Öğrencilerin ana dillerinde okuma, konuşma, yazma ve dinleme becerilerini geliştirdiği takdirde, yaşamakta oldukları toplum içerisinde kendilerini ifade edebilme ve etkili iletişim kurabilme becerileri de gelişecektir.

Günümüzde Kuzey Makedonya’da Türkçe eğitim ilköğretim, ortaöğretim, lise ve üniversite düzeyinde verilmektedir. Türkçe eğitiminde en önemli araçlarolarak ders kitapları karşımıza çıkmaktadır. Türkçe öğrenim gören Türk öğrencilerin derslerinde kullanılan ders kitapları Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından temin edilmekte ve Makedoncadan Türkçeye tercüme edilmektedir. Sadece dil becerilerinin geliştirilmesinde temel araçlar olarak yer-

¹ Devlet İstatistik Kurumu’nun son güncellenen veriler 2018 yılına aittir.

lerini alan Türkçe ders kitapları doğrudan Türkçe hazırlanılarak öğrencilere sunulmaktadır. Özellikle ilk ve orta öğretimde anadili becerilerinin gelişmesinde en etkili araç olarak karşımıza çıkan Türkçe ders kitaplarının içerikleri büyük önem arz etmektedir. Ders kitaplarıdır etkin ve verimli bir öğretim sürecinin en önemli ders materyalidir. Türkçe ders kitaplarını, sadece temel dil becerilerinin gelişmesi için yardımcı olan bir araç olarak değerlendirmek doğru değildir. Ders kitapları öğrencilerin üstbilişsel becerilerinin gelişmesine de katkı sağlamaktadırlar.

Dil becerilerinin geliştirilmesinin yanında anadili öğretiminin temel amaçlarından birisi de eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneğini geliştirmektir. Eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneklerini geliştirmek için kullanılan en etkili yöntemlerden biri ise soru-cevap yöntemidir. “Öğrencilerin bir okuma parçası üzerine ilgilerini çekmek, onlara bir metni çözümlemek, bir yazma konusu üzerinde düşündürmek, bir yazının ana ve yardımcı düşüncelerini buldurmaya çalışmak için düzenlenen çalışmalarda bu yöntem çok etkili olmaktadır.” (Kavcar, Oğuzkan ve Sever, 2004, s. 20).

Karatay(2014, s. 11), okuduğunu anlamanın, sadece metinde geçen anlamı bilinmeyen kelimeleri anlamlandırmak veya onların sözlükteki anlamını bulmak olmadığını belirtir ve anlamanın aslında, okunan metni bütün yönleri ile kavramak olduğunu söyler ve kavramanın belirtisinin de metni değerlendirebilmek, ondaki bilgiyi içselleştirecek kadar kendine mal edebilmek, onu yorumlayabilmek olduğunu belirtir.

Bu bağlamda, okuma-anlama metinlerine yönelik olan metin altı soruları metnin tam olarak anlaşılmasına yönelik olmalarının yanı sıra, öğrencilerin okudukları metni kendi yaşamları ile ilişkilendirmelerini de sağlamalıdır. Metin altı soruları en az metinler kadar önem taşımaktadır. Metin altı soruları anlama sürecinin gerçekleşip gerçekleşmediğini, kazandırılmak istenen davranışların ve becerilerin kazandırılıp kazandırılmadığını ölçmelerinin yanısıra, öğrenciyi farklı zihinsel süreçlere sokarak onu üstbilişsel düşünmeye yönlendirecek güce sahip bir ölçme değerlendirme aracıdır. Ülper ve Yalınkılıç (2012, s. 450) metin altı soruları, metne ilişkin okuma-anlama durumları hakkında bilgi elde edilebilmesi amacıyla işe koşulan bir okuma sonrası stratejisi olarak da tanımlamaktadırlar.

Metin altı soruları sadece metnin yüzey yapısına yönelik ve sadece öğrencilerin anlayıp hatırlamalarını tetikleyen nitelikte olmamalıdır. Metnin anlaşılıp anlaşılmadığını test etmek için metinde yer alan bilgiler çıkarılarak hazırlanan sorular öğrencinin kendi düşüncelerini üretmesini, kendi düşüncelerini kullanarak cevaplamasını, metinle ilgili değerlendirme, yorum ve eleştiri yapmasını engellemektedir. Metin altı sorular metnin derin yapısıyla da ilgili olmalı, öğrencinin karmaşık zihinsel işlemler sonucunda cevaba ulaşabilmesini sağlamalı ve üstbilişsel düşünmeyi harekete geçirmelidir.

Öğretim süreci içerisinde belirlenen hedef davranışlar genellikle bilişsel, duyuşsal ve psikomotor olarak sınıflandırılmaktadır. Bu alanların aşamalı sınıflandırılması ise Taksonomi kavramı ile tanımlanmaktadır. Taksonominin sözlük anlamı sınıflandırma ve bu sınıflandırmada kullanılan kurallar bütünüdür. 1956 yılında Bloom ve arkadaşları taksonomi kavramını eğitim alanında uygulamışlardır. *Taksonomi, hedef davranışların basitten karmaşığa, kolaydan zora, somuttan soyuta birbirinin ön koşulu olacak şekilde aşamalı sıralanması olarak tanımlanmaktadır*(Günaydın, 2018, s. 39).

Hedeflerin aşamalı sınıflandırılması ile ilgili ilk kapsamlı çalışma Bloom ve arkadaşlarının bilişsel alanın sınıflandırmasıdır. Bilişsel alan sınıflandırmasından on yıl sonra duyuşsal alan sınıflandırılması da Bloom ve arkadaşları tarafından eğitim alanına kazandırılmıştır. Psikomotor alanına yönelik sınıflandırma ise farklı araştırmacıların çalışmaları neticesinde ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bloom Taksonomisi öğrenenlerin öğrenme eylemini gerçekleştirirken zihinlerinde oluşan karmaşık süreçlerin daha kolay anlaşılabilmesine odaklanmıştır. Bu taksonomi, öğrenme konusunda sergilenecek altı zihinsel etkinlik sürecinin tespit edilmesinde ve bu altı sürece ilişkin soru tiplerinin belirlenmesinde de kullanılmaktadır. Bloom Taksonomisi'nin temel fikri, öğrencilerinin bilmeleri istenilen hedeflerin basitten karmaşığa doğru aşamalı bir sıra içerisinde düzenlenebilir olmasıdır. Sınıflamadaki seviyeler arka arkaya sıralanmış ve her bir üst seviyeye geçmeden önce bir alt seviyeye tam olarak ulaşılması gerekmektedir. Eğitimciler tarafından oldukça kabul gören bu sınıflandırmanın sürekli gelişmekte ve değişmekte olan dünyaya uyum sağlayabilmesi için yenileme ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Sınıflandırmanın revize edilmesindeki temel sebep olarak yeni bilgi ve yeni düşüncelerin bu çerçeveye dâhil edilmesidir (Anderson ve Krathwohl, 2001, s. 3).

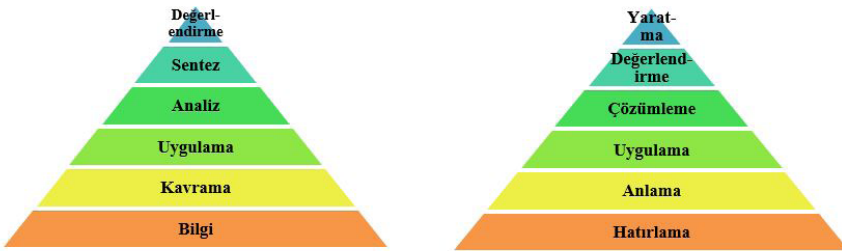
Yapılan araştırmaların taranması sonucunda Kuzey Makedonya'da okutulan Türkçe ders kitaplarına yönelik herhangi bir araştırma tespit edilmemiştir. Ancak, Türkiye'deki Türkçe ders kitaplarına yönelik çalışmalar tespit edilmiştir. Metin sonu sorularının Bloom taksonomisi açısından gösterdiği dağılımı inceleyen (Ensar, 2002; Durukan, 2009; Yeşilyurt 2012); ilköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metin altı soruların incelendiği (Ensar, s. 2002) okuma metinlerindeki soruları sınıflandırmayı amaçlayan (Akyol, 1997), vd. makalelerden oluşan çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar, Türkçe ders kitaplarındaki soruların önemli bir kısmının öğrenciyi, Bloom'un taksonomisinde yer alan bilişsel süreçlerden "hatırlama", "anlama" veya en fazla "uygulama" düzeyine çıkarabildiği; "çözümleme", "değerlendirme" ve "yaratma" gibi üst düzey bilişsel becerileri harekete geçiremediğini ortaya koymaktadır.

Yenilenmiş Bloom Taksonomisi

Dünya sürekli bir gelişim ve değişim içerisinde. Sürekli olan bu değişimler hayatın her bir alanına yansımaktadır. Bu değişimler özellikle eğitim ve öğretim sürecinde ciddi bir şekilde kendini hissettirmektedir. Her yeni gelen kuşak bilgiye ulaşma, bilgiyi alma, işleme ve yapılandırma süreçlerinde farklılıklarla karşılaşmaktadır. Tarihi bir belge olmayan Bloom Taksonomisi de ortaya çıktığı dönemin özelliklerine göre hazırlanılmıştır. Sürekli olarak gelişmekte ve değişmekte olan dünyaya uyum sağlayabilmesi için zamanla bazı değişikliklere gidilmesi gerekmiştir. Bu doğrultuda Bloom'un öğrencileri olan L.W. Anderson ve D.V. Krathwohl Bloom Taksonomisi'ni revize etme çalışmaları yürütmüştür. Revize etme çalışmaları neticesi olarak taksonomide bazı değişikliklere ve yeniliklere gidilmiştir.

Yenilenmiş taksonomide göze ilk çarpan unsur basamakların yeniden adlandırılmasıdır. Eğitim süreci içerisinde karşımıza çıkan hedefler, öğrencilerin neyi öğrenmeleri gerektiğini göstermektedir. Bu hedefler, eğitim süreci boyunca öğrencilerin değiştirmek istenilen davranışlarının nasıl değiştirilmesi konusunda gerekli olan yöntemlerin formülünü sunmaktadırlar. Bu hedefler bir eylem ve bir isimden oluşmaktadırlar. Hedefte yer alan isim bize öğrencinin ulaşması gereken bilgiyi açıklarken, eylem ile öğrencinin ulaştığı bilişsel süreç açıklanmaktadır. Orijinal taksonominin basamakları "bilgi", "kavrama", "uygulama", "analiz", "sentez" ve "değerlendirme" olarak adlandırılmıştır ve bu basamaklar birer isim olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nde ise basamakların adlandırılması birer eylem ile yapılmıştır ve bu da öğrencinin bilgiye ulaşması için geçirmesi gerektiği bilişsel sürece vurgu yapmaktadır. Yenilenmiş taksonomi basamaklarındaki diğer bir değişiklik ise orijinal taksonomide son basamakta yer alan "değerlendirme" basamağının yerinin değişmesidir. "Sentez" basamağı değerlendirme basamağından daha karmaşık zihinsel süreçler içermektedir, bu yüzden bu basamak "yaratma" olarak adlandırılmış ve son basamak olarak yerini almıştır.

Sadece bilgi boyutuna sahip olan orijinal taksonomiye zıt olarak, yenilenmiş

Orjinal Bloom Taksonomisi - 1956

Revize Edilmiş Bloom Taksonomisi - 2001

Şekil 1: Orijinal Bloom Taksonomisi ve Revize Edilmiş Bloom Taksonomisi

taksonominin bilgi ve bilişsel boyut olmak üzere iki boyutu vardır. Bilgi Boyutu “olgusal bilgi”, “kavramsal bilgi”, “işlevsel bilgi” ve “bilişüstü bilgi” olarak dört alt başlık halinde sınıflandırılmıştır. Bilişsel Alan Boyutu “hatırlama”, “anlama”, “uygulama”, “çözümleme”, “değerlendirme” ve “yaratma” olmak üzere altı basamaktan oluşmaktadır (Anderson ve Krathwohl, 2001, s. 5).

Tablo1:Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Boyutları – Taksonomi Tablosu (Anderson ve Krathwohl,

Bilgi Boyutu	Bilişsel Alan Boyutu					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi						
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlevsel Bilgi						
D. Bilişüstü Bilgi						

2001, 1)

Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin ilk boyutu olan Bilgi Boyutu Taksonomi Tabelası'nın dikey sütununda yerini almakta ve basitten karmaşığa doğru bilişsel süreç boyutunu destekler niteliktedir. Bu yaklaşımla bilgi sadece bir içerikle ilişkilendirilmemiş, aynı zamanda bilişsel süreçleri yerine getirmeye yardımcı olan bir bilgi birikimi olarak ele alınmıştır (Yurdabakan, 2012, s. 331).

Bilgi Boyutu	Olgusal Bilgi	<i>Öğrencilerin bir konu ya da disiplinle tanışmaları veya bu konu/disiplin içindeki problemleri çözmeleri için bilmesi gereken temel unsurlar</i>	Terimler bilgisi Özel ayrıntılar ve öğeler bilgisi
	Kavramsal Bilgi	<i>Daha geniş bir yapı içerisinde birlikte çalışabilmelerini sağlayan temel unsurlar arasındaki iç ilişkiler.</i>	Sınıflamalar ve kategoriler bilgisi İlkeler ve genellemeler bilgisi Kuramlar, modeller ve yapılar bilgisi
	İşlemsel Bilgi	<i>Bir şeyin nasıl yapılacağı ile ilgili bilgi: araştırma yöntemleri ve becerileri, kullanılacağı alanlar için ölçütler, işlemsel süreçler, teknikler ve yöntemler</i>	Konuya özgü beceri ve çözüm yolları bilgisi Konuya özgü yöntem ve teknikler bilgisi Belirli bir alan veya disiplinde neyi ne zaman yapılacağına hizmet eden kriterleri belirleme
	Üstbilişsel Bilgi	<i>Genel olarak biliş hakkında bilgi sahibi olmanın yanısıra kişinin kendi bilişi hakkında bilgi sahibi olması.</i>	Stratejik/güdüsel bilgi Uygun bağlam ve koşulları kapsayan bilişsel görevler bilgisi Öz-bilgi

Tablo 2:YenilenmişBloom Taksonomisi Bilgi Boyutu (Anderson ve Krathwohl, 2001, s. 1)

Bilgi boyutunda yer alan basamaklar artarken bilginin karmaşıklığı ve kapsamı da artmaktadır. Her bir basamak bir önceki basamağı da içermektedir. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken nokta ise olgusal ve kavramsal bilginin birbiri ile karıştırılmamasıdır. Olgusal bilgi soyut, izole edilmiş bilgi parçacıklarını oluştururken kavramsal bilgi ise daha karmaşıktır ve organize edilmiş bilgi formlarıdır. Olgusal bilgi kavramsal bilgiye zemin oluşturmaktadır, fakat kavramsal bilgi kadar derinlemesine bilgi içermeyen bilgi parçacığdır (Anderson ve Krathwohl, 2001, s. 42).İşlemsel bilgi “bir şey”in nasıl yapılacağıdır. Burada kastedilen “bir şey” rutin egzersizlerden yeni problemler çözmek arasında değişiklik göstermektedir. Genellikle “bir şey”in yapması için takip edilmesi gereken adımlar dizisi şeklindedir. Üstbilişsel bilgi ise kişinin kendi bilişine dair farkındalık bilgisidir.

Eğitim sürecinin en önemli hedefi öğrencilerin bilgiyi hafızada tutmaları ve bilgiyi aktarmalarını sağlamaktır. Bilgiyi aktarma işlemi, öğrenilen bilginin yeni bir problemi çözmek için kullanılması, yeni soruları cevaplayabilmek veya yeni konu

öğrenimini kolaylaştırmak için kullanılmasıdır. Bu yüzden öğrenme sürecinin üç çıktısı vardır: öğrenmemek, ezbere öğrenmek ve anlayarak öğrenmek. Öğrencilerin bilgiyi hafızalarında tutması sadece hatırlamayı gerektirirken, aktarma ise öğrenilen bilgiyi anlama ve onu kullanmayı gerektirmektedir. Bu sebepten dolayı yenilenmiş Bloom Taksonomisi bilgi aktarımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Anderson ve Krathwohl, 2001, s. 63).

Taksonomi tabelasının yatay sütunda yer alan Bilişsel bilgi boyutunda yer alan her bir basamak da bir önceki basamakları içermektedir. Tıpkı bilgi boyutunda olduğu gibi basamaklar arasında ilerledikçe karmaşıklık ve kapsam artmaktadır.

Bilişsel Alan Boyutu					
Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma
Uzun süreli bellekten gerekli bilgiyi alma.	Sözlü, yazılı ve grafiksel iletişim kapsayan öğretimsel mesajların anlamını saptama.	Verilen bir durumda uygun işlemi kullanma veya uygulama.	Bütün hâlindeki parçaların içerisindeki materyalleri ayırma ve tüm yapıyla ve kısımlarıyla olan ilişkileri belirleme	Kriter ve standartlara göre hüküm verme	Tutarlı veya fonksiyonel bir form oluşturmak için parçaları bir araya getirme, yeni bir örüntü ve yapı içerisinde parçaları organize etme.
Tanıma Anımsama	Çözümleme Yorumlama Örneklendirme Sınıflandırma Özetleme Çıkarım Yapma Karşılaştırma Açıklama	Yapma Tamamlama	Farklılaştırma Organize Etme Niteleme	Kontrol Etme Eleştirme	Oluşturma Planlama Meydana Getirme

Tablo 3: Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bilişsel Alan Boyutu (Anderson ve Krathwohl, 2001, s. 67)

“Hatırlama”, karşılaştırmak için sunulan bilgi ile ilgili olan bilgileri uzun süreli bellekten çağırma. “Hatırlama” süreci gerçekleşirken öğrenci sunulan bilginin aynısını veya son derece benzer olan bir bilgi parçasını uzun süreli bellekte arar. Yeni bir bilgi sunulduğunda, öğrenci bu bilginin daha önce öğrendiği bilginin karşılığı olup olmadığını belirler ve bir eşleşme arar (Anderson ve Krathwohl, 2001, s. 69). Bu basamakta sunulan materyalin öğretildiği gibi aynı şekilde akılda tutulması öne çıkmaktadır ve hatırlanan bilgi hiçbir değişikliğe uğramadan uzun süreli bellekten geri alınır. Hatırlayan öğrenci bilgiyi gördüğünde onu tanıır, tanıdığı veya anımsadığı şeyin ne olduğunu belirtir (yazar veya söyler) ya da seçer.

Eğitimin sürecinin amacı bilgiye sahip olmak olduğunu düşünürsek odak noktayı “hatırlama” basamağı oluşturacaktır. Fakat, eğitim sürecinin asıl amacı, öğrencilerin sahip oldukları bilgileri aktarabilmeleri için teşvik edilmeleridir. Durum böyle olunca odak noktanın “hatırlama” basamağından diğer basamaklara kaydırılması gerekmektedir ve burada karşımıza ilk olarak “anlama” çıkmaktadır. “Anlama”, öğrencinin sunulan bilgiyi kavraması; yazılı, sözlü ya da grafik şeklinde

karşılaştığı bilgiye yönelik anlam oluşturabilmesi ve içselleştirmesidir. Öğrencilerin anlama süreçleri tam olarak kazanacakları yeni bilgiler ve önceki bilgiler arasında bağlam kurdukları zaman gerçekleşir. Dolayısıyla öğrenci ona sunulan bilgiyi açıklar, sınıflandırır, özetler, karşılaştırır veya başka bir dile çevirirse “anlama” basamağında işlem yapmaktadır.

“Uygulama” basamağında öğrencinin alıştırma yapmasını veya bir problemi çözmesi beklenilmektedir. “Uygulama” basamağı “işlemselbilgi” ile bağlantılıdır. Alıştırmalar, öğrencilerin bildikleri izlekleri kullanabilecekleri birer görevdirler ve öğrenci bu görevleri yerine getirmek için alışlagelmiş bir yaklaşım sergiler. Öğrenciler nasıl bir izlek kullanmaları gerektiğinin bilmedikleri zamanasıl sorunla karşılaşılır ve bu sorunu çözmek için de yeni bir izlek arayışına girerler. Bu sebepten dolayı “uygulama” kategorisi iki bilişsel süreçten oluşur: yapmak ve tamamlamak. Yerine getirilmesi gereken görevin bir alıştırma (bilindik) olması durumu yapmaktır; görevin bir problem olması (bilinmeyen) durumu da tamamlamaktır. Yerine getirilmesi gereken görev için “işlemsel bilgi” gereklirse ve ona uygun izlek yoksa o zaman seçilen işlemsel bilgide değişiklik yapılmalıdır. İşlemsel bilginin uygulanabilmesi için gerekli olan ön şart kavramsal bilgiyi tam olarak anlamış olmaktır. Öğrencinin uygulayabilmesi için daha önce karşılaşmış olduğu bilgileri doğru ve iyi bir şekilde öğrenmiş olması gerekmektedir. Öğrenci sahip olduğu bilgiyi yeni durumlarda kullandığı takdirde “uygulama” basamağında işlem yapacaktır.

“Çözümleme” basamağı bütünü oluşturan parçaları ayırmak ve parçaların birbiriyle veya genel yapıyla nasıl ilişkili olduklarını bilmektir. Gerçeği fikirden ayırt etmek, sonuçları destekleyici ifadelerle bağlamak, konuya uygun olanı ve olmayanı ayırmak, fikirlerin birbirinden nasıl ayrıldıklarını anlamak. “çözümleme” basamağında öğrenci mesajın amacına uygun olan ve önemli olan parçalarını ayırt edebilir, mesajın parçalarını nasıl birleştireceğini bilir ve mesajın altında yatan amacı bulur. Anderson ve Krathwoh “çözümleme” basamağını “değerlendirme” ve “yapma” basamaklarının başlangıç noktası olarak değerlendirmektedir (2001, s. 81)

“Değerlendirme” basamağı ölçüt ve standartlara göre karar vermek olarak tanımlanmaktadır. Sıklıkla kullanılan kriterler de kalite, etkililik, verimlilik ve tutarlılıktır (Anderson ve Krathwohl, 2001, s. 83). “Değerlendirme” basamağında öğrenciden mesaj veya ürün hakkında yargıda bulunması veya ona değer biçmesi beklenilmektedir. Öğrenci mesajı eleştiriyor, yorumluyor veya mesaj içi tutarsızlıkları veya yanlışlıkları kontrol ediyorsa “değerlendirme” basamağında işlem yapmaktadır.

Altıncı basamak olarak karşımıza “yaratma” basamağı çıkmaktadır. “Yaratma”, tutarlı veya işlevsel bir bütün oluşturmak için öğelerin bir araya getirmektir. “Yaratma” basamağına yönelik olan hedefler, öğrencilerin bazı öğeleri ve parça-

ları zihinsel olarak yeniden düzenleyerek daha önce sunulmamış olan yeni bir ürün yapmalarını sağlamaktadırlar. Bu basamakta öğrenci öğeleri veya parçaları yeni bir yapı veya yeni bir örüntü içerisinde tutarlı ve işlevsel olarak birleştirir.

Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bilişsel süreç boyutunu oluşturan “hatırlama”, “anlama”, “uygulama”, “çözümleme”, “değerlendirme” ve “yaratma” basamaklarına yönelik, Kuzey Makedonya 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metin altı sorularından örnekler tablo 4’te sunulmaktadır.

Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bilişsel Süreç Boyutu Basamakları	Sorular
Hatırlama	İki çam ağacının istekleri nedir?
	Kente getirilen çam ağacına ne oldu?
	Kardeşler neden kavga edememişler
Anlama	Seyit Ali Onbaşı gülleyi kaldırıırken hangi duygular içerisinde olduğunu açıklayınız?
	Nasrettin Hoca’nın “Bu sana bir ders olsun” sözünden ne anlıyorsunuz?
	Yol üstünde bulunan çeşmenin yolculara ne yararı olabilir?
Uygulama	Annenize karşı duyduğunuz sevgi ve saygınızı anlatacak bir mektup yazmaya çalışınız?
Çözümleme	Hikâye’ye bağlı kalarak hikâye haritası oluşturun!
Değerlendirme	Ezgi, yavru kırlangıcı yuvasından çıkarak doğru yapmış mı? Niçin?
Yaratma	Üsküp ile ilgili şiir yazın!
	Bir hikâye yazalım! Önce yazacağınız hikâyeye bir başlık bulun. Başlık öyküde geçecek olay ile ilgili olmalıdır. Olayı belirtiniz. Olayın akışına göre anlatmaya başlayınız. Olayın geçtiği yer ve zamanı, kişileri belirtiniz.

Tablo 4: Kuzey Makedonya’da Okutulan 5.Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Okuma Metinlerinde Bulunan Metin Altı Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bilişsel Süreçler Boyutuna Göre Sınıflandırılmış Örnekleri

Yöntem

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 187). Çalışmanın amacına uygun olarak okuma metinlerine ait metin altı soruları, Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bilişsel alan boyutunda bulunan en alt düzeyden en üst düzeye kadar tüm düzeyler açısından incelenmiş,

düzeyle göre dağılımı tablolar hâlinde sunulmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamını incelenen Türkçe dersi kitabında yer alan okuma metinlerine ait altı soruları oluşturmaktadır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Temel Kanunu uyarınca temel eğitim okullarında okutulacak kitaplar, Bakanlığın onayından geçmiş kitaplardır. Eğitim ve Bilim Bakanlığının ilgili komisyonlarınca dokuz yıllık ilköğretim için hazırlanıp yayımlanan Türkçe ders kitapları sadece ders kitabından oluşmaktadır. Bu çalışma sadece 5. sınıf Türkçe dersi kitabı okuma metinlerindeki altı soruları ile sınırlandırılmıştır. Bu soruların içinde yer alan metne başka başlık bulma, metnin ana fikrini bulma vb. az sayıda soru da metnin anlaşılmasıyla ilgili buldukları için incelemeye dahil edilmiştir. Metin öncesi hazırlık soruları incelemeye dâhil edilmemiştir.

Verilerin Analizi

Kuzey Makedonya'da kullanılan Türkçe dersi kitabında yer alan okuma metinleri ilk önce altı soruları olanlar ve altı soruların olmayanlar olarak sınıflandırılmışlardır. Sadece altı soruları olan metinler incelemek için seçilmiştir. 5. sınıflar için hazırlanmış olan Türkçe ders kitabında toplam 66 okuma-anlama metni bulunmaktadır. Toplam 66 metinden sadece 7 metinde altı sorularına yer verilmemiştir. Diğer 59 metinle doğrudan ilişkili olan ya da metne gönderme yapan toplam 255 altı sorusu incelenmiştir.

Seçilen okuma metinlerine ait altı sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisindeki bilişsel düzeyleri belirlenerek sorular sınıflandırılmıştır. Bu veriler alandaki uzman kişiler tarafından da değerlendirildikten sonra bu taksonomik düzeylerin, kendi içindeki ve kitaplar arasındaki oranları belirlenerek yorumlanmıştır.

Bulgular

İncelenen kitap, Kuzey Makedonya'da Türkçe öğrenim gören ilkököl 5. sınıf öğrencileri için hazırlanmış ders kitabıdır. İncelenen kitap iki bölümden oluşmaktadır. Kitabın ilk bölümü okuma-anlama metinleri ve bu metinlere yönelik etkinliklerden oluşurken, ikinci bölüm Dilimizi Öğrenelim başlığı ile adlandırılmıştır ve bu bölümde sadece dilbilgisi açıklamaları bulunmaktadır. İlk bölümde yer alan Okuma metinlerinden sonra "Düşünelim-Cevaplayalım" başlığı altında ilgili metinlere yönelik anlama soruları yer almaktadır. Kitaptaki "Tartışalım" bölümleri, aynı okuma metni üzerinden konuşma becerisine yönelik etkinliklere yer verirken, "Yazılı Anlatım" bölümleri de aynı okuma metni üzerinden yazma becerisine yönelik etkinliklere yer vermektedir.

Çalışmamızın devamında yer alan tablo 5'te, incelemekte olduğumuz ders kitabında yer alan metin altı sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'nin Bilişsel Alan boyutlarını oluşturan "hatırlama", "anlama", "uygulama", "çözümleme", "değerlendirme" ve "yaratma" basamaklarına göre dağılımları verilmektedir.

Metin	Bilişsel Alan Basamakları						Toplam
	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Çözümleme	Değerlendirme	Yaratma	
Kitaplarımla Baş başa	3	2					5
Yurt	2	1					3
İki Çam Ağacı	5	4					9
Kuş Yemi	4	2		1			7
Aklın Karşısında Gücün Yenilmesi	1	3		1			5
Kuş Cıvıltısını Görebilmek		4					4
Örnek Kardeşler	2	4					6
11 Ekim	2						2
Dedesini Dinlemişti	3	2					5
Zeytin Küpü	4	5					9
Okulu Özleyiş	3	1					4
Bilim Şenliği	4	3					7
Ye Kürküm Ye	2	1					3
Memleket İsterim	1	2					3
Sevinme Oyunu	3	2					5
Balıkçıl	1	4					5
Alp Dağlarından Ayrılış	3	1					4
10 Kasım	1	1					2
Dedemin Pili Bitmesin	2	1					3
Üsküp'e Selam		2				1	3

Şeftali	2	2		1			5
Küskün Ayçiçeği	1	2		1	2		6
Umutlar	2	1					3
Söz Verdim Öğretmenime	1	1					2
Güz	2	2			2		6
Güneşin Uyuduğu Yer	1	4				1	6
Bir Daha Dönmedi	3	1					4
Dostluk	3						3
Ben Gazete Satıcısıyım	2	3	1				6
Keloğlan ile Sincap Arkadaşı		1					1
Lisan		2					2
Ayça'nın Yılbaşı Dilekleri		4				1	5
Kardeşlik		3					3
Tatil Armağanları	4						4
Akrep ile Kaplumbağa	4						4
Yaşamın Yankısı	3	3					6
Çocuklar	2	1					3
Alışkanlık		4					4
Ne Olsam	2	4					6
Babamın Mektubu	4	1	1				6
Selam		2					2
Keçi Can Pazarında	3	1					4

Kuzey Makedonya 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metin Altı Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bilişsel Süreç Basamaklarına Göre İncelenmesi

Çanakkale Geçilmez	2	1				1	4
Çatlak Kova		5					5
Köyümüz	2		1				3
Yeni Kırmızı Topum		3		1	1		5
Kırlangıç Yuvası	2	2			1		5
Ay Gölündeki Tavşan		1					1
Nasrettin Hoca ile Sütçü		2			1		3
Çocuk Bayramı	1	1				1	3
Aç Gözlü Kedi	4	2	1				7
Kiraz Ağacındaki Çalikuşu	3		1	1	1		6
Adsız Çeşme	3		2				5
Meraklı Sorular	2	2					4
Pınar ile Yağmur Damlası	3	2					5
Tutumsuz İle Kırlangıç	2	3					5
Elektronik Posta	1	2					3
Okullar Kapılarını Kaparken		5				1	6
	110	118	7	6	8	6	255

Tablo 5: Kuzey Makedonya’da Okutulan 5.Sınıf Türkçen Ders Kitabındaki Okuma Etkinliklerinin Yenilenmiş BloomTaksonomisi’nin Bilişsel Süreç Basamaklarına Göre Dağılımı

Tablo 4’e bakıldığında, okuma metinlerini anlamaya yönelik hazırlanmış olan metin altı soruları 1-9 arasında değişmektedir. Kitapta yer alan metinlere yönelik toplam 255 soru tespit edilmiştir. Bu soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi’nin bilişsel süreç basamaklarına göre dağılımı aşağıda yer alan Tablo 5’te sunulmaktadır.

Bilişsel Alan Basamakları	(f)	%
Hatırlama	110	43,13
Anlama	118	46,27
Uygulama	7	2,74
Çözümleme	6	2,35
Değerlendirme	8	3,13
Yaratma	6	2,35
Toplam	255	100

Tablo 6: Kuzey Makedonya’da Okutulan 5.Sınıf Türkçe Ders Kitabında Bulunan Okuma Metinlerindeki Metin Altı Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisinin Bilişsel Süreç Boyutundaki Basamaklara Göre Yüzdeler Dağılımı

Kuzey Makedonya’da kullanılan 5. sınıf Türkçe ders kitabında, okuma metinlerini anlamaya yönelik hazırlanmış olan metin altı sorularının büyük çoğunluğunun (%46,27) Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bilişsel süreç boyutundaki “anlama” düzeyini ve (%43,13) “hatırlama” düzeyini oluşturmaktadırlar. Kitapta okuma metinlerini anlamaya yönelik metin altı sorularının bilişsel alan boyutunun alt düzey basamaklar olarak nitelendirilen “hatırlama ve anlama” basamaklarında yığıldığını göstermektedir. Alt düzey basamaklarından birisi de “uygulama” basamağıdır. İncelenen ders kitabında yer alan toplam soruların sadece % 2,74’ü “uygulama” basamağına yöneliktir. Bu alanda yer alan sorular, karmaşık zihinsel süreç ve işlemler gerektirmemektedir. Bu tür soruların, cevaplarını bulabilmek için öğrenciler çok uğraşmamaktadırlar, çünkü bu sorular alt düzey düşünme sorularıdır.

Üst düzey bilişsel beceriler “çözümleme, değerlendirme ve yaratma”dır. Bu tür soruların cevapları daha karmaşık zihinsel becerilere ihtiyaç duymaktadır. Bu tür soruları cevaplarırken öğrencinin derin düşünme, çıkarımlarda bulunması, yeni öğrenmiş olduğu bilgiyi uzun süreli belleğinde yer alan eski bilgilerle karşılaştırması, değerlendirmesi ve yeni bir şeyler üretmesi gerekmektedir. Fakat, incelenen Türkçe dersi kitabında yer alan toplam 255 sorudan sadece %2,35’i “çözümleme”, %3,13’ü “değerlendirme” ve %2,35’i “yaratma” basamağına yöneliktirler.

Öğrenci, öğrendiği bilgileri kullanmadığı, yeni durumla uygulamadığı ve çıkarımlarda bulunmadığı sürece pasif ve edilgen durumda kalmaktadır. Hatırlama basamağında yer alan soruların cevaplanması okuma becerisi diğer becerilerinin gelişmesine katkı sağlamamaktadır. Bundan dolayı, okuma metinlerinin metin altı sorularının üstbilişsel zihinsel becerileri harekete geçiremeyecek nite-

likte olduğu görülmektedir

Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın amacına uygun olarak incelenen soruların niceliksel ve niteliksel özellikleriyle ilgili olarak ortaya çıkan sonuçlar şöyledir:

Tablo 6'ten anlaşılacağı üzere, Kuzey Makedonya'da 5.sınıflarda okutulan Türkçe ders kitaplarında toplam 66 okuma metni yer alırken bu metinlerin 7'sinde anlama etkinliklerine yer verilmemiştir. Diğer 59 metine yönelik toplam 255 metin altı sorusuna yer verilmiştir. Okuma metinlerine yönelik metin altı sorularından % 43,13'ü hatırlama düzeyi, % 46,27'si ise anlama düzeyinde yer almaktadır. Sonuçtan da anlaşıldığı gibi, hatırlama ve anlama düzeylerine yönelik sorularının oranı birbirine çok yakındır. Üst bilişsel düzeylere ait soruların oranı ise her iki düzeyinkinden daha azdır ve toplam soruların sadece % 11'ini uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamaklardaki sorular oluşturmaktadır. Öğrencilerin üstbilişsel becerilerini geliştirmeye yönelik hizmet eden sorular yetersiz kalmıştır.

Öğrencilerin sadece sunulan bilgilerin anlamalarını sağlamak yeterli değildir. Öğrenmeyi kalıcı hâle getirebilmek için üst bilişsel zihinsel işlemleri öne çıkarmak gerekmektedir. Öğrencileri üst düzey düşünmeye teşvik etmek onları araştırmaya, sorgulamaya ve akıl yürütmeye yönlendirir. Bu sebepten dolayı hazırlanan ders kitapları da bilgiyi sadece öğrencilere sunmakla kalmamalı, aynı şekilde sunulan bilgiyi uygulamaya ve aktarmaya geçirebilmeleri için üst düzey düşünme becerilerini harekete geçirecek nitelikte olmalıdır. Soruların seviyesi yükseldikçe öğrencilerin düşünme düzeyleri de yükselecek ve öğrencilerin anlama, kavrama, yorumlama ve yaratıcılıklarını geliştirecektir. Böylece bilgi yapılandırılarak kalıcı hale getirilecektir.

Kuzey Makedonya'da ilköğretim 5.sınıflarda kullanılan Türkçe ders kitaplarındaki metin altı soruların çoğunluğunun "hatırlama" ve "anlama" basamaklarına yığılması ve bilişsel süreç basamaklarına göre orantısız dağılımı kitabına kazanımlara uygun hazırlanmadığını ya da kazanımların çağımızın öğrenme yöntemlerine uymadığına işaret etmektedir.

İncelenen ders kitabında okuma metinlerini anlamaya yönelik hazırlanmış olan metin altı soruları hepsi aynı soru tipindedir. Hiçbir şekilde farklı soru tipine yer verilmemiş ve tüm sorular açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.

Öneriler

Yenilenmiş Bloom Taksonomisinin bilişsel süreçleri hem program hazırlama aşamasında, hem programın uygulanma aşamasında hem de ölçme ve değer-

lendirme aşamasında başvurulması gereken önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple, Kuzey Makedonya'da Türkçe ders kitapları hazırlanırken bu süreçler göz önünde bulundurulmalı ve alanda uzman olan kişilerin yanı sıra kitap hazırlama ve ölçme değerlendirme alanında uzman olan kişilerden oluşan bir komisyon kurulmalıdır.

Kuzey Makedonya'da Türkçe ders kitaplarında okuma metinlerini anlamaya yönelik hazırlanacak olan soru tiplerinde çeşitliliğe gidilmeli ve farklı soru tiplerinden yararlanılmalıdır. Çünkü, farklı soru tiplerine yer vermek metin altı soruların bilişsel süreç basamakları arasındaki dağılım oranlarının değişmesine katkı sağlamaktadır.

Öğretmen Yetiştirme Programlarında ve hizmet içi eğitimlerde taksonomiler, taksonomilerin önemi ve eğitim sürecinde taksonomilerden nasıl yararlanılabilecekleri öğretmen adaylarına ve kitap yazarlarına tanıtılmalıdır.

Kuzey Makedonya'da Türkçe ders kitaplarında temel dil becerileri bakımından orantısız bir dağılım söz konusudur. Dolayısıyla, ana dili eğitiminin doğru bir şekilde gerçekleşebilmesi için her beceriyi dikkate alarak eşit bir şekilde etkinliklere yer verilmelidir.

Ders kitaplarında yer alan metinler hedeflenen becerilerin kazandırılması için birer anahtar konumundadırlar. Bu sebepten dolayı kitapta yer verilecek olan metinler titizlikle seçilmelidir. Öyküleyici metinleri yanı sıra bilgilendirici metinlere de yer verilmelidir. Metinlerdeki farklılık ve çeşitlilik daha fazla öğrencilerin ilgisini çekmektedir. Bunun için Kuzey Makedonya'da hazırlanacak olan Türkçe ders kitaplarında metin çeşitliliğine de gidilmelidir.

Kaynakça

Akyol, H. (1997). "Okuma Metinlerindeki Soruların Sınıflandırılması". *Eğitim ve Bilim*, C. 21 S.105: 10-17.

Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R., (2001). *ATaxonomyforLearning, Teaching, andAssessing*. USA: Longman.

Durukan, E. (2009). "7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinleri Anlamaya Yönelik Sorular Üzerine Taksonomik Bir İnceleme". *Milli Eğitim Dergisi*, S. 181: 84-93.

Ensar, F. (2002). İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metin Altı Soruları Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Günaydın, S. R. (2018). "BloomDijital Taksonomisine Genel Bir Bakış".

International Journal of Computers in Education, S. 1. S. 1: 39-4.

Karatay, H. (2014). *Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama*. Ankara: Pegem.

Kavcar, C., Oğuzkan, F., Sever, S. (2004). *Türkçe Öğretimi-Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin*. Ankara: Engin.

Ülper, H., & Yalınkılıç K. (2010). "Son İki Türkçe Programına Göre Hazırlanan Türkçe Ders Kitaplarındaki Metin Sonu Sorularının Nicel Ve Nitel Görünümü". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 12: 449-461.

www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.18.05.pdf (Erişimtarihi: 17.12.2019)

Yağmur, K. (2018). "*Dil Öğretiminde Anadili, İkinci Dil ve Yabancı Dil Kavramları*". Mustafa Durmuş; Alparslan Okur (Ed.), *Yabancılarla Türkçe Öğretimi El Kitabı* içinde (s.181-200). Ankara: Grafiker .

Yeşilyurt E. (2012). "Öğretmen Adaylarının Bilişsel Alanla İlgili Sınama Durumu Soruları Yazma Yeterliklerinin Değerlendirilmesi ". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 20 S.2: 519-530.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yurdabakan, İ (2012). "Bloom'un Revize Edilen Taksonomisinin Eğitimde Ölçme ve Değerlendirmeye Etkileri". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11 S.2: 327-348.

Komünizm Dönemi Göçlerinin 1980 Sonrası Bulgaristan Türk Romanına Yansımaları*
Reflections of Communism Period Migrationsto the Post-1980 Bulgarian Turkish Novel

Fatih ÇODAR**

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki topraklarını kaybetmesiyle birlikte, Rus destekli Bulgarların yoğun baskı ve zulmüne maruz kalan Bulgaristan Türkleri için göçlerle dolu bir tarihin kapıları aralanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan göçler günümüze kadar irili ufaklı bir şekilde devam etmiştir. Bu çalışmanın amacı; "Komünizm Döneminde" (1944-1989) yaşanan göçlerin 1980 sonrasında kaleme alınıp yayımlanmış olan romanlara ne şekilde yansydıklarını incelemektir. Bu bağlamda yapılan tematik inceleme neticesinde "Komünizm Döneminde" yaşanan göçler, "Göç Öncesi Unsurlar", "Göç Sırasında Yaşananlar" ve "Göç Sonrası Unsurlar" olmak üzere üç ana başlık altında değerlendirilmiştir. Bu çalışma ile büyük bir çoğunluğu Bulgar zulmüne maruz kalmış olan Bulgaristan Türk yazarlarının göç unsurlarını eserlerinde nasıl kullandıkları ve hangi bakış açısı ile işledikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan Türk Romanı, Göç, Göç Unsurları.

Abstract

After the Ottoman Empire lost territory in the Balkans, the historical era full of migration were opened for the Bulgarian Turks, who had been subjected to the intense oppression and persecution of Russian-backed Bulgarians. These migrations that started with the 1877-1878 Ottoman - Russian War have continued in various sizes until today. The aim of this study is to analyze how the migration in the "Communist Period" (1944 - 1989) reflected on the novels that were written and published after 1980. As a result of the thematic examination carried out in this context, migrations during the "Communism Period" were evaluated under three main titles as "Pre-Migration

* Bu makale, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı bünyesinde 07.07.2019 tarihinde tamamlanan "1980 Sonrası Bulgaristan Türk Romanında Göç" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir. Tez çalışması, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında başlayıp günümüze kadar gelen göçlerin romanlara yansımalarını konu alırken bu makale ise 1944-1989 (Komünist Dönem) yılları arasında yaşanan göçlerin romanlara yansımalarını konu edinmiştir.

** Türkçe Öğretmeni, Namık Kemal Ortaokulu, Vize/Kırklareli, fatihcodar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5876-7496.

Elements”, “What Happened During Migration” and “Post Migration Elements”. Through this study, it has been tried to reveal how Bulgarian Turkish writers, most of whom have been subjected to Bulgarian persecution, use the elements of migration in their Works and from which perspective they work.

Keywords: Bulgaria, Bulgarian Turks, Bulgarian Turkish Novel, Migration, Elements of Migration.

Giriş

Bulgaristan Türkleri ve Bulgaristan Türk tarihi açısından “93 Harbi” olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun bu savaşı kaybetmesi ile birlikte Bulgaristan Türkleri için zorlu bir süreç başlamıştır. Rusların desteğini alan Bulgarların; Türklere karşı acımasız tutumları, uyguladıkları şiddet, zulüm ve giriştikleri katliamlar Türkler için Bulgaristan’ı yaşanmaz hâle getirmiştir. Yüzyıllarca bu topraklarda hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu’nun vârisleri, yaşanan toprak kayıpları neticesinde âdeti sahipsiz kalmışlardır. Bütün bu yaşanan gelişmeler paralelinde imkânı olan Türkler Bulgaristan’ı terk etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Bu dönemde, “anavatana” yoğun bir şekilde göç hareketi başlamıştır. Yaşanan Bulgar zulmü neticesinde başlayan göçler, süreç içerisinde irili ufaklı bir şekilde günümüze kadar devam etmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ruslar tarafından silahlandırılan Bulgar çeteleri ve Don Kazakları, Türklerin yaşamış oldukları bölgelerde katliamlara başlamıştır. Kısa süre içerisinde 1,5 milyon civarında Bulgaristan Türkü göçe zorlanmıştır. Bu savaş esnasında, göçe zorlanan insanlardan 450 bin kadarı acımasız bir şekilde katledilmiştir (Şimşir, Bulgaristan Türkleri ve Göç, 48). Bu süreçte, Bulgaristan’dan Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına yoğun bir göç hareketi yaşanmıştır. Sofya’da bulunan Fransız temsilcisinin 3 Nisan 1884 tarihli raporuna göre, savaşın başlangıcından raporda belirtilen tarihe kadar 600 binden fazla Türk’ün göç yoluyla Bulgaristan’ı terk ettiği bilgisi verilmektedir (Şimşir, 1986, s. 262-263). Yine 1886-1902 yılları arasında da 145 bin civarında Bulgaristan Türkü, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göç etmiştir. İstatistiklere göre, 1902 yılından Balkan Savaşları’nın başlangıcına kadar geçen süre içerisinde yıllık ortalama 7000 kişi Bulgaristan’ı terk etmiştir (Şimşir, 1986, s. 205-206).

1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşları da Bulgaristan Türkleri açısından olumlu neticeler doğurmamıştır. Bulgar ordusu ve Bulgar komitacılar, Trakya’da Türklere yönelik katliama girişmişler ve savaş sonunda yaklaşık 200 bin Müslüman Türk katledilmiştir. Yaşanan bu zulüm ve katliamlar, Bulgaristan Türklerini yeniden göç yollarına düşürmüştür. Balkan Savaşları boyunca Bulgar zulmünden kaçan 440 bin civarında Türk, Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmıştır (Şimşir, 1986, s. 206-207).

“Komünizm Döneminde” de “göç” Bulgaristan Türklerinin hayatlarının bir parçası olmaya devam etmiştir. Komünistler iktidarı ele geçirdikten kısa bir süre sonra Türkler üzerindeki baskı artmaya başlamıştır. Dönemin siyasi koşulları gereği Bulgaristan ve Türkiye’nin iki farklı kutupta yer alması, Bulgaristan Türklerinin yaşamış oldukları sıkıntıların iyiden iyiye artmasına neden olmuştur. 10 Ağustos 1950 tarihinde Bulgar hükümeti, Türkiye’ye bir nota vererek üç ay içerisinde 250.000 Bulgaristan Türkü’nü ülkesine kabul etmesini istemiştir (Kâmil, Bulgaristan 30). Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde Türkiye Cumhuriyeti, Bulgaristan Türklerine sınırlarını açma kararı almıştır. Bulgar hükümetinin Türk olmayan bazı unsurları da Türkiye göndermesi ile Türk tarafı, 7 Ekim 1950’de sınırı kapatmıştır. Bulgar yetkililer gönderilen farklı unsurların geri alınacağı konusunda taahhüt verince sınır tekrar açılmış ve göç devam etmiştir (Şimşir, 1986, s. 224-225). Bulgar hükümetinin verdiği taahhütleri yerine getirmemesi üzerine Kasım 1951’de göç aniden durdurulmuştur (Ağanoğlu, 2012, s. 362).

1951 yılında göçün aniden durdurulması sonucu pek çok aile mağdur olmuş, “parçalanmış aileler sorunu” ortaya çıkmıştır. Bu sorunun çözümüne yönelik olarak 22 Mart 1968 tarihinde Türkiye ve Bulgaristan arasında “Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye’ye Göç Etmış Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma” metni imza altına alınmıştır. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte 8 Ekim 1968 tarihinde ilk göç kafilesi Edirne’ye gelmiştir. Bahsi geçen anlaşma uyarınca 1969-1978 yılları arasında 130.000 civarında Bulgaristan Türkü, Türkiye’ye göç etmiştir (Şimşir, 1986, s. 224-225, 338).

1980’li yıllar Bulgaristan Türkleri açısından çok büyük sıkıntılara ve acılara neden olmuştur. Bulgaristan Komünist Partisi’nin (BKP)¹ almış olduğu bir karar ile Türklerle yönelik “ad değiştirme” asimilasyon faaliyetlerinin başlaması Türklerin üzerine bir kâbus gibi çökmüştür. 1985 yılında Türkleri toptan yok etmek için harekete geçen “komünist Bulgar rejimi”; Türklerin adlarını silah zoruyla değiştirmeye, benliklerini silmeye, manevi değerlerine yoğun bir şekilde saldırmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler karşısında direniş gösteren Türkler; acımasızca işkencelere uğramış, tutuklanmış ve katledilmiştir. 1985 yılı Mart ayına kadar 2500 civarında Türk’ün katledildiği bilinmektedir (Ağanoğlu, 2012, s. 367).

Yaşanan her türlü olumsuzluğa rağmen Bulgaristan Türkleri geri adım atmamıştır. “Barışçıl” yolları kullanarak seslerini dünyaya duyurmaya çalışmışlardır. 1989 yılına gelindiğinde, Türkiye’nin ve dünya kamuoyunun tepkileri karşısında daha fazla direnemeyen Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov, “Türkiye’yi Bulgaristan’da yaşayan ve Türkiye’ye dönmek isteyen bütün Müslümanlara sınırlarını açmaya davet ediyorum.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamanın

¹ Makale içerisinde Bulgaristan Komünist Partisi ifadesi kısaltılarak BKP olarak kullanılacaktır.

akabinde Bulgar hükümeti, uluslararası hukuka aykırı olarak Bulgaristan Türklerini ülkeden sınır dışı etmeye başlamıştır. Jivkov'un çağırısına kayıtsız kalmayan Türkiye Cumhuriyeti 30-31 Mayıs 1989 tarihinde "göç anlaşması" yapmak için Bulgaristan'ı görüşmeye çağırmıştır. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda Türkiye, Bulgaristan Türklerine sınır kapılarını bir kez daha açmıştır. 2 Haziran 1989 ile 22 Ağustos 1989 tarihleri arasında 311.682 Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiştir (Toğrol, 1991, s. 117-118).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayıp 1989 yılında gerçekleşen "Büyük Göç"e kadar geçen süreçte sürekli olarak baskı ve zulüm altında olan, hakları elinden alınan, sesleri kısılmaya hatta susturulmaya çalışılan Bulgaristan Türkleri açısından "ana vatana" göç etmek fikri, her zaman canlılığını koruyan bir konu olmuştur. Göçü adeta yaşam tarzı hâline getirmiş bir topluluk olan Bulgaristan Türklerinin edebiyatında "göç" teması olmazsa olmazlardan biridir. Bulgaristan Türk tarihinde geçmişten günümüze yaşanan göçler, farklı türlerdeki pek çok esere konu olmuştur.

Bu çalışmada, "Komünizm Döneminde" yaşanan göçlerin 1980 sonrası Bulgaristan Türk romanına yansımaları incelenmiştir. Bu dönemde yaşanan göçler; genel hatlarıyla "Göç Öncesi Unsurlar", "Göç Sırasında Yaşananlar" ve "Göç Sonrası Unsurlar" olmak üzere üç ana başlık altında değerlendirilmiştir.

1. Göç Öncesi Unsurlar

1.1. Göç Öncesi Genel Durum

Osmanlı İmparatorluğu'nun 93 Harbi'ni kaybetmesiyle birlikte zor ve sıkıntılı günler yaşamaya başlayan Bulgaristan Türkleri, çareyi "ana vatana" göç etmekte bulmuşlardır. Bu dönemde başlayan göçler, Balkan Savaşları ile birlikte yeniden alevlenmiş, süreç içerisinde hiç durmayan göç akını II. Dünya Savaşı başlangıcına kadar devam etmiştir. II. Dünya Savaşı sonunda komünistlerin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Türkler üzerinde artan baskı ve devamında uygulanan "asimilasyon politikaları" göç fikrini sürekli olarak canlı tutmuştur.

"Komünist Bulgarlar", millî ve manevi değerlerine bağlı olan Bulgaristan Türklerini Bulgaristan'ın geleceği açısından bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bu yüzden de iktidara geldikten kısa bir süre sonra Bulgaristan Türklerini göçe zorlamışlardır. Bu durum, Ömer Osman Erendoruk'un "Ağlatırsa Mevlam Yine Güldürür" adlı romanında ele alınmıştır. Ömer Osman, romanda 1949 yılında Güney Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Kuzey Bulgaristan'a sürüldüğünden bahsetmektedir. Bu sürgün olayı, Türk toplumu arasında büyük tedirginliğe neden olmuştur (2007a, s. 12).

"Vatan Yasak Özgürlük Uzak" adlı romanda ise millî ve manevi hassasiyetleri

olan Bulgaristan Türklerinin meydana gelen olaylar karşısında yaşamış oldukları tedirginlik şu cümlelerle ifade edilmiştir:

“Tarlalarda çalışanları, TeKeZeSe’nin sürülerini, öküzlerini, okula giden çocukları uzaktan uzağa gördüğünde bu halkın geleceğinin ne olacağını düşünüyordu. Bütün bu gördüğü kişiler yarınlarından habersiz, akıntıya kapılmış bir ot gibi ömürlerini tüketmekteydiler. Kimi üç beş kilo daha fazla tütün üretip, bir kat daha ev kaldırmakta, kimi biraz eğitim görüp çantalı bir iş kapma hayalinde, bir diğerlerinin de yetişkin oğluna güzel bir kız alıp çıra etme peşinde olduğunu iyi biliyordu. Bu insanların, “Bu milletin istikbali nedir?” “Bu ülkede bir Türk olarak varlıklarını ne kadar sürdürecekler?” gibi sorulardan uzak olduklarını düşündü.” (Türker, 2013, s. 139).

Yukarıdaki bölüm toplumdaki tedirginliği yansıtanın yanı sıra Türk toplumunun belli bir kesiminin “vurdumduymazlığını” da gözler önüne sermektedir. Bu “vurdumduymazlık” ve “tepkisizlik” ilerleyen yıllarda “komünist Bulgar” yöneticileri daha da cesaretlendirerek Bulgaristan Türk toplumunun başına büyük belaların gelmesine neden olacaktır.

1951 yılında gerçekleşen göç öncesinde vize almak isteyen Türklerin yaşamış oldukları sıkıntılar “Ağlatırsa Mevlam Yine Güldürür” adlı romanda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bulgar yöneticiler bir taraftan Türkleri göçe zorlamakta bir taraftan da göç için vize almak isteyenlere zorluklar çıkarmaktadır. İnsanlar günlerce, haftalarca konsolosluk önlerinde bekletilmektedir. Rüşvet ile iş yaptırmak isteyenler paralarını kaptırırlar ancak işlerini halledemezler, üstüne de bir güzel sopa yerler (Erendoruk, 2007a, s. 35-37).

Göç öncesinde Bulgaristan Türklerini mağdur eden konulardan biri de göçün aniden durdurulması olmuştur. “1951 Göçü” için vize almaya çalışan Türklerin göçün aniden durdurulması ile birlikte yaşamış oldukları mağduriyetler “Toprağa Kan Düştü” adlı romanda dile getirilmiştir (Erendoruk, 2005, s. 144-145).

1951 yılında durdurulan göç ile birlikte ortaya “parçalanmış aileler” problemi çıkmıştır. Bu süreçten sonra göçe izin verilmeyince bazı ailelerin misafirlik dilekçesi ile vize alarak Türkiye’ye gittikleri ve sonrasında iltica ettikleri de yine romanlarda ele alınan konulardandır. Ancak bu vizeyi almak sanıldığı kadar kolay değildir. Bu vize için BKP içinde aktif olan hatırlı tanıdıkların yardımı gerekmektedir. “Ağlatırsa Mevlam Yine Güldürür” adlı romanın kahramanı Cemil Hoca da hatırlı bir tanıdığı aracılığıyla vize almış ve Türkiye’ye gitmiştir (Erendoruk, 2007a, s. 55).

Misafir olarak Türkiye’ye giden Türklerin orada iltica etmeleri, Bulgaristan için ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümü için Türk ve Bulgar yetkililer bir araya gelmişlerdir. “Uçurum” adlı romanda da Bulgaristan Türklerinin

turist olarak Türkiye'ye gidip oraya iltica etmelerinin önüne geçmek için Bulgaristan ile Türkiye arasında "Kısıtlı Akraba Göçü"² antlaşmasının imzalandığından bahsedilmektedir (Erendoruk, 2007a, s. 284). "Buruk Acı" romanında ise Bulgar yöneticilerin "Kısıtlı Akraba Göçü"nü engellemeye çalışmalarına Türkler tarafından nasıl tepki verildiği anlatılmaktadır. Bulgaristan Türklerinin evlerine ay yıldızlı bayraklar astıkları, duvarlara Türkiye'yi öven yazılar yazdıkları ve en sonunda da bu kişilerin "komünist rejim" tarafından hapis cezasına çarptırıldıkları aynı romanda dile getirilmiştir (Erendoruk, 2006, s. 49).

Takvimler 1972 yılını gösterdiğinde "komünist Bulgar" yöneticilerin önce Pomakların daha sonra da Pomaklar ile karışık Türklerin adlarını değiştirmeleri, Bulgaristan Türk toplumunda yeni bir tedirginlik yaratmıştır. "Uçurum" romanında anlatılanlara göre, yaşanan tedirginlik neticesinde Türkler göç etmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Daha önce çocuklarından birine vize verilmediği için göç etmekten vazgeçen aile, yaşanan gelişmeler karşısında çocuklardan en azından birini Bulgar zulmünden kurtarabilmek amacıyla bir çocuk ile birlikte annesinin Türkiye'ye gitmesine karar vermiştir (Erendoruk, 2007a, s. 371-372). Yaşanan bu olay, o dönemde toplumun genel durumunu yansıtmaya bakıldığında oldukça önemlidir. Bulgaristan Türkleri, göçü bir kurtuluş yolu olarak görmektedirler.

Yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen Bulgaristan Türklerinin gözleri kulakları Türkiye'dedir. 1974 yılında yapılan "Kıbrıs Barış Harekâtı" Bulgaristan Türkleri arasındaki millî bilinci arttırmış ve bir ümit ışığı olarak görülmüştür. Bulgaristan Türk gençleri arasında Türklüklerinden gurur duymanın en üst seviyelere çıktığı ve "komünist rejimin" yaşanan gelişmelerden nasıl rahatsızlık duyduğu "Aladağ'dan Çıktı Yola" adlı romanda detaylı bir şekilde dile getirilmiştir (Altınok, 2003, s. 406).

"Aladağ'dan Çıktı Yola" romanında, 1978 yılında Türk ve Bulgar hükümetleri arasında "1968 Yakın Akraba Göçü Anlaşması"nın devamını niteliğinde bir anlaşma yapıldığından bahsedilmektedir. Romanda, Başbakan Bülent Ecevit'in Bulgaristan ziyareti sırasında göç konusunun gündeme geldiğinden ve Bulgar yetkililerin elinde davetiyesi olup da pasaportu olmayan Türklere pasaport verileceğine dair söz vermeleriyle birlikte bu sorunun da çözüme kavuştuğundan bahsedilmiştir. 1978 yılındaki bu gelişmeyle Bulgar yetkililerin göç olayını tamamen kapatmayı hedefledikleri de romanda ifade edilmektedir (Altınok, 2003, s. 424, 434).

"1989 Göçü"ne sebep olacak olan olaylar başlamadan önce Bulgaristan Türk

² Bu romanda "Kısıtlı Akraba Göçü" olarak geçmiştir. Bilâl Şimşir, "Bulgaristan Türkleri" adlı eserinde bu anlaşmadan "Yakın Akraları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyetine Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma" diye söz etmektedir.

toplumunun genel durumu çok da iç açıcı değildir. İnsanların çoğu, başa gelen duruma alışmış gözükmektedir. “Tepkisizlik” had safhadadır. Bu bölümün başında da bahsettiğimiz “vurdumduymazlık”, toplumun büyük çoğunluğunu etkisi altına alarak âdeta yaşanacak sıkıntılı günlere davetiye çıkarmıştır. Aradan geçen otuz yılda insanların “vurdumduymazlıkları” ve “tepkisizlikleri” daha da artmıştır. “Komünist politikalar” karşısında toplumun genel durumu Mehmet Türker’in “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanında şu şekilde ifade edilmiştir:

“Komünistler geldiler, önce mülkümüze göz diktiler. TeKeZeSe’leri kurup, kendi bağımızdan bahçemizden edildik, gıkımızı çıkarmadık. Sonra da namus meselesi hortladı neymiş efendim kadınlarımız şalvarı, feraceyi atacak, elbise giyecek dendi, yine itiraz etmedik. Başımıza gelenler bunlarla son bulsaydı... Ama devam ettiler. Köy imamına ibadetin evde de yapılması doğru olduğunu hatırlatarak, camiyi sadece cumadan cumaya açmasının kâfi olacağı talimatını verdiler. Bizim, bu ülkedeki Müslüman Türkler için din dersi eğitimi çoktan kalktı. Bugün gençlerimiz abdestten, duadan bihaber. Hani söylemeye dilim varmıyor, ama yarın anası ya da babası vefat ettiğinde cenaze namazına cenabet duracaklar. Ne günlere kaldık Ya Râb”(208-209).

“Komünist rejimin” yıllardır süren baskı ve zulümleri neticesinde Bulgaristan Türk toplumu günden güne reflekslerini kaybetmeye başlamıştır. Süreci çok iyi analiz eden BKP yöneticileri, Türkleri topyekûn ortadan kaldırmak için harekete geçmiştirler. Türklerin adlarını Bulgar adlarıyla değiştirerek yıllardır göçlerle eritemedikleri Bulgaristan Türklerini bu yöntem ile ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. “Komünist rejim”, Türklerin adlarını değiştirmek amacıyla hazırladığı planı uygulamaya koymaya başlamıştır. Ancak bu durum Türklerin tepkisine neden olmuştur. “Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür” adlı romanda “Türk adları” için mücadele eden kişilerin Kuzey Bulgaristan’da bulunan Bulgar köylerine sürgüne gönderildiklerinden bahsetmektedir (Erendoruk, 2007a, s. 191). Bu durumdan da anlaşılacağı üzere “komünist rejim”, geçmişte de yaptığı gibi sürgünü Türk toplumunun “birlikte hareket etme ve direnme gücünü” ortadan kaldırmak için bir silah olarak kullanmıştır.

Yapılan her türlü baskı, zulüm, şiddet, işkence, tutuklama ve öldürmelere rağmen Bulgaristan Türkleri, adlarını vermemekte kararlı bir duruş sergilemişlerdir. “Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür” romanında, Türklerin “ad değiştirme” politikalarına karşı ve ellerinden alınan diğer haklarını geri almak adına başlatmış oldukları “barışçıl” gösterilerden bahsedilmektedir. Romanda anlatılanlara göre, olayların önüne geçmekte zorlanan Bulgar polisi, 1989 Mayıs ayında Kuzeydoğu Bulgaristan’da düzenlenen kalabalık yürüyüşe ateş açmıştır. Açılan ateş sonucu yaralananların ve şehitlerin olduğu bilgisi verilmektedir. Çok sayıda insan bu gösteriler esnasında tutuklanmıştır. “Komünist rejimin” sert tedbirlerine rağmen Türklerin taleplerinden vazgeçemedikleri ve “barışçıl” eylemlerin Türklerin yaşa-

miş olduğu bölgelerin geneline yayılmaya başladığı da romanda aktarılmaktadır (Erendoruk, 2007a, s. 215).

Yaşanan bu olaylar “komünist idarecileri” oldukça zor durumda bırakmıştır. Türklerin geri adım atmadığını görünce çareyi her zaman olduğu gibi Türkleri göçe zorlamakta bulurlar. “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda, BKP yöneticilerinin Türkiye’nin, göçü Bulgaristan aleyhinde kullandığı bu yüzden de Bulgaristan Türklerinin hepsini ülkeye kabul edemeyeceğini düşündüklerinden bahsedilmektedir. Romanın devamında, bu düşünceden hareketle Jivkov’un Türkiye’yi köşeye sıkıştırmak için “Türkiye’ye göç etmek isteyen, orada kalacak veya ziyaret edecek olan tüm Bulgaristanlı Müslümanlara sınır kapılarınızı açın!” şeklindeki açıklamayı yaptığından bahsedilmektedir. (Türker, 2013, s. 328). “Sen İstanbul’a Gelme” romanında da Batı medyasının ve Türkiye’nin desteğini alan Bulgaristan Türklerinin eylemlerden vazgeçmemesinin ve eylemlerin Türklerin yaşamış olduğu bütün bölgelere yayılmasının yarattığı tedirginlik ile BKP yöneticilerinin Türkleri göçe zorlamaya karar verdikleri anlatılmaktadır (Şerefli, 2003, s. 186).

Olayların önünü alamayan BKP yöneticileri, çareyi Türkleri göçe zorlamakta bulmuşlardır. Her ne kadar göçe zorlama dense de Türklerin büyük çoğunluğu zaten Türkiye’ye göç etmeye gönüllüdür. “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda, Bulgar yetkililerin ilk önce “milliyetçi” ve “dinî inançlarına bağlı” Türkleri ülke dışına çıkarma niyetinde olduklarından bahsedilmiştir. Bulgar yetkililerin pasaport işlerini hızlandırmak için Türklerden rüşvet aldıklarına da vurgu yapılmıştır. Ayrıca göç edecek Türklerin mallarını yok pahasına ellerinden çıkarmak zorunda kaldıkları da romanda değinilen konulardandır (Türker, 2013, s. 331).

“Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda anlatılanlara benzer konulara “Sen İstanbul’a Gelme” adlı romanda da değinilmiştir. Bu romanda da “1989 Göçü”nde önceliğin Türk adları için mücadele etmiş kişilere, hapiste yatmış ve sürgüne gönderilmiş olanlara verildiğinden bahsedilmiştir. Bu kişilerin ellerine bavullar verilerek üç gün içinde ülkeden gönderildikleri de bir detay olarak romanda geçmektedir (Şerefli, 2003, s. 182).

Bulgaristan’dan gelen talep üzerine Türkiye’nin sınır kapılarını açmasıyla birlikte “1989 Göçü” resmen başlamıştır. Yıllardır baskı, zulüm ve işkence gören Türkler, doğup büyüdükleri toprakları terk ederek Türkiye’ye göç etmek niyetiyle yollara düşmüşlerdir. Bu süreçte ilginç olaylar da yaşanmıştır. “Aşkı Arayanlar” adlı romanda anlatılanlara göre, yıllarca BKP’ye hizmet etmiş, Bulgaristan Türklüğü ve Türkiye aleyhinde çalışmalar yapmış, BKP Köy Teşkilatı Sekreterliği görevinde bulunmuş Celil Osmanov adlı kişinin göç için başvurması Bulgaristan Türkleri tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bu şaşkınlık romanda şu şekilde dile getirilmiştir: “O şerefsiz adam Türkiye’ye göç edecek. Ne yüzle bilmem. Düne kadar: ‘Türkiye insanı fakirlikten ot yiyerek besleniyor’, ‘Cennet vatan Bulgaristan’

diyen adam, şimdi kalkmış göç hazırlığı yapıyor! Deme dostum! Hani Marksist – Leninist'ti? Hani proletaryanın diktatörlüğüne inanıyordu!..” (Erdi, 2003, s. 163-164).

Yukarıda anlatılanlardan hareketle Bulgaristan Türkleri açısından “Komünizm Dönemi”nin oldukça zor geçtiğini söyleyebiliriz. Bu süreçte 1951, 1968 ve 1989 yıllarında yaşanan göçler Bulgaristan Türklerini derinden etkilemiştir. Bu tarihlerin dışında kalan zamanlarda da fırsatını bulan Bulgaristan Türkleri soluğu Türkiye’de almıştır. “Komünist Dönemde” de Türklerin bavulları her zaman göç için hazır beklemektedir. Bulgaristan Türkleri, Türkiye’ye göç etmek için ellerine geçirdikleri her fırsatı değerlendirmişlerdir.

Bu süreçte Bulgaristan Türk toplumunun geneline bakıldığında ise bir “vurdumduymazlıktan” ve “tepkisizlikten” dert yanılmaktadır. Pomakların adlarının değiştirildiği sırada, Türklerin vurdumduymazlıklarının ve tepkisizliklerinin “komünist yöneticileri” cesaretlendirdiği ve Türklere yönelik “ad değiştirme” politikasının hayata geçirildiği romanlarda özellikle vurgulanmıştır. 1984-1985 yıllarında “komünist rejim” tarafından Türklerin adlarının değiştirilmek istenmesiyle birlikte bu tepkisizlik yerini “barışçıl” bir direnişe bırakmıştır. Düzenlenen gösterilere Bulgar güvenlik güçleri tarafından sert müdahaleler edilmiştir. Sonuç ne olursa olsun, Türkler geri adım atmamışlardır. Seslerini dünyaya duyurmayı başarmış ve dünyanın dikkatini Bulgaristan üzerine çekmişlerdir. Üzerinde oluşan uluslararası baskıya daha fazla dayanamayan ve olayların önünü alamayan “komünist yetkililer”, olaylara karışan, gösterileri organize eden kişileri sınır dışı etmeye başlamıştır. İlerleyen süreçte Türkiye ve Bulgaristan’ın anlaşması sonucunda sınır kapıları açılmış ve “1989 Göçü” gerçekleşmiştir.

1.2. Göçlerin Nedenleri

Bulgaristan’ın Osmanlı İmparatorluğu’ndan kopmasından sonraki süreçte ülkede bulunan Türkler; siyasi, ekonomik ve kültürel olarak sürekli baskı altında tutulmuşlardır. Bulgar devletine güvenmeyen, can ve mal güvenliği bulunmayan, geleceğini Bulgaristan’da göremeyen Türkler için göç her zaman bir çözüm yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında göçlerin siyasi, ekonomik ve kültürel nedenlerden kaynaklandığı rahatlıkla söylenebilir.

1.2.1. Siyasi Nedenler

Geçmiş dönemlerde olduğu gibi “Komünizm Döneminde” de Bulgaristan’da yaşayan Türkler, gerek ülkedeki nüfus yoğunlukları gerekse milli-manevi değerlere bağlılıkları ve Türkiye’ye bakış açıları nedeniyle her zaman ülkenin geleceği açısından bir tehdit olarak görülmüşlerdir. Bu yüzden Bulgar yöneticiler, her dönem Türkleri yoğun baskı altında tutmaya özen göstermişlerdir. Bulgar yetkililer sorunları baskı ile çözemedikleri yerde göçü bir silah olarak kullanmaktan da geri

durmamıştırlar. Bulgaristan Türkleri de baskı ve zulümden kurtulmak için göçü bir kurtuluş yolu olarak görmüşürler. Bulgaristan Türklerine uygulanan “siyasi baskı” her zaman bir göç nedeni olarak romanlarda karşımıza çıkmaktadır.

“İçimizdeki İnci Taneciği” adlı romanda, uygulanan siyasi baskının Bulgaristan Türkleri arasında tedirginliğe neden olduğu ve bu tedirginlik sonucu Türklerin çareyi göç etmekte aradıkları şu şekilde anlatılmıştır: *“Eylül 1944’te komünistler iktidarı ele geçirince özel statüdeki Türk okullarına el koyup alelacele devletleştirmişlerdi. Aradan birkaç yıl geçince okullardan din dersleri kaldırılmıştı. Komünistlerin bu tutum ve davranışları Türk ahalisinin gözünden kaçmamış, iktidara karşı tedirginlik doğurmuştu. Bunlara, özel mülkiyetin yasaklanması, tarım kooperatifleri kurulması da eklenince çare Anadolu’ya kaçmakta aranıyor-du.”* (Erendoruk, 2007b, s. 20).

Siyasi baskı özellikle de millî ve manevi değerlere bağlı kişiler üzerinde daha fazladır. “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda 1950 yılında pek çok kişinin “rejim karşıtı” oldukları için göçe zorlandığından bahsedilmiştir. “Komünist rejim”, tehlikeli gördüğü kişileri ülkeden zorla çıkarmak için girişimlere başlamıştır. Bu tamamen siyasi bir nedendir. Romanın devamında, “Türk milliyetçisi” olduğu için cezaevinde bulunan Osman Kılıç’ın ailesinin sınır dışı edilmek istenmesi üzerine ailesi ile yaptığı görüşmede söylemiş olduğu *“Bir gün bile durmayın, beni de hiç düşünmeyin. İlk fırsatta hemen anavatan Türkiye’nin yolunu tutun!”* (Türker, 2013, s. 27) şeklindeki sözüne yer verilmiştir. Bu söz, siyasi baskının insanları nasıl bıktırdığını ve çareyi göç etmekte bulduklarını gözler önüne sermektedir.

“Vatan Yasak Özgürlük Uzak” romanında, Türklerin din, gelenek-görenek ve düşünce bakımından Türkiye’ye bağlı olmalarının, “komünizmi” benimsememelerinin, BKP’nin baskılarına direnç göstermelerinin ve “Emek Tarım Kooperatifleri Çiftliklerine” (TeKeZeSe) girmemelerinin “komünist yetkilileri” tedirgin ettiğinden bahsedilmektedir. Siyasi olarak Türklerde istedikleri dönüşümü sağlayamayan “komünist yetkililerin” çareyi Türkleri zorla ülke dışına çıkarmakta aradıkları bu romanda da dile getirilmiştir (Türker, 2013, s. 33).

“Vatan Yasak Özgürlük Uzak” romanında geçen *“Bozgundan sonra Bulgaristan siyasetinde dönen oyunların Türklerin aleyhine olduğunu anlayabilenler ne yapıp edip bu fırsat bir daha ele geçmez diyerek ellerini çabuk tutup, buradan kurtulmayı kafaya koymuşlardır. Beş altı yıldan beri karnı doyan Türkler yine de bir an evvel buralardan kaçıp kurtulmak istiyordu.”* (Türker, 2013, s. 36) şeklindeki bu kısım da bizlere Türklerin yaşamış olduğu “siyasi güvensizliğin” göçe neden olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Gelecek kaygısı taşıyan Türkler, geçmişinde yaşanan ve henüz tazeliğini koruyan acıları yaşamamak adına doğup büyüdükleri toprakları terk ederek çareyi göç etmekte aramıştırlar.

“Komünist rejim” tarafından Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı ve göçe zorlamanın en önemli nedenlerinden birisi de “Türk nüfusunun yoğunluğu ve doğum oranının yüksekliğidir.” Bu durum BKP’li yöneticileri oldukça tedirgin etmektedir. “Uçurum” adlı romanda, bir Bulgar’ın ağzından bu tedirginlik ve bulunan çözüm yolu şu şekilde dile getirilmiştir: *“Komünist Partisi’nin gizli materyallerine göre biz, Bulgar milleti olarak hızla ihtiyarlıyoruz. Gençler çocuk yapmıyor ya da tek çocukla yetinmiyorlar. Her aile iki çocuk doğarsa bile nüfus artışı olduğu söylenemez. Artış olması için her aile en azından dört çocuk sahibi olmalı. Ama olmuyor işte. Ölenlerin sayısı doğanlardan çok olan bir millet yok olmaya mahkûmdur. Yok olmaktan kurtulmanın tek çaresi, sınırlarımız içinde yaşayan diğer milletleri Bulgarlaştırmaktır. Bu, çok güç bir şeydir. Fakat başka çare olmayınca...”* (Erendoruk, 2007c, s. 64). “Komünist Bulgar yetkililerin” bu tedirginlikleri sonucu hayata geçirdikleri politikalar Bulgaristan Türklerinin göç etmesinde oldukça etkili olmuştur.

“Vatan Yasak Özgürlük Uzak” romanında da Türk nüfus meselesinin BKP Merkez Komitesi gizli oturumunda konuşulduğuna değinilmiştir. Bu toplantıda, ileride daha büyük sıkıntılar yaşanmaması için Türklerin göçe zorlanması gerektiği ve Türklerin Bulgarlaştırılması için Bulgar köylerine sürgün edilmesi kararının alındığı da romanda dile getirilmiştir. Aynı romanda, alınan bütün bu kararların Georgi Dimitrov’un *“Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlar’a hükmettiği geçmiş zamanın izlerini silmeliyiz.”* sözü doğrultusunda alındığına değinilmiştir. (Türker, 2013, s. 29). “Toprağa Kan Düştü” adlı romanda da Georgi Dimitrov’un bu sözünden bahsedilmektedir (Erendoruk, 2005, s. 66). Bu söz, Bulgaristan Türklerinin yaşamış oldukları sıkıntıların temelinde yatan felsefenin somut bir yansımasıdır. “Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür” romanında da bu söz dile getirilmiştir. Devamında ise bu sözün Türk toplumunda nasıl bir tedirginlik yarattığı şu şekilde ifade edilmiştir: *“Balkanlar’da Osmanlı’dan kalma iki çeşit iz mevcuttu: Bir; cansız izler, yani kültür izleri. Bunlar camiler, konaklar, köprüler, vakıflar, özel Türk okulları... iki canlı izler, yani sayısı bir milyonu aşan Bulgaristan Türkleri, bizler yani kılıç artıkları...”* (Erendoruk, 2007a, s. 24).

Ülkede bulunan Türk nüfusun ilerleyen yıllarda Bulgar nüfusa yaklaşmasından endişe eden BKP’li yetkililer, Türk nüfusu azaltmak adına zaman zaman Türkleri göçe zorlamayı bir devlet politikası hâline getirmişlerdir. “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda Bulgaristan Türklerinin göçe zorlanma gerekçeleri şu şekilde dile getirilmiştir:

“BKP’nin Merkez Komitesi uzmanlarının bir dönem Bulgaristan’da Türklerle ilgili bir araştırmasında 1965 yılında sayılarının 780 bin olduğu, yıllarda nüfus artışlarıyla 1985’te 795 bin oldukları anlaşıldı. Yani 75 yılında genel nüfusun yüzde 8,8’ini teşkil edenler 85’te yüzde 9’a yaklaşmışlardır. Genel eğilim de bu gidişle 2000 yılında 926 bini bulacak ve 2010 yılında bir milyonun üzerine çıkıp,

genel nüfusun yüzde 10'unu aşacaklar. O zaman da dananın kuyruğu kopacak. Bunun üzerine de uzmanlarımızın görüşü her yıl bu nüfustan 8–9 bin kişiyi göç ettirmektir. Bu plân en uygunuydu.” (Türker, 152-153).

“Maria Aşkım Benim” adlı romanda ise siyasi baskının sadece Türklere yapılmadığı, rejime muhalif olan Bulgarların da siyasi baskıya maruz kaldıklarından bahsedilmektedir. Bu siyasi baskı yüzünden Bulgarlar bile Bulgaristan’ı terk etmenin yollarını aramaktadırlar. Romanda bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: *“Hiçbir insan Öz Vatani’ni terk etmek istemez. Koleji bitirdikten sonra, tiyatrodaki çalışıyordum. Varna’da babam on sene rahiplik yaptı. Altı sene evvel de bir köye sürdüler. Sürgünden bir müddet sonra da benim işime son verdiler. Nereye müracaat ettimse kapılar yüzüme kapandı. İşsizlik ve parasızlık ne kadar zor şey olduğunu bilirsiniz. Ben de bir Bulgar vatandaşım. Dedemin intikamını neden benden alıyorlar.”* (Tezel, 2002, s. 240).

Romanlardan alınan yukarıdaki bölümlerden hareketle; Bulgaristan’daki siyasi iklimin, “komünist rejimin” Türklere bakış açısının ve Türklere sindirmek amacıyla hayata geçirilen politikaların Türklere üzerinde yoğun bir baskı oluşturduğu, buna paralel olarak da Türklere göç etmeyi bir çözüm olarak gördükleri rahatlıkla söylenebilir.

1.2.2. Ekonomik Nedenler

“Komünistler” iktidarı ele geçirdikten bir süre sonra özel mülkiyeti ortadan kaldırarak toprakları devletleştirmiş ve kooperatifleşme hamlesiyle de vatandaşların hayvanlarına el koymuşturlar. Bu durum geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlayan Bulgaristan Türklerini derinden etkilemiştir. En önemli geçim kaynakları ellerinden alınan Bulgaristan Türkleri de çareyi Türkiye’ye göç etmekte aramışlardır.

Komünistlerin iktidarı ele geçirmelerinden sonra hayata geçirdikleri uygulamalar ve bu uygulamalarla bağlantılı olarak Türklere göçe zorlayan nedenler “Uçurum” adlı romanda şu şekilde dile getirmiştir:

“Tarım kooperatifi kurma niyetlerini hızlandırdılar. İnsanları özel çiftçilikten bıktırmak, el aman dedirtmek, ‘Aman kurun şu kooperatifi de kurtulalım.’ demek için ellerinden gelen her kötü çareye baş vurduklarını sen de görüyorsun, gardaş. Bak herifçiğünün senden, benden, hepimizden istediklerine bir kere. Bana diyor ki: senin otuz beş dönüm tarlan var. Buna karşılık devlete yağ, et, süt ve yapağı vereceksin. Koyunun olmadığını söyleyecek olsan, parasını verirsin deyip çıkıyor işin içinden. Tarlada et, süt, yağ mı olur desen gene parasını vermeni öneriyor. Kooperatif kuralım desek, tarlalarımızdan başka ineğini, koyununu, keçisini alır elinden sabanını, boyunduruğunu, öküz arabanla beraber sen ve ben, Ahmet, Mehmet, Ayşe, Fatma köle olur gideriz vesselâm.

(...)

Ne yapalım falan yok, Murat gardaş. Bulgar Komünistlerinin bize dediği apaçık: Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli! Sence deveyi mi gütmeliyiz ki, bu gâvurun kölesi olmak demektir, yoksa başımızı alıp bu diyardan mı gitmeliyiz?” (Erendoruk, 2007c, s. 20).

Bu bölümden de anlaşılacağı üzere, komünist rejimin Bulgaristan Türklerinin ekonomik özgürlüklerini ortadan kaldıracak uygulamalarının meydana getirmiş olduğu tedirginlik insanların aklına hemen göç etme fikrini getirmektedir.

“Maria Aşkım Benim” adlı romanda da kahramanlardan Hayri ve Mara arasında geçen, “*Burada kalırsam ne yapabilirim. Ticaret ve öğretmenlikten başka bir iş yapmam oda partiye kaydolarsam olur. Aksi halde başka iş vermezler. Yüksek tahsile de izin vermezler. Biliyorsun biz Türkler bu vatanda ikinci kişileriz. Hâlbuki Türkiye’ye gidebilsem, orada bütün imkânlar var.*” (Tezel, 2002, s. 21) şeklindeki konuşma da bizlere ekonomik kaygıların göç fikrinin ortaya çıkmasındaki etkisini göstermektedir. Yine romanın devamında geçen, “*Gerçi ben de üzülüyordum ama benim için son çare bir an evvel doğduğum bu toprakları terk etmekte. Burada bizlere bir istikbal yoktu. Geleceğimizin önü aydınlık değildi. Ne olacağımız, istikbalde ne gibi bir iş tutacağımızı bilmiyorduk. Bilmediğimiz gibi, yeni idarenin ne yapacağı da belli değildi.*” (Tezel, 2002, s. 151). şeklindeki ifadeler de gelecek kaygısının ve ileride işsiz kalma korkusunun Bulgaristan Türklerini göçe teşvik ettiğini göstermektedir. Bu kaygıların bir benzerine de “Gazetecinin Artık Yılı” adlı romanda rastlanmaktadır. Romanda geçen, “*Arkadaş, bu memlekette artık bize ekmek kalmadı. Burdan kaçalım!*” (Çavuşev, 2008, s. 318) ifadesi de bu kaygının adeta dışavurumu gibidir.

Ekonomik nedenlere bağlı olarak dünya üzerinde büyük göç hareketleri yaşanmasına rağmen Bulgaristan Türklerinin göç hareketlerinde ekonomik nedenlerin çok etkili olmadığını söyleyebiliriz. Bulgaristan Türkleri, temel olarak siyasi ve kültürel nedenlerden dolayı göç etmişlerdir. Ekonomik nedenler ise doğrudan değil ama dolaylı olarak siyasi ve kültürel nedenlerle birleşip göç etme fikrini ortaya çıkarmıştır.

1.2.3. Kültürel Nedenler

Bulgaristan Türklerinin genel olarak millî ve manevi değerlerine bağlı olmaları “komünist rejimin” hayata geçirmek istedikleri politikaların önünde ciddi bir engel teşkil etmiştir. Bu yüzden “komünist rejimin” Türklere karşı tavırları her geçen gün biraz daha sertleşmiştir. Türkleri millî ve manevi değerlerinden uzaklaştırmak, millî benliklerini yok etmek için “Nisan Karaları” olarak da bilinen

bazı uygulamalar hayata geçirilmiştir. Hayata geçirilmeye çalışılan uygulamalar, Bulgaristan Türk toplumu arasında büyük bir tedirginliğe neden olmuştur. Her zaman olduğu gibi yaşanan bu tedirginlik karşısında çözüm olarak yine göç görülmüştür. Bulgaristan Türkleri, göç ederek millî kimlikleri ve kültürlerini korumayı hedeflemişlerdir.

“Uçurum” adlı romandan alınan aşağıdaki bölüm millî ve manevi değerlerini kaybetmekten korkan Bulgaristan Türklerinin çareyi göç etmekte bulduklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

“Ben 1928 doğumlu, Kavaklı Belediyesi’nin Soğukpınar köyü sakini, baba adı Tahsin, ana adı Ayşe olan öğretmen Mehmet Metiner, Bulgar komünistlerin biz Bulgaristan Türklerini hızla dinsizleştirip milliyetsizleştirmek sonra da Bulgarlaştırmak üzere her çareye, her baskıya ve zulme başvurduklarını böylece bize benliğimizi unutturmak istediklerini bildirir, ya buna bir karşı tedbir alınmasını önerir, ya da şahsımın Anavatanim Türkiye’ye göç etmesine müsaade buyurmanızı şiddetle arzular, gereğinin yapılmasını arz ederek saygılar sunarım.”(Erendoruk, 40).

“Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda da Mehmet Türker, *“Geriden gelen nesiller bir Türk gibi, Müslüman gibi ayakta kalabilir mi? Valla komşular, işler ileride iyi görünmüyor.”* (2010, s. 39) ifadesiyle millî ve manevi değerlerini kaybetmekten korkan Türklerin tedirginliğini dile getirmiştir. Aynı romanın ilerleyen bölümlerinde de kültürel baskının insanları göçe zorladığı roman kahramanı Muhammet Efendi’nin ağzından şu şekilde anlatılmıştır: *“Bu millet buraları terk edip anavatana sığınmadıkça bu komünizm boyunduruğundan kurtulamaz, aksi takdirde 25–30 sene sonra Bulgaristan’da kan kardeşiniz kalmaz, hepsi birden eritilmiş, yobazlaşmış bir millete dönüşür.”* (2010, s. 52).

“Buruk Acı” adlı romanda ise kültürel değerler üzerindeki yoğun baskının insanları göçe zorladıkları şu ifadelerle dile getirilmiştir: *“Bulgar komünist Partisi imzalı bu zorunluluk, dede, baba yadigârı bu topraklarda Türk ve Müslüman olarak kalamamanın korkusundan doğuyordu. Bu topraklarda Türk olmak zordu. Daha kötüsü, Türk olmak suçtu. Din elden gitmişti. Dilimizin okunması yasaklanmıştı. Dilimizi konuşmak da yasaktı. Gelenek ve göreneklerimiz her fırsatta engelleniyor, yasaklanıyordu. Türk ve Müslüman kalabilmenin tek yolu göçtü.”* (Erendoruk, 2006, s. 70).

“Rumeli’den Esen Yel” adlı romanda da göçün kültürel nedenlerine şu ifadelerle değinilmiştir:

“Böyle giderse zamanla Bulgarlaşacağız buralarda. Bakın! Benim iki çocuğum var, ikisi de henüz pek küçük, mektep çağları gelmedi daha. Sokakta konuştukları dil Bulgarca. Evde kendi aralarında bile Bulgarca konuşeler. Kızsak,

sıkılsak ne fayda! Yarın mektebe başladıkları zaman Bulgarca okuyup yazacaklar. Daha kötü olacak. Kendi dillerini unutacaklar. Kendi dilini bilmeyen kendi tarihini, kendi kültürünü, hasılı kendini nasıl bilecek? Sonunda çocuklarımızı olacağı bu. Görünen köy kılavuz istemez. Diyeceğim o ki, artık buralar bize vatan olmaz. Gelin hep beraber Anavatan'a göç çarelerini arayalım.” (Tunaboşlu, 2004, s. 40).

“Toprağa Kan Düştü” romanında geçen “Bizimki göç değil, aslında bir kaçıştı. Bir kurtuluş. Benliğimizi, dinimizi, Türklüğümüzü, her şeyimizi yitirmekten kaçış.” (Erendoruk, s. 2005, s. 17) ve “Unutmamak gerek ki, bu mücadele sadece varlığını sürdürebilme, bir başka deyişle, ayakta kalma çabası değil, aynı zamanda Müslüman Türk olarak kalabilme mücadelesiydi.” (Erendoruk, s. 29) ifadeleri de Bulgaristan Türklerinin niçin göç ettiklerini merak edenlere cevap niteliğindedir.

Türkçe eğitimin, Türkçe konuşmanın ve ibadetlerin yasaklanması Bulgaristan Türklerini çok derinden etkilemiştir. Çocuklarını Türk gibi yetiştiremeyecekleri endişesi insanların göçü düşünmelerine neden olmuştur. “Toprağa Kan Düştü” adlı romanda bu durum detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Romanda geçen, “Bir akrabasının ikinci ve dördüncü sınıflarda okuyan öğrenci çocuklarından hiçbiri Türkçe okuma, yazma bilmiyorlardı. Çünkü beş altı yıldan beri okullarda Türkçe dersi okutulmuyordu. 1959’da Türk okulları kapatılmış. Türk çocukları Bulgar çocuklarıyla beraber aynı okullarda okuyorlarmış. 1973’te Türkçe dersler, çeşitli hilelerle, tamamen yasaklanmış.” (Erendoruk, 2005, s. 86) şeklindeki bölüm Türkçe ve Türkçe eğitim üzerindeki baskıyı ve bu baskının sonuçlarını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Dinî değerler üzerindeki baskı da bu romanda “Ne köylerde, ne de kasabalarda açık, herkesin işitebileceği şekilde ezan okunuyordu. Ezanlar dinî propagandadır gerekçesiyle komünist yöneticilerce yasaklanmıştı. Böylece komünist Bulgarlar Balkanlar’ın dağlarında, yamaçlarında alt ıyüz yıldır akseden Ezan-ı Muhammediye’yi susturmuşlardı.” (Erendoruk, s. 85) ifadeleriyle dile getirilmiştir. Romanın devamında ise yukarıda anlatılan durumların göçe neden olduğu şu ifadelerle anlatılmaktadır: “Hâlâ devam eden akraba göçünde ben ve on binlerce Türk’ün yurdunu, yuvasını terk etmesinin önemli bir sebebi elbette vardı. Alfabeti yasaklanan bir millet, millet olarak var olamayacaktı. Ana dilimiz unutuluyordu. Gelenek ve göreneklerimiz keza yasaktı.” (Erendoruk, s. 86).

“Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda da özellikle dinî alanlarda uygulanan baskı ve getirilen kısıtlamalar sonucu Türk toplumunun tedirginliği romandan alınan aşağıdaki bölümde çok net bir şekilde ortaya konmuştur.

“Türk anadan, Türk babadan doğan ve ömrünün bu zamanına kadar bir Müslüman Türk olarak yaşamış olan insanların adı değişsin, ertesi gün sen Bulgarsın densin! O günden sonra oğlanların sünnet olması yasaklansın, örf ve âdetleri ortadan kalsın, yerine Hristiyan âdetleri uygulansın! Bunlar kabullenilecek

şeyler değildi. Bayramda kurbanın kesilmeyeceği, camiye bayram namazına gidilmeyeceği, çocukların çörek, şeker toplayamayacağını, cenazelerin imamsız defnedileceğini düşünenler için ufukta kötü günler belirmeye başlamıştı.

Bütün bunlar Hacı Mahmetler'in Hasan'ın evinde akşam sabah sohbetten düşmeyen konulardı. Ailenin iki kızı ve beş oğlu vardı. Böyle bir olayın başlarına gelmesinden korkan tüm aile fertleri kara kara düşünüyorlardı. Özellikle evli ve iki çocuk babası Hüseyin'in çocukları aklına gelince, çıldırması geliyordu. Oğlanlardan başta Hüseyin olmakla Zeki ve Hayri Bulgarlaştırma olayından kurtuluşu ancak sınırdan Yunanistan'a, oradan da bir yolunu bulup Türkiye'ye kaçmakta görüyorlardı." (Türker, 2010, s. 186).

"Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür" romanında, roman kahramanı Cemil Hoca'nın kendisini göç fikrinden vazgeçirmek isteyen Bulgar dostu Çavdar'a vermiş olduğu cevapta, göçe neden olan kültürel gelişmeler bir bir sıralanmıştır. O cevap şu şekildedir: "Bir, Özel Türk okullarının apar topar devleştirilmesi, iki, okullardan din derslerinin atılması, üç, köy mescidlerinde imam bulundurma yasağı, dört, imam-hatip-öğretmen yetiştiren Şumnu Nüvvab Okulu'nun liseye dönüştürülüşü..." (Erendoruk, 2007a, s. 30).

Kültürel olarak en temel haklara bile sahip olmamanın, ayrımcılığa maruz kalmanın, Türk ve Müslüman gibi yaşayamamanın Bulgaristan Türklerini göçe zorladığı "Maria Aşkım Benim" adlı romanda şu şekilde ifade edilmiştir: "Biz ise, bu memlekette ikinci sınıf vatandaş olarak muamele görüyorduk. Bizim örf ve adetlerimiz, dinimiz, ırkımız onlardan ayrıydı. Burada yaşadığımız, doğduğumuz halde, bir çok haklardan mahrumduk. Bizim tek gayemiz, millî ruhumuzu pekleştirip, ilk fırsatta anavatana göç etmektir." (Tezel, 2002, s. 139).

Romanlardan alınan yukarıdaki bölümlerde de görüldüğü gibi komünist Bulgarların, Türklerin millî ve manevi değerlerini ortadan kaldırarak Türkleri Bulgarlaştırıp, eritip yok etmek düşüncesiyle hayata geçirdikleri uygulamaların göçe neden olduğu çok açıktır. Romanlarda siyasi ve ekonomik nedenlere oranla göçün kültürel nedenleri üzerinde daha fazla durulduğu göze çarpmaktadır. Yok olmak ve göç etmek arasında bir tercih yapmak zorunda bırakılan Bulgaristan Türkleri, tercihlerini göç etmekten yana kullanmışlardır.

1.3. Göçe Hazırlık

Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreçte Bulgarların yoğun baskı ve zulmüne maruz kalan Bulgaristan Türkleri çözüm olarak göç etme fikri etrafında birleşmişlerdir. Göç ile bu derece içli dışlı olan bir topluluk her zaman göçe hazır vaziyettedir. Çoğu Bulgaristan Türkü, göç etmek için uygun zaman ve zemini gözlemektedir. Bulgaristan Türklerinin göçe hazırlık süreçleri, Bulgaristan

Türk romanlarına da yansımıştır.

Göçe hazırlık aşamasında en dikkat çeken konu “vize ve pasaport işlemleri” olarak ön plana çıkmaktadır. “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda, 1951 yılında yaşanan göç öncesinde BKP Merkez Komitesi tarafından Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye göçlerinin serbest bırakılması ve göçün teşvik edilmesiyle ilgili alınan kararların Türkler arasında duyulması ile birlikte Türklerin hemen Sofya, Filibe ve Burgaz’da bulunan konsolosluklara akın ettiklerinden bahsedilmektedir (Türker, 2010, s. 35). “Aladağ’dan Çıktı Yola” adlı romanda da roman kahramanı Behçet’in babasının göç dilekçesini aldıktan sonra vize alabilmek için gerekli evrakları Filibe Konsolosluğuna teslim ettiğinden bahsedilmektedir (Altınok, 2003, s. 17). Göçe hazırlığın ilk basamağını “vize ve pasaport işlemleri” oluşturmaktadır. Romanda anlatılanlara göre, vize işlemleri sanıldığından çok daha uzun sürmektedir. Vize alabilmek için rüşvet verildiği de romanda vurgulanmıştır. Roman kahramanlarından Hafız Efendi ve Osman Ağa’nın vize alması yaklaşık kırk gün sürmüştür (Türker, 36-37). “Uçurum” adlı romanda da vize işlemleri için Bulgaristan Türklerinden rüşvet alındığı bilgisine yer verilmiştir (Erendoruk, 2007c, s. 374-375). Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı üzere o dönemde Bulgaristan’da rüşvetin oldukça yaygın olduğunu söylenebilir. Alınan rüşvetler ve uzun süren vize bekleyişleri, bizlere göç öncesindeki hazırlık evresinin sanıldığı kadar kolay olmadığını göstermektedir.

“Maria Aşkı Benim” adlı romanda da Bulgaristan Türklerinin göç pasaportu çıkarabilmek için ilk önce vergi dairelerine giderek borçlarını ödediklerinden bahsedilmektedir. Bu romanda askerde olan Türklerin de göç edebilmek için vergilerini ödeyerek terhis oldukları anlatılmaktadır. Göç esnasında belirli bir miktar mal ve paranın ülke dışına çıkarılmasına izin verildiği için varlıklı Türklerin, fakir kimselerin vergi borçlarını ödediklerinden bahsedilmiştir. Bu kısımdan da anlaşılacağı üzere Türkler dayanışma içinde göçe hazırlanmaktadırlar. Bulgaristan Türklerinin çoğu Türkiye’de bulunan akrabalarından “taahhütname” almak için uğraşmaktadırlar. Akrabaları olmayanların da kendilerine bir akraba arayışına girdikleri romanda vurgulanmıştır (Tezel, 2002, s. 149-150).

“İçimizdeki İnci Taneciği” adlı romanda da benzer konulara değinilmiştir. “1989 Göçü” başlayınca insanların bir an önce pasaport alabilmek için gerekli evrakları yetkili makamlara teslim ettikleri, daha sonra pasaportlarını almak için gişelerin önlerinde toplandıkları ifade edilmektedir. Bu süreçte Bulgar polisinin vesilahlı gönüllülerin, Türkleri azarlamak ve dövmek için bahaneler aradıkları romanda özellikle vurgulanmaktadır. Pasaportlarını alanların kısa bir süre içinde Bulgaristan’ı terk etmeleri istendiğinden göç için uzun bir hazırlık süreci yaşanmadığı da romanda dile getirilmiştir (Erendoruk, 2007b, s. 125-126).

“Uçurum” romanında ise roman kahramanı Mehmed’in her an göç olabilir

düşüncesiyle şehre giderek pasaport işlemlerinde kullanılmak ve geride kalan eşe dosta hatıra olarak bırakılmak amacıyla fotoğraf çektirdikleri anlatılmaktadır (Erendoruk, 2007c, s. 172). Romanda anlatılan bu olay bizlere Bulgaristan Türklerinin her zaman göç için hazırlıklı olduklarını göstermektedir.

Göç öncesi süreçte Bulgaristan Türklerini en çok zorlayan konulardan biri de sahip oldukları mal ve mülkü elden çıkarmak olmuştur. Çoğu Bulgaristan Türkü, sahip oldukları mal ve mülkü satamamıştır ya da yok pahasına satmak zorunda kalmışlardır. Türkler, göçü düşündükleri için almazlar, Bulgarlar ise durumu firsata çevirmek ve değerinin çok altında bir fiyata almak için istekli davranmazlar. Sonuç itibarıyla bu durumda mağdur olan kimseler göç hazırlığındaki Türklerdir.

“Aladağ’dan Çıktı Yola” romanında, roman kahramanı Behçet’in sahip olduğu koyun, keçi, öküz ve inekleri sattığından bahsedilmiştir. Evlerini de satılığa çıkarmıştır ama ev için alıcı çıkmamıştır (Altınok, 2003, s. 17). Bu durumun nedeni, kimsenin kendini Bulgaristan’da güvende hissetmemesi ve herkesin göçü düşünmesidir.

“Geyik Avı” adlı romanda da göç etmek için hazırlık yapan Türklerin en önemli problemlerinden birinin evlerine alıcı bulmamak ve evlerini değerinde satamamak olduğuna değinilmiştir. Romanda bu durumun nedeni olarak göç edecek kişilerin mecburiyetlerinin herkes tarafından bilinmesi gösterilmektedir. Hâl böyle olunca da bu kimselerin evlerini satmak yerine bir yakınlarına bıraktıklarından bahsedilmiştir (Tata, 2005, s. 19).

“Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda “1989 Göçü” öncesinde pasaport işlemlerini halleden Bulgaristan Türklerinin, bankalarda bulunan birikmiş paralarını çekme derdine düştüklerine değinilmiştir. Tarlalarda çalışanların işlerini bıraktıkları, gurbete çalışmaya gidenlerin de göç etmek amacıyla döndüklerine vurgu yapılarak göç öncesi genel görünüm ile ilgili bilgiler de verilmiştir (Türker, 2010, s. 330-331). Aynı romanda 1989 yılında “Türk milliyetçisi” oldukları için sınır dışı edilen Türklerin de mal ve mülklerini ellerinden çıkarmadıklarına da değinilmiştir (Türker, 2010, s. 310-311).

“Uçurum” adlı romanda ise “Türk milliyetçisi” oldukları ve ad değiştirme faaliyetlerine karşı düzenlenen gösterileri organize ettikleri gerekçesiyle sınır dışı edilen Türklerin göç için herhangi bir hazırlık yapacak zamanlarının olmadığına değinilmiştir. Ellerine pasaport verildikten altı-yedi saat sonra ülkeyi terk etmeleri istendiği için onlar göçe hazırlıksız yakalanırlar (Erendoruk, 2007c, s. 380). Aynı durumdan “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda da bahsedilmektedir. Sadece bir bavul hazırlayabilirler. Kendilerine tanınan kısa süre içinde eş, dost, akrabadan helallik isteyip ölmüşlerinin mezarlarını ziyaret ederler. Daha teferuatlı bir göç hazırlığı yapmaları için zamanları yoktur (Türker, 2010, s. 310-311).

“İçimizdeki İnci Taneciği” romanında, göç için gerekli bütün evrakları tamamlayan bir ailenin eşyalarını götürmek için bir kamyon ayarladıklarından bahsedilmektedir. Evdeki eşyalar toplanır, battaniyelerin içerisine doldurulur ve battaniyelerin ağzı dikilir. Romanda, Bulgaristan Türklerinin göç esnasında yanlarında fazla eşya götürülmesine izin verilmediği için koskoca kamyonu sadece iki yüz kilo civarı eşya konulduğundan bahsedilmiştir (Erendoruk, 2007b, s. 127-128). “Aladağ’dan Çıktı Yola” adlı romanda da benzer bir hazırlık sürecinden bahsedilir. Göç için vize alan roman kahramanı Mehmet, eşyalarını taşıyabilmek için bir kamyon ayarlar. Eşyalar tren istasyonuna götürülür. Orada Bulgar yetkililer tarafından kontrol edilir. Özellikle de Türkçe kitap arandığı vurgulanmıştır (Altınok, 2003, s. 446). Görüldüğü gibi Bulgar baskısı göç öncesinde de Bulgaristan Türklerinin yakasını bırakmamaktadır.

Romanlardan değinilen yukarıdaki konulardan da anlaşılacağı gibi Bulgaristan Türkleri için göçe hazırlık süreci de oldukça sıkıntılı geçmiştir. Vize almak için günlerce, haftalarca konsolosluk önlerinde beklemek zorunda kalmışlardır. Çoğu insan işlerini hızlandırmak adına rüşvet vermek zorunda kalmıştır. Bir diğer sorun olarak da sahip olunan mal ve mülkün elden çıkarılması göze çarpmaktadır. Çoğu göç yolcusu, sahip olduğu mal ve mülkü elden çıkaramamıştır ya da yok pahasına çıkarmak zorunda kalmıştır. O günün Bulgaristan toplumunda göç edecek kişilerin çaresizliğinden yararlanan bir kesim bulunmaktadır.

2. Göç Sırasında Yaşananlar

Göçmenler için göç yolu türlü tehlikelerle doludur. Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları sıkıntılar, göç yollarında da devam etmiştir. Bazen göçler aniden durdurulmuştur, göç yoluna koyulmuş binlerce insan mağdur olmuştur. Bazen de Bulgar yetkililer türlü türlü sorunlar çıkararak göçmenleri yıldırmaya çalışmışlardır. Bulgaristan Türklerinin göç yolculuğu iki aşamalıdır. Birinci aşamayı Bulgaristan topraklarında geçen süreç, ikinci aşamayı da Türkiye topraklarında geçen süreç oluşturmaktadır. Bu yüzden göç sırasında yaşananları, “Bulgaristan’da Yaşananlar” ve “Türkiye’de Yaşananlar” olmak üzere iki alt başlıkta inceleyeceğiz.

2.1. Bulgaristan’da Yaşananlar

Göç; içinde acı, hüznün, özlem, hayal kırıklığı, heyecan, mutluluk ve merak gibi duygularla yüklü bir olgudur. Göç yoluna koyulan bir kişi, bu duyguların neredeyse hepsini kısa bir süre içinde yaşamaktadır. Bulgaristan Türkleri için doğup büyüdükleri toprakları terk edip eş, dost ve akrabalarını geride bırakarak göç etmek oldukça zor olmuştur. Bulgaristan Türklerinin göç yolculuğu, bu açıdan bakılınca duygu yoğunluğunun ve duygu çokluğunun bir arada olduğu bir serüvene dönüşmüştür.

“Komünizm Döneminde” yaşanan göçlere baktığımızda karşımıza çıkan ilk

duygu hayal kırıklığı olmaktadır. 1951 yılında yaşanan göçün, çeşitli sebeplerle yarım kalması nedeniyle Bulgaristan Türkleri büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Bu durumdan çoğu romanda bahsedilmektedir.

“Vatan Yasak Özgürlük Uzak” romanında, göç için tüm hazırlıklarını tamamlamış kişiler ile birlikte göç vizesi almayı bekleyen kişilerin, göçün aniden durdurulması sonucu hüznün ve büyük bir hayal kırıklığı yaşadıklarına değinilmiştir. Bu göçün yarıda kesilmesinin nedeni olarak; Bulgaristan’ın, Türklerin yanında Çingeneleri de Türkiye’ye göndermeye çalışması gösterilmektedir (Türker, 2013, s. 131). “Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür” romanında da 1951 yılında gerçekleşen ve yarım kalan göçün, göç için yola çıkmaya hazırlanan kişilerde nasıl bir hayal kırıklığına neden olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca romanda göçün yarım kalmasıyla birlikte bazı ailelerin de parçalandığından bahsedilmiştir (Erendoruk, 2007a, s. 26). “Uçurum” romanında ise 1951 yılında yarım kalan göçün Bulgaristan Türklerini nasıl derinden etkilediği, aileleri nasıl parçaladığı üzerinde durulmuştur (Erendoruk, 2007, s. 7).

“Aladağ’dan Çıktı Yola” romanında da 1951 yılında yaşanan göçün üç aylık bir kesintiye uğradığından, bu süreçte göç için yola çıkan kişilerin geri dönmeliklerinden, sınır kapılarında beklediklerinden ve bu bekleyiş esnasında ortaya çok acı manzaraların çıktığından bahsedilmektedir. Göç etmek hayaliyle yola çıkan insanların hayvan vagonlarında aç-susuz bir şekilde aylarca beklediklerine değinilmiştir. Romanda verilen bilgilere göre, bu bekleyiş esnasında açlıktan ve hastalıktan ölen insanlarda olmuştur (Altınok, 2003, s. 20). “Rumeli’den Esen Yel” romanında da göçün kısa bir süreliğine durması sonucu göçmenlerin büyük mağduriyetler yaşadıkları anlatılmaktadır. Bu mağduriyetin sınırların açılmasına kadar devam ettiği bilgisi de verilmektedir (Tunaboşlu, 2004, s. 45). “Maria Aşkım Benim” romanında da hemen hemen aynı şeylerden bahsedilmektedir. Göçmenlerin, Mustafa Kemal Paşa Tren İstasyonu çevresinde kurdukları çadırlarda sap saman içinde üç ay boyunca yaşamaya çalıştıklarına, bu süre içinde soğuktan ve hastalıktan ölen göçmenlerin olduğuna da romanda değinilmiştir (Tezel, 2002, s. 162).

Görüldüğü gibi 1951 yılında yaşanan göç hareketinin durdurulması ve devamında sınırların tamamen kapatılması büyük sıkıntılara neden olmuştur. Göçün durdurulması, Bulgaristan Türkleri arasında büyük bir hayal kırıklığı yaratmanın yanında pek çok göçmenin göç yolunda büyük mağduriyetler yaşamasına da neden olmuştur. Mağduriyetlerin bir bölümü, sınırların tekrar açılmasıyla çözülsede göçün tamamen durdurulması ortaya “parçalanmış aileler” sorununu çıkarmıştır.

1951 yılında sınırların kapatılıp göçün durdurulması, Bulgaristan Türklerinin göç etme arzusu kırmamıştır. Farklı yollar üzerinden Türkiye’ye ulaşmanın çare-

leri aranmaya başlanmıştır. “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” romanında, Türklerin sınır köylerinden önce Yunanistan’a geçtiklerinden oradan da Avrupa ya da Türkiye’ye iltica ettiklerinden bahsedilmektedir. Romanda, bu yöntemin oldukça tehlikeli olduğuna vurgu yapılmıştır. Yunan askeri sınırda sıkı tedbir aldığı için Türkler, sınırdaki eski askerlerin terhisini bekleyip yeni askerler gelince harekete geçmektedirler. Bu göç yolculuğu çok sessiz olmak zorundadır. Bu yüzden çocuklara ses çıkarmasınlar diye uyku ilacı verildiği bilgisine de romandan ulaşılmaktadır (Türker, 185-187). “Uçurum” romanında da Yunanistan üzerinden Türkiye’ye yapılan göçten bahsedilmektedir. Ancak bu göç yolculuğu ölümle sonuçlanmıştır. Romanda, sınırı geçmek isterken Yunan askerlerinin fark edip ateş açmasıyla roman kahramanlarından Çimen Ayşe’nin babasının öldüğü anlatılmaktadır (Erendoruk, 2007c, s. 170). Bu romanda da değinildiği gibi her göç girişimi başarılı olmamıştır. Göç yolculuğu bazen bu tarzda acı olaylarla da sonuçlanabilmektedir.

“Gazetecinin Artık Yılı” adlı romanda, Botuşev ve ailesinin başarısız iki göç girişiminden bahsedilmiştir. Birincisinde Romanya üzerinden Türkiye’ye gitmek isterken Romen sınırını geçince sınır koruma muhafızlarına yakalanmışlardır. Bir ay gibi bir süre gözetim altında tutulan Botuşev ve ailesi, hiçbir suça karışmadıkları anlaşılınca Bulgaristan’a geri gönderilmiştir. İkincisinde ise bir dost aile beraber Türkiye’ye göç etmek için trenle Yambol’a gitmişlerdir. Yambol’a ulaştıkların karşısına çıkan polisler, bu kişilerin göç etmekte olduğunu anlayınca, onları tekrar trene bindirerek geldikleri yere geri göndermiştir (Çavuşev, 2004, s. 317-318). Bu kişiler hayatta kaldıkları için birçok göçmene göre oldukça şanslı sayılabilirler. Yaşadıkları için yeni göç girişimlerinde bulunma şansları vardır.

Bulgaristan Türkleri, göç yolculuğuna çıkan soydaşlarını yalnız bırakmamışlardır. Göç yolculuğuna çıkacak kimseler geride kalanlarla helalleşip vedalaşırlar. Geride kalanlar ise göçmenleri uğurlamak için toplanırlar. Bu uğurlamalar bazen bir köy meydanında bazen de bir tren istasyonunda olabilmektedir. Bu uğurlama törenleri, oldukça duygusal bir havada geçer, sevinç ve hüznün duyguları bir arada yaşanır.

“Vatan Yasak Özgürlük Uzak” romanında göç yolculuğunun başlangıcında yaşanan duygu yoğunluğuna vurgu yapılmıştır. Göçmenler, bir taraftan Bulgar zulmünden kurtulmanın sevincini yaşarken diğer taraftan geride bıraktıkları için hüznlenmektedirler. Bulgar emniyetinin sıkı tedbirlerine rağmen komşu ve akrabalar göç yolculuğuna çıkan kişileri uğurlamak için toplanmaktadır. Bu uğurlama anlarının aşırı duygusal geçtiği, hem gidenlerin hem de kalanların gözyaşı döktükleri romanda anlatılmaktadır (Türker, 2010, s. 135-136). Romanın devamında da göç yolculuğuna çıkan kişileri uğurlama sahnelerinden bahsedilmektedir. Durum aynıdır. Acı, hüznün, gözyaşı ve sevinç bir aradadır. Yazar, kalanların aslında gidenlere değil, zulmün ortasında kaldıkları için kendi hâllerine

ağladıklarını belirtmiştir. Gidenlerin ardından ağlayan kişilerin bir yandan ağlar-ken diğer yandan da sıranın kendilerine gelmesi için dua ettikleri de romanda vurgulanmaktadır (Türker, 2010, s. 312). “Maria Aşkı Benim” adlı romanda da aynı uğurlama sahnelerinden bahsedilmektedir. Bu romanda da insanların göç- menleri uğurlamak için toplandıkları, uğurlama esnasında kimsenin gözyaşlarına hâkim olamadığı anlatılmaktadır. Geride kalanların gözyaşlarının nedeni olarak, giden ailenin yerinde olamamak gösterilmiştir. (Tezel, 2002, s. 158-161). Benzer uğurlama sahneleri “Aladağ’dan Çıktı Yola” adlı romanda da karşımıza çıkmakta- dır. Göç yoluna koyulan roman kahramanı Mehmet, Eğridere’ye geldiğinde her yer tıklım tıklım kalabalıktır. Birçok kişi Mehmet’i uğurlamaya gelmiştir. Kırcalı Ten İstasyonu çok daha kalabalıktır ve etraf ağlayan insanlarla doludur. Uğurla- maya gelen kişilerin tren istasyondan ayrılana kadar bekledikleri de vurgulan- mıştır. Ayrıca romanda bu uğurlama sahnelerinin Bulgaristan Türkleri arasında yavaş yavaş bir “gelenek” hâline geldiğinden bahsedilmektedir (Altınok, 2003, s. 447). Göç esnasındaki manzara oldukça duygu yüklüdür. Ayrılığın acısı bütün göç- menleri ve geride kalanları sarmıştır. “Buruk Acı” adlı romanda Nuri Turgut’un ağzından dökülen “*Bu tren istasyonunda sadece insanlar değil, kaldırım taşları, sıralar, camlar, çerçeveler, demirler, kapılar, duvarlar da ağlıyor sanki.*” (Erendo- ruk, 2006, s. 69) şeklindeki cümle manzaranın ne kadar hüznü olduğunu anlat- maya yetmektedir.

“Buruk Acı” romanında, Bulgaristan Türk aydınlarından İsmail Kahraman’ın Türkiye uğurlanması sırasındaki tren istasyonundaki manzara şu şekilde anlatıl- mıştır:

“İstasyon, iğne atsan yere düşmeyecek kadar kalabalıktı. Kucaktataşınan be- beklerden tut da, yürüyemeyen ihtiyarlara kadar her yaşta insan vardı. Yürekler acısı olan, bu insanların büyük çoğunluğunun, sesle ya dasessiz, gizli ya da açık ağlıyor olmasıydı. Bayılıp ayılanlar vardı, ayılıp bayılanlar. Bir köşede bir nine, üç çocuğunun ikisini uğurlamaya gelmişti. On dört torunu vardı, onların on birinden ayrılacaktı. Torunlarının bir birinesarılıyordu, bir diğerine; bir birinin saçlarını ok- şuyordu, bir diğerinin. Hepsinin yüzlerini, gözlerini gözyaşlarıyla ıslıyordu. Nineleri hüngürhüngür ağlar da torunları ağlamaz olurlar mıydı? Bu durumu görenler- dengözyaşı göstermek istemeyenler yavaşça arkasını dönüyor, alel acelesilmeye çalışıyorlardı. Az ötede buna benzer bir başka manzara görmekmümkündü. Biraz daha ileride bir üçüncüsünü... Daha ötede bir genç sazını ağlatıyordu tellere vura vura. Dilinden, bilinen bir türkünün sözleri akıyordu dağ ırmaklarınca öylesine ça- çıl çağıl...” (Erendoruk, 2006, s. 66-67).

Göç yolculuğunun sıkıntılarla dolu olduğunu daha önce vurgulamıştık. Bul- gar polisinin tacizleri de göç yolculuğuna çıkan kişilerinin karşılaştıkları sorunla- rından biridir. “İçimizdeki İnci Taneciği” romanında, göç için gece yola çıkıldığına, yollarda sık sık Bulgar polisinin kamyonları durdurup kontroller yapması nedeniy-

le göç yolculuklarının sanılandan daha uzun sürdüğüne değinilmiştir. Bu kamyonlar, eşyaları Bulgar gümrüğüne kadar götürmektedir. Oradan el arabaları ile Türkiye tarafına geçirilmesi gerekmektedir. Ancak romanda anlatılanlara göre burada el arabası bulmak çok zor olmaktadır (Erendoruk, 2007b, s. 128). Göçmenler, Türkiye'ye ulaşmak için her türlü zorluğun üstesinden gelmek için uğraşmışlardır.

1989 yılında göç başladığında Bulgaristan Türkleri için en zor işlerden biri de nakliye kamyonu bulmak olmuştur. Türkler göç yoluna koyulduğu için bu iş Bulgarlara kalmıştır. "Vatan Yasak Özgürlük Uzak" adlı romanda anlatılanlara göre, Bulgarlar bu fırsatı kaçırmamışlardır ve Türklerin eşyalarını taşımak için normalden on kat fazla ücret talep etmişlerdir. Biran önce Bulgaristan'ı terk etmek isteyen Türklerin bu fahiş nakliye ücretlerini ödemek zorunda kaldıkları romanda dile getirilmiştir (Türker, 2010, s. 331).

"Ad değiştirme" faaliyetleri karşısında tepkisi koyan ve "barışçıl" gösterilerle dünyaya seslerini duyurmaya çalışan Türkler, "komünist Bulgar rejimi" tarafından tehdit olarak görüldükleri için trenlere doldurularak Türkiye'ye gönderilmiştir. Ömer Osman Erendoruk, bu trenleri "utanç treni" olarak adlandırmıştır. "Uçurum" romanında Bulgaristan Türklerinin bu "utanç treni" ile Kapıkule'ye geldiklerinden bahsedilmektedir (2007c, s. 391). İçimizdeki İnci Taneciği" romanında da Kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşayan Türklerin trenlere doldurularak Türkiye'ye gönderildiğine değinilmiştir. Bu romanda da bu trenler "utanç treni" olarak adlandırılmıştır (2007b, s. 123).

Romanlarda anlatılanlardan hareketle Bulgaristan Türklerinin göç yolculuklarının oldukça zorlu geçtiği sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle 1951 yılında gerçekleşen göçün durdurulması, Bulgaristan Türklerini derinden etkilemiş ve büyük mağduriyetler yaratmıştır. Göçün yasaklandığı yıllarda bile Türkler, göç etmek için farklı yollara başvurmuştur. Göç girişiminde başarılı olanlar olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlanan göçlerin yanında göç yolunda canından olan Türkler de olmuştur.

Göç yoluna çıkan kişiler için yaşadıkları köylerde ve hareket noktalarında uğurlama törenleri düzenlenmiştir. Bu uğurlama sahneleri çok duygusal bir ortamda gerçekleşmektedir. Kalanlar da gidenler de *gözyaşı dökmektedirler*. Bu uğurlama sahnelerinin bir süre sonra Bulgaristan Türkleri arasında "gelenek" *hâline gelmeye* başladığı görülmektedir.

Bulgaristan Türkleri için eşyalarını taşıyabilecek kamyon bulmak da oldukça zor olmuştur. Göç yoluna çıkan Türkler, durumu fırsata çevirmek isteyen Bulgarlara yüksek nakliye ücretleri ödemek zorunda kalmışlardır. *Göç yolunda*, Bulgar emniyetinin tacizleri de göçmenlere zor anlar yaşatmış ve göç yolunu çekilmez hâle getirmiştir. Bulgaristan tarafından *Türklerin zorla trenlere doldurulup Türkiye'ye*

gönderilmeleri de bir utanç vesikası olarak tarihteki yerini almıştır.

2.2. Türkiye’de Yaşananlar

Yıllarca Türkiye’ye göç etmenin hayalini kurarak hayatlarını devam ettiren Bulgaristan Türkleri, Türkiye’ye ulaşıp ay yıldızlı bayrağı görünce gurur ve sevinçli bir arada yaşamaktadırlar. Ana vatana ulaşmak demek, baskılarla ve yasaklarla dolu bir hayatın sona ermesi demektir. Ay yıldızlı bayrak, Bulgaristan Türkleri için özgürlüğün, aydınlığın, mutlu ve güzel günlerin habercisi durumdadır. Göç yolculuklarının birinci kısmını Bulgaristan’da geride bırakan Türkler için Türkiye’de göç yolculuğunun ikinci kısmı başlamıştır.

Türkiye’ye ulaşan Bulgaristan Türkleri, ilk iş olarak uzun süre hayalini kurdukları vatan toprağını öpmüşler. “Uçurum” adlı romanda; Bulgaristan’dan sınır dışı edilen roman kahramanları Mehmed ve Bulut, Kapıkule’de Türk bayrağını görünce çok mutlu olurlar. Bulgar gümrüğünden işlemlerini yapıp Türkiye’ye giriş yapınca ilk iş olarak vatan topraklarını öperler (Erendoruk, 2007c, s. 381). “Rumeli’den Esen Yel” adlı romanda da Türkiye ulaşan göçmenlerin ilk iş olarak vatan toprağını öptüklerine değinilmiştir (Tunaboşlu, 2004, s. 45). Aynı manzaralara “Aladağ’dan Çıktı Yola” adlı romanda da yer verilmiştir (Altınok, 2003, s. 448). “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda da 1989 yılında Avusturya üzerinden Türkiye’ye gelen roman kahramanı Muhammet Efendi’nin havaalanına inince şükür namazı kılmak istediği anlatılmaktadır (Türker, 2010, s. 313). Görüldüğü gibi Türkiye topraklarına ulaşan Bulgaristan Türkleri oldukça mutludurlar. Onlar için şimdilik zor günler geride kalmıştır.

Göçmenler, Türkiye’ye geldikten sonra gerekli işlemlerin yapılmasının ardından bir misafirhaneye yerleştirilirler. Daha sonra da Türkiye içerisinde iskân edilecekleri yerlere gönderilirler. “Rumeli’de Esen Yel” romanında 1951 yılında göç eden Bulgaristan Türklerinin, Türkiye’de çok iyi karşılandıkları ve yapılan giriş işlemleri sonrasında göçmen misafirhanesine yerleştirildikleri anlatılmaktadır (Tunaboşlu, 2004, s. 45). “Maria Aşkım Benim” adlı romanda da 1951 yılında gelen göçmenlerin Türkiye’de törenle karşılandığı, kendilerine temiz çarşaf, üç öğün yemek verilerek misafirhanelere yerleştirildiklerine değinilmiştir. Göçmenler, Türkiye giriş işlemleri tamamlanınca iskân edilecekleri yerlere gitmek için yola çıkmışlardır (Tezel, 2002, s. 167-168). “Aladağ’dan Çıktı Yola” adlı romanda da göçmenlerin Türkiye’de çok iyi karşılandıklarına değinilmiştir. Kimse açıkta bırakılmamıştır. Gerekli işlemlerin yapılmasıyla bütün göçmenlerin misafirhanelere yerleştirildiği de romanda geçmektedir (Altınok, 2003, s. 448). “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda da göçmenlerin misafirhanelerde ağırlandıkları, gerekli işlemlerin yapılmasının ardından Eskişehir’e gönderildiklerine yer verilmiştir (Türker, 2010, s. 136-137). “İçimizdeki İnci Taneciği” romanında da benzer konulardan bahsedilmiştir (Erendoruk, 2007b, s. 133). “Uçurum” romanında da

Türkiye'ye gelen göçmenlerin kayıt esnasında güvenlik soruşturmasından geçirildikten sonra Türkiye içerisinde gitmek istedikleri yere gönderildiklerinden bahsedilmiştir (Erendoruk, 2007c, s. 382-384).

Yaşanan göçlerden dolayı "parçalanmış aileler", Türkiye'de bir araya gelmeye başlamışlardır. Özellikle 1989 yılında yaşanan göç sırasında, daha önceki yıllarda yaşanan göçler yüzünden ayrılmak zorunda kalmış pek çok aile birleşmiştir. Bu ailelerin kavuşma anlarındaki mutlulukları görülmeye değerdir. "Vatan Yasak Özgürlük Uzak" adlı romanda, göçler nedeniyle parçalanmış ailelerin Türkiye'de birleştikleri anlatılmaktadır. Romanda, kavuşma sahnelerinin duygusallığı üzerinde durulmuştur. Yıllardır ayrı olan kardeşlerin birbirlerine, anne ve babaların evlatlarına büyük bir özlemle sarıldıkları vurgulanmıştır (Türker, 2020, s.136-137). "Uçurum" adlı romanda da roman kahramanlarından Mehmed ve oğlu Bulut'un Türkiye'ye göç etmesiyle birlikte daha önce göç eden eşi Çimen Ayşe ve oğlu Umut'a kavuştukları anlatılmaktadır. Bu kavuşma sahnesi de çok duygusaldır. Ailenin bütün fertleri gözyaşı dökmeindedir. Bu gözyaşları Bulgaristan'dakiden farklı olarak mutluluktan akmaktadır (Erendoruk, 2007c, s. 382-384). "İçimizdeki İnci Tanecığı" adlı romanda da roman kahramanı Emine Teyze'nin göç ile birlikte, on sene önce Türkiye'ye kaçan oğluna ve daha önce göç eden kardeşine kavuştuğu ifade edilmiştir. Kavuşma sahnesi görülmeye değerdir (Erendoruk, 2007c, s. 130-131). Yine "Vatan Yasak Özgürlük Uzak" adlı romanda da 1989 yılında Bulgaristan'dan sınır dışı edilip Belgrad ve Viyana üzerinden İstanbul'a gelen Türklerin, yakın akrabaları ve Balkan dernekleri tarafından büyük bir coşkuyla karşılandıkları anlatılmıştır (Türker, 2010, s. 312-313). Bulgar zulmü yüzünden ayrılmak zorunda kalan aileler, Türkiye'de bir araya gelmişlerdir. Yaşanan göçün Türkiye ayağının en güzel anlarından bir bölümü bu kavuşma anlarında yaşanmıştır.

1989 yılında göç başlayınca Türkiye Cumhuriyeti, soydaşlarını mağdur etmek adına tüm imkânlarını seferber etmiştir. Göçmenlerin mağdur olmamaları adına gerekli tedbirler alınmıştır. "Uçurum" romanında, Türkiye'nin farklı bölgelerinde, Bulgaristan'dan gelen göçmenleri ağırlamak için çadır kentler kurulduğuna değinilmiştir. Bu çadır kentlerde göçmenlerin üç öğün yemek ihtiyaçlarının karşılandığı bilgisine de romanlarda ulaşılmaktadır. Aynı romanda, bazı göçmenlerin ise İstanbul, İzmir ve Bursa'da tahsis edilen binalara yerleştirildiklerinden bahsedilmektedir (Erendoruk, 2007c, s. 391). "Anavatan" adeta soydaşlarını bağrına basmıştır. Onların mağduriyet yaşamaları için çok büyük bir gayret gösterilmiştir.

Bulgaristan Türklerinin Türkiye gelişleri esnasında bazı ufak tefek olumsuzluklar da yaşanmıştır. Göçmenlerin ülkeye girişleri sırasında bazı basın mensuplarının "ideolojik" yanlılıkla sordukları sorular göçmenlerde bir moral bozukluğuna neden olmuştur. "Vatan Yasak Özgürlük Uzak" romanında, roman kahramanı

Muhammet Efendi'ye bir basın mensubunun sorduğu, *“Bu ülkede işsizliğin kol gezdiğini, insanların yoksulluk içinde yüzdüğünü bilecek kadar aydınınsınız. Burada ne yapacaksınız? Bir ad için insan memleketini terk eder mi?”* şeklindeki soruya içerleyen ve sinirlenen Muhammet Efendi, muhabire şu cevabı verir: *“Bak genç beyefendi komünizm dedikleri bir hayal, meraklıysan benim yerime sen git o sistemde yaşamaya. Bana gelince, ben anavatanım bildiğim Türkiye'ye, yani ana kucağına ölmeye geldim. Hiç olmazsa mezarımın üzerinde şehitlerin kanıyla boyalı ay yıldızlı al bayrağım dalgalanacak.”* (Türker, 2010, s. 313-315).

Türkiye'ye ulaşıncı Bulgaristan Türklerinin yaşamış oldukları sıkıntılar bir nebze de olsa azalmıştır. Romanlarda, Türkiye'ye ulaşan göçmenlerin oldukça iyi bir şekilde karşılandıklarına değinilmiş ve göçmenlerin yaşadıkları sevinç gözler önüne serilmiştir. Türkiye'ye ulaşan göçmenler, ay yıldızlı bayrağı görünce top-rağa kapanarak yıllarca hayalini kurdukları toprakları öperek “ana vatana” giriş yapmışlardır. Sınırdı misafirhanelere yerleştirilirler. Bu misafirhanelerde göçmenlerin her türlü ihtiyaçları karşılanır. Yurda giriş işlemleri tamamlanan göçmenler, kendileri için uygun görülen yerlere gitmek üzere yola koyulurlar. Bazı göçmenler, sınırdı akrabaları tarafından karşılanır ve akrabalarının yaşadıkları yerlere giderler.

Bazı romanlarda ise “komünistlerin” zulmünden kaçarak Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerine kimi basın mensupları tarafından “ideolojik” soruların sorulduğundan bahsedilmiştir. Bu sorulara maruz kalmak Bulgaristan Türklerini çok derinden etkilemiştir. Yıllarca çekmiş oldukları sıkıntılardan önemsenmemesi karşısında göçmenler büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Her şeye rağmen “anavatanı” ulaşıncı olan Bulgaristan Türklerinin mutluluğu görülmeye değerdir.

3. Göç Sonrası Unsurlar

3.1. Göç Sonrasında Türkiye'de Yaşananlar

Türkiye'ye göç ederek Bulgaristan'da yaşamış oldukları sıkıntılardan kurtulan Bulgaristan Türkleri, Türkiye'de yeni bir hayata başlamanın mücadelesi içine girmişlerdir. Birinci öncelik, kalacak bir yer bulabilmek olmuştur. Daha sonra bir iş bulma ve çocukların eğitimi konuları çözülmeye çalışılmıştır. Millî ve manevi konularda bir rahatlama yaşamalarına rağmen ekonomik konularda ayakta durmak için ciddi bir mücadele vermeleri gerekmiştir. Toplumun büyük bir kesiminin olumlu bakış açısına rağmen özellikle belli bir “ideolojik” kesime ait kişilerin olumsuz bakış açıları da göçmenleri zaman zaman rahatsız etmiştir.

İnsanoğlunun temel ihtiyaçlarından biri olan “barınma sorunu”, Bulgaristan Türklerinin çözmesi gereken en önemli konulardan biri olmuştur. Bazı göçmenler hemen bir kalacak yer bulurken bazıları ise bir süre Türkiye'de bulunan akrabalarının yanında kalmışlardır. Özellikle kadınların kendilerini rahat hissedememeleri

ciddi sorunlara neden olmuştur. “Rumeli’den Esen Yel” adlı romanda, Türkiye gelince bir süre akrabalarının yanında kalan bir aileden bahsedilmektedir. Başlarda sıkıntı olmasa da ilerleyen zamanda kadınların rahat hakaret edemedikleri için bu durumdan rahatsızlık duydukları ve kendilerine ait bir eve çıkmak istedikleri romanda vurgulanmaktadır. Kadınların bu isteklerine erkekler maddi imkânsızlıklar yüzünden sıcak bakmamaktadırlar (Tunaboşlu, 2004, s. 70). “Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür” romanında ise Türkiye gelen Cemil Hoca ve ailesine, amcası tarafından evinin bir katının tahsis edildiğinden bahsedilmektedir (Erendoruk, 2007a, s. 60).

“Rumeli’den Esen Yel” romanında, Türkiye Cumhuriyeti tarafından göçmenlere yönelik konutlar yapıldığından ve kura ile göçmenlere dağıtıldığına değinilmektedir. Bu durumun göçmenleri, özellikle de kadınları çok mutlu ettiği romanda özel olarak vurgulanmıştır (Tunaboşlu, 2004, s. 98). “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” romanında da 1989 yılında Türkiye’ye gelen göçmenlere devlet tarafından iki yıl boyunca kira yardımı yapıldığından bahsedilmektedir. Oldukça tutumlu olan ve tasarruflu yaşayan Bulgaristan göçmenleri, kısa süre içerisinde birikimlerini artırırlar. Biriktirdikleri paralarla ilk iş olarak bir ev sahibi olmanın yolunu ararlar. Çoğu göçmen, devlet tarafından göçmenler için yapılan konutlardan daire satın alarak ev sahibi olmuştur. Bazıları da arsa alarak kendilerine müstakil bir ev inşa etmişlerdir. Yıllarca her türlü zorluğa katlanarak yaşamayı tecrübe etmiş olan Bulgaristan Türklerinin büyük çoğunluğu, Türkiye’de çalışkanlıkları sayesinde kısa sürede ekonomik olarak belli bir seviyeye ulaşmışlardır (Türker, 2010, s. 350).

Bulgaristan Türkleri, Türkiye’ye geldikten sonra ülkeye bir an önce uyum sağlayabilmek adına kendilerini yetiştirmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Göçmenler, ilk önce kendilerine çalışacak bir iş bulmaya çabalamışlardır. İş bulduktan sonra ise kendilerini geliştirmek için bazı çalışmalar yapmışlardır. “İçimizdeki İnci Taneciği” adlı romanda, göç sonrasında yapılan kendini geliştirme çalışmalarıyla ilgili şunlara değinilmiştir: “*Aldığım nafakanın helal olması için dayımın marketinde çalıştım. Anadilimi daha iyi öğrenmek için bir Türkçe öğretmeninden ders aldım. Dinim İslam’ı öğrenmek için bir cami imamından ders aldım. Akşamları geç vakitlere kadar Türk Tarihi, Türk Edebiyatı kitapları okudum. Artık beş vakit namazımı kıyıyor, orucumu tutuyorum...*” (Erendoruk, 2007b, s. 141).

“Vatan Yasak Özgürlük Uzak” adlı romanda anlatılanlara göre, Türkiye’de devlet tarafından göçmenlere iş imkânları sağlanmıştır. Devlet dairelerinde göçmenler için açılan kadrolarda kimileri işçi olarak kimileri de memur olarak göreve başlamışlardır. Devletin yanında özel sektörde de göçmenler için iş imkânlarının var olduğuna değinilmiştir. Romanda, göçmen çocuklarının almış oldukları intibak eğitiminden sonra eğitimlerine devam edebildiklerinden de bahsedilmektedir (Türker, 2010, s. 317). Türkiye Cumhuriyeti devleti, bütün imkânlarını göç-

menlerin yaşam koşullarını iyileştirmek adına seferber etmiştir.“Geyik Avı” adlı romanda, Türkiye’ye göç eden göçmenlerin ağzından Türkiye’de iş imkânlarının çok olduğundan bahsedilmiştir. Özellikle Bulgaristan’dan gelen öğretmenlerin hepsinin Türkiye’de de öğretmenlik yaptıklarına değinilmiştir. Yine ebelik de Türkiye’de çok rağbet gören bir meslektir. Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş kalfiye elemanların iş bulmak gibi bir sorunları olmamıştır. Bulgaristan’dan gelen Türklere,Türkiye’de de mesleklerini devam ettirme şansı verilmiştir (Tata, 2005, s. 18). “Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür” adlı romanda da roman kahramanlarından Cemil Hoca’nın,Türkiye’ye sığındıktan sonra bir camide imamlık yapmaya başladığından bahsedilmiştir. Cemil Hoca, henüz vatandaş değil kenelinde mülteci kartı varken bu hakka sahip olmuştur (Erendoruk, 2007a, s. 70). Bu da Türkiye’nin göçmenlere bakış açısını ortaya koymaktadır.

Bulgaristan Türkleri eğitime oldukça fazla önem vermektedirler. Bu yüzden Türkiye’ye geldikten sonra çocuklarının eğitimi için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır. Elde avuçta ne varsa çocukların eğitimi için harcamışlardır. Çocuklarını ancak eğitimin kurtarabileceğine inanmışlardır. “Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür” adlı romanda, Cemil Hoca Türkiye’ye göç ettikten sonra ilk iş olarak oğlu Nihat’ı okula kaydettirir. Romanda, Nihat’ın Türkiye’de eğitimine devam ederken herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadığı özellikle vurgulanmıştır (Erendoruk, 2007a, s. 65). Evlatlarının geleceğini düşünerek Türkiye’ye göç eden Bulgaristan Türkleri, evlatlarının geleceği için mücadelelerini Türkiye’de de devam ettirmişlerdir. Özellikle çocuklarının iyi bir eğitim alması için her türlü fedakârlığı yapmışlardır. Ahmet Bey ve Hanife Hanım’ın, evlatlarının liseye devam edebilmesi için yaşamış oldukları kasabadan Eskişehir’e göç ettikleri “Rumeli’den Esen Yel” adlı romanda anlatılmaktadır. Yaşadıkları kasabadan ayrılmak çok zor olsa da Hanife Hanım çocuklarının geleceği için buna katlanacağını *“Üzülmemek elde mi? Ama başka çare var mı? Bakabin elâlem üstünde, gelecek sene sen de liseye gidicen. Sizi okutmak için katlanacam, ne yapayım?”* sözleriyle ifade etmiştir (Tunaboşlu, 2004, s. 136-137). Bu bölüm, eğitim konusunda yapılan fedakârlıkları çok net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye göç etmelerinin en önemli nedenlerinden biri kültürel hayatlarına yapılan müdahaleler ve özellikle de din ile ilgili konularda getirilen yasaklardır. Türkiye’ye gelince bu konuda ciddi anlamda bir rahatlama yaşamışlardır. “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” romanında, Türkiye’ye geldikten sonra Muhammet Efendi’nin günlerinin cami ile ev arasında geçtiğinden bahsedilmektedir. Resmi bayramlarda torunlarıyla birlikte bayram alanına gider,gururla İstiklâl Marşı’mızı okur ve gösterileri büyük bir gururla izlerler. O esnada gözünden yaşlar akar. Yıllardır özlemine duyduğu ay yıldızlı bayrağın dalgalanışını görmek Muhammet Efendi’yi çok duygulandırır. Dinî bayramlarda da çok mutludur. Çünkü hiçbir yasak, engelleme ve kısıtlama olmadan, bayramı gönül rahatlığı ile

tam manasıyla bayram gibi yaşayabilmektedirler. Bayram namazını yasaklayan, evleri gezerek dolaplarda kurban eti var mı diye kontrol eden yoktur. Bulgaristan'da yaşadıkları sıkıntılı günler hep hafızalarında tazeliğini korumaktadır. O günleri hatırlayarak, bugünlerine şükretmektedirler (Türker, 2010, s. 356-357).

Bulgaristan Türklerini, Türkiye'de en çok rahatsız eden konudan biri kendilerine "Bulgar" ya da Bulgar Türkü" denmesidir. Türk kimliklerini korumak ve Türk kalmak adına göç etmiş, türlü çileler çekmiş insanların Türkiye'de "Bulgar" diye etiketlenmeleri çok acı durumdur. Bu bazen art niyetten bazen de cehaletten kaynaklanmaktadır. Romanlarda bu konu üzerinde özellikle durulmuştur. "Vatan Yasak Özgürlük Uzak" adlı romanda göçmenler için kullanılan "Bulgar" ya da "Bulgar Türkü" ifadelerinin bir hakaret ve aşağılama olarak görüldüğüne vurgu yapılmaktadır. Yazar, Türkiye'de karşılaşılan bu söylemleri, Türk insanının tarih şuurunun eksik olmasına bağlamaktadır (Türker, 2010, s. 367-368). "Sen İstanbul'a Gelme" adlı romanda da Havva aynı şeylerden şikâyetçidir. Adı geçen romanda da bu durum, Türkiye'de tarih şuurunun gelişmemesine bağlanmaktadır (Şerefli, 2003, s. 91). Ömer Osman Erendoruk, "Uçurum" adlı romanda, roman kahramanı Mehmet'in ağzından bu duruma tepkisini şu bölümle ortaya koymuştur:

"Peki, Yahya Kemal Beyatlı Sibirya'dan, daha doğrusu Makedonya'nın Üsküp şehrinde geldiği için Sırp mıdır?"

(...)

Üsküp'ten gelen şair Yaşar Nabi Nayır da mı Sırp? Gene Üsküp'ten gelen besteci Yusuf Nalkesen de mi Sırp? Selanik şehrinde doğan büyük komutan Mustafa Kemal ATATÜRK de mi Yunanlı? Batum'dan, Bağdat'tan, Şam'dan, Kırım'dan gelen binlerce kişi Gürcü, Arap Rus mu? Söylesenize, benim adlarını saydığım şehirler pek uzak olmayan bir geçmişte Osmanlı toprakları değil miydi? Eski Osmanlı topraklarında hâlâ milyonlarca Müslüman Türk'ün esir durumda olduğunu bilmiyor musunuz?"

(...)

Ben ve benim gibi on binlerce, yüzbinlerce Müslüman Türk, kendisine Bulgar dedirtmemek için Bulgar komünistlerince Bulgaristan'dan kovulmuyor mu? Ben, sayın kitapçı beyefendi, Bulgaristan'da bana Bulgar diyen Bulgarlar'a karşı isyan ettim; şimdi sana karşı da isyan etmekten yerden göğe kadar haklı değil miyim? Sen, Müslüman Türk olan, Türkçe konuşan, Türkçe yazan, Türkçe düşünen, gelecek, görenek ve âdetleri Müslüman Türk âdeti olan bana, Bulgar diyerek Bulgar komünistleriyle hemfikir olduğunu ispatlamıyor musun? Böylece bana hakaretlerin en büyüğünü yapmış olmuyor musun?" (2007c, s. 399-401).

Romanlarda anlatılanlara göre, Bulgaristan Türkleri Türkiye’de ilk önce barınma sorunlarını çözmek için uğraşmışlardır. Kimi göçmenler bir süre yakın akrabalarının yanında misafir olmuş, kimileri ise belli bir süre göçmen misafirhanelerinde ağırlandı. Barınma sorununun çözümüne yönelik olarak devlet tarafından göçmenlere kira yardımı ve göçmen konutları yapılmıştır.

Ekonomik olarak bazı sıkıntılar yaşasalar da dürüstlükleri ve çalışkanları sayesinde kısa sürede bu sorunun da üstesinden gelmeyi başarmışlardır. Özellikle eğitilmiş ve meslek sahibi olan kişilere devlet dairelerinde iş imkânı sağlanmıştır. Devletin yanı sıra özel sektörde göçmenlere yönelik iş imkânları bulunmaktadır. Bu durum, göçmenlerin ekonomik olarak bir rahatlama sağlamalarına katkıda bulunmuştur.

Bulgaristan Türkleri, Türkiye’ye geldikten sonra eğitim konusuna büyük önem vermişlerdir. Çocuklarının eğitimi için her türlü fedakârlığı yapmışlardır. Türkiye’de, göçmen çocuklarının okula gitmesiyle ilgili olarak herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Bütün haklardan herhangi bir ayrıma maruz kalmadan yararlanmışlardır.

Bulgaristan Türklerinin en çok rahatsız oldukları konu, Türkiye’de kendilerine yönelik bilinçli ya da bilinçsiz olarak “Bulgar” ya da “Bulgar Türkü” denmesidir. Türk kimliklerine yapılan saldırılar yüzünden Bulgaristan’ı terk etmek zorunda kalmış Bulgaristan Türklerini bu söylemler derinden yaralamıştır. Romanlarda bu durumun nedeni olarak Türkiye’deki tarih şuurunun yeterince gelişmemiş olması gösterilmektedir.

3.2. Göç Sonrasında Bulgaristan’da Yaşananlar

Bulgaristan Türklerinin, Türkiye’ye göç etmesiyle birlikte Bulgaristan’da pek çok köy boşalmıştır. Özellikle tarım sektöründe çalışan Türklerin, Bulgaristan’ı terk etmeleri Bulgar hükümetini oldukça zor durumda bırakmıştır. Göçün önüne geçebilmek için karşı bir propaganda başlatılmıştır. Jivkov sonrası dönemde yaşanan olumlu gelişmeler, Türklerin ellerinden alınan haklarının geri verilmesini sağlamıştır. Böylelikle yıllarca verilen mücadelenin sonucu alınmaya başlanmıştır.

1951 yılında yaşanan göç, geriye “parçalanmış aileler” bırakmıştır. Aile fertleri yıllarca birbirine hasret kalmıştır. Ancak ayda yılda bir gönderebildikleri mektuplar ile hasret gidermeye çalışmaktadırlar. “Uçurum” adlı romanda Türkiye göç eden oğlundan mektup alan Kara Bayram’ın mektubu okurken yaşadıkları şu cümlelerle ifade edilmiştir: “*Kara Bayram, mektupta yeni bir şey bulamayınca bir kere daha okudu, sonra zarfı eline aldı, evirip çevirdi, adresini okudu. Oğlunun kendi eliyle yazdığı yazının harflerini ayrı ayrı gözden geçirdi, harfleri zarfın üzerine yazarken ellerinin kâğıda sürtüldüğünü düşünerek zarfı kokladı. Bir daha, bir daha...*” (Erendoruk, 2007c, s. 101). O dönemde Bulgaristan Türkleri arasında

Kara Bayram'ın durumunda pek çok aile vardır. Bu ailelerin evlerinde hasret eksik olmayan bir duygudur.

Yaşananlar göçler neticesinde Bulgaristan'da Türklerin yaşamış olduğu köylerin çoğu boşalmıştır. İnsanlar, her şeylerini geride bırakarak sırf "millî kimlikleri" korumak adına doğup büyüdükleri toprakları terk etmek zorunda kalmışlardır. "Kestaneler Altında" adlı romanda göç sonrasında Bulgaristan'da bulunan Türk köylerinin durumu şu şekilde anlatılmaktadır: "*Haziran başında Bulgaristan-Türkiye sınırı açılmış ve ondan sonraki dönemde köy halkının yarısından fazlası ortadan kaybolmuştur. Evlerin çoğu bomboştu ve köy ıssızdı. Gündüzleri bir taraftan bir insan belirse büyük bir hadise olmuş gibi geliyordu bana. Yalnız başı boş gezen köpek, kedi, tavuk, eşek görünüyordu sokaklarda.*" (Yakup, 2011, s. 277). Romanda anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, göç sonrasında köylerin durumu içler acısıdır. "Gazetecinin Artık Yılı" adlı romanda da göçlerden sonra köylerin nüfusunun çok azaldığından bahsedilmektedir. Romanda anlatılanlara göre, nüfus o kadar azalmış ki koyun fermalarında çalışması başka yerlerden insanlar köylere getirilmiştir (Çavuşev, 2004, s. 108-109). Bu bölümden de anlaşılacağı gibi yaşanan göçler, Bulgaristan'da işleri daha da karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hâle getirmiştir.

1989 yılında yaşanan göçte yüzbinlerce insanın bir anda ülkeyi terk etmesi ekonomik açıdan Bulgaristan'ı oldukça zor durumda bırakmıştır. "Vatan Yasak Özgürlük Uzak" adlı romanda bu konuya şu şekilde değinilmiştir: "*O yaz aylarında yüz binlerce Türk'ün anavatanları Türkiye'ye sığınmasıyla, Bulgaristan'da ekonomi tamamen felce uğramış, siyaset çıkmaza girmişti. Kırsal kesimde yaşayan Türk köyleri yarı yarıya boşalınca, tarım ürünlerinin hasadı tarlada kalmış, fabrikaların çoğu boşalmıştı. Türklerden boşalan iş yerlerine Bulgar memurların geçmesi beklenen olumlu sonucu vermemişti.*" (Türker, 2010, s. 338). Görüldüğü gibi göçün Bulgaristan'a ekonomik anlamdaki faturası ağır olmuştur. Ülkede üretim adeta durma noktasına gelmiştir.

1989 yılında yaşanan göçün ardından da Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçleri devam etmiştir. Durumun ciddiyetinin farkına varan Bulgar hükümeti göç karşıtı propagandaya başlamıştır. "Vatan Yasak Özgürlük Uzak" adlı romanda, Türkiye'ye göç ettikten sonra uyum sorunu yaşayan bazı göçmenlerin Bulgaristan'a geri dönmeyi tercih ettiklerine değinilmiştir. Geri dönüş yapan göçmenler, Bulgaristan hükümeti tarafından Türkiye'ye karşı antipropaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Yapılan antipropagandada, göçmenlerin Türkiye aleyhindeki beyanatlarını kullanmaktadırlar. Göçmenlerin ağzından, Türkiye'de bir lokma ekmeğe muhtaç kaldıkları, karılarının ve kızlarının tecavüze uğradığı ve Türk polisi tarafından dayaktan geçirildikleri şeklinde haberler yapılmıştır (Türker, 2010, s. 351). Böylece Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç etme arzularını ortadan kaldırmak istemişlerdir.

Yüz binlerce Türk'ün Bulgaristan'ı terk etmesinin faturası Jivkov'a kesilmiştir. BKP Politbüro tarafından Jivkov görevden alınır, yerine Petır Mladenov getirilir. Bu olay ile birlikte Türkler için olumlu gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. "Kestaneler Altında" adlı romanda 1989 yılında gerçekleşen göçten sonra "Devlet Konseyi" tarafından Bulgaristan Türklerinin adlarının iade edildiğinden bahsedilmektedir (Yakup, 2011, s. 278). "Vatan Yasak Özgürlük Uzak" adlı romanda da Jivkov rejiminin sona ermesiyle birlikte Bulgaristan siyasetinde Türkler açısından olumlu gelişmelerin yaşanmaya başladığı vurgulanmıştır. Bu romanda "Hak ve Özgürlükler Hareketi"nin kurulması ile birlikte, Türklerin bu siyasi hareket içerisinde verdikleri mücadeleler sonucunda adları ve ellerinden alınan haklarını geri almaya başladıklarına değinilmiştir. "Hak ve Özgürlükler Hareketi"nin mücadeleleri sonucu BKP, Türklerin adlarının değiştirilmesi sürecinin ahlak dışı olduğunu kabul ederek yaşananları kınamak zorunda kalmıştır. Romanda anlatılanlara göre bu durum "milliyetçi Bulgarları" rahatsız etmiştir. "Hak ve Özgürlükler Hareketi"nin bu dönemde verdiği mücadele dolayısıyla Türkler artık geleceğe daha umutlu bakmaktadır (Türker, 2010, s. 345). Yine "Sen İstanbul'a Gelme" adlı romanda da "1989 Göçü"nden sonraki süreçte Bulgaristan'da ay yıldızlı mezar taşının yapıldığından bahsedilmesi de yeni süreçteki olumlu gelişmelere işaret etmektedir (Şerefli, 2003, s. 281). "Ulu Çınar" adlı romanda da Ali Osmanoğlu adlı roman kahramanın belediye başkanlığı yapması da siyasette artık Türklerin de söz sahibi olduklarını bizlere göstermesi açısından oldukça önemlidir (Yakubov, 2016, s. 177).

Bulgaristan'a demokrasinin gelmesiyle birlikte ülkede yıllarca Türklere yönelik sürdürülen ayrımcı politikalar bir nebze de olsa azalmıştır. Bu durum, "milliyetçi Bulgarların" tepkisine neden olmuştur. "Vatan "Yasak Özgürlük Uzak" adlı romanda bu tepkinin nedeni şu şekilde ifade edilmiştir:

"Yeni idarenin ilk yıllarında bu halka ayrıcalık tanınıyordu. Üniversitelere sınavsız girdiler. Bulgarlarla karışık köylerde muhtar ve parti sekreteri Türklerden seçildi. O zaman kendileri köylere Türk sağlık memuru tayin ettiler, brigadirleri Türklerden seçtiler. Hattâ meyhanelere Bulgar gittiğinde ona servis en son yapıldı. Bu durumda Bulgarlar köyleri terk ettiler, buna rağmen Türkler özerklik istediler, sağda solda Türk bayrağını astılar. Şu anda Bulgar halkı yeniden aynı durumun yaşanmasından tedirgindir. İlan edilen demokrasiden yararlanarak, yönetim birimlerinin başına yine onlar geçecek. Bulgarlar yine köylerden kaçacak ve sade Türklük olunca da Bulgarlar onların "Burası Türk toprağıdır" fikriyle Türkiye ile birleşme isteyebileceklerini düşünecekler." (Türker, 2010, s. 347).

Yukarıdaki bölümden anlaşılacağı gibi, Bulgarlar ellerinde bulundurdukları gücü kaybetmek ve ülkenin nimetlerini Türklerle paylaşmayı istememektedir. Bu tepki, ilerleyen yıllarda Bulgaristan Türklerinin yeni sıkıntılar yaşamasına, sahip oldukları bazı hakların ellerinden alınmasına neden olabilecek bir tepkidir.

Demokrasi sonrası süreçte, Türklere adlarının yanında kültürel haklarının da iade edilmesiyle birlikte kültürel alanda bazı ufak tefek hareketlilikler yaşanmıştır. Bulgaristan Türk toplumundan gerekli desteği göremeyince bu hareketler cılız kalmış ve bir süre sonra ortadan kaybolmuştur. “Kestaneler Altında” adlı romanda demokrasi sonrası süreçte Türklerin, Türkçe gazeteler çıkarmaya başladıklarından bahsedilmiştir. Romanda çıkan bu Türkçe gazetelerin Türk siyasetçiler ve iş adamlarından destek göremeyince kapanmak zorunda kaldıklarına vurgu yapılmıştır. Romanın devamında da demokrasinin üzerinden yıllar geçmesine rağmen Türklerin henüz bir gazete ve yayınevlerinin olmadığından söz edilmektedir. Kitap basmak isteyen Türkler, bu işi kendi imkânlarıyla yapmakta ve sırtlarında çuvalarla köy köy gezerek kitap satmaya çalışmaktadırlar. İnsanların eskisi gibi kitap okumadığı, kitapların depolarda ve kütüphanelerde durduğundan bahsedilmiştir (Yakup, 2011, s. 280-281). Bulgaristan Türkleri, yeni süreçte kültürel faaliyetlere pek önem vermemiştirler.

Kültürel alandaki bu “vurdumduymazlık” eğitim alanında da devam etmektedir. Bulgaristan Türkleri, geri aldıkları haklarına sahip çıkmak adına gerekli adımları atmamışlardır. “Kestaneler Altında” adlı romanda Bulgaristan Türklerinin “vurdumduymaz” tavırları şu şekilde dile getirilmiştir:

Adlarımıza, dilimize, dinimize dokundular dedik, birlik olduk, savaştık. Kimimiz sopa yedik, kimimiz toplama kampında çürüdük, kimimiz işsiz kaldık. Gün geldi, başardık. Haklarımız iade edildi. Bunca zaman geçmesine rağmen adını almayanlar ne kadar çok!? Neden? Bunun sebebi ne olabilir? Neden olacak, Hristiyan adından vazgeçince kimisi iş bulamayacak diye korkuyor, kimisi sınır dışına çıkması güçleşeceğini hesab ediyor, kimisi oğlu yüksekokula daha zor kabul oluncak diye düşünüyor. Yani en ufak bir çıkarımız belirse dahi, her şeye razı geliyoruz.” (Yakup, 2011, s. 282).

Romanlarda anlatılanlar ışığında özellikle “1989 Göçü”nden önce yaşanan göçlerin geride bırakmış olduğu “parçalanmış ailelerin” toplumda büyük bir sorun ve kanayan yara olduğu görülmektedir. Türkiye ve Bulgaristan’ın iki farklı blokta yer alması nedeniyle soğuk olan ilişkiler ve iki ülke arasında geliş-gidişin zor oluşu bu yarayı daha da derinleştirmiştir.

Bulgaristan’da göçlerden geriye parçalanmış aileler, terk edilmiş köyler ve zor durumda kalan bir ekonomi kalmıştır. Özellikle köylerin boşalması ile birlikte tarım ve hayvancılık sektörü ciddi anlamda yara almıştır. Bu durum Bulgar hükümetini zorda bırakmıştır. Buradaki kan kaybının önüne geçmek adına Türkiye’den dönen bazı göçmenler kullanılarak göç karşıtı bir anti-propaganda başlatılmıştır.

Bulgaristan’da yaşanan olumsuzlukların faturası Jivkov’a kesilmiştir. Onun yerine geçen Mladenov döneminde Türklere adları ve kültürel hakları

iade edilmiştir. Romanlardan ulaşılan bilgilere göre, genel olarak Türklerin yeni dönemde kültürel haklarını kullanma konusunda çok istekli olmadıkları görülmektedir.

Sonuç

Bulgaristan Türklerinin tarihi, göçlerle dolu bir tarihtir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü Bulgaristan topraklarını terk etmesiyle başlayan Bulgaristan Türklerinin göç maceraları, "1989 Göçü"ne kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Göçler ile bu denli iç-dışlı olan bir toplumun edebiyatının da yaşanan göçlerden izler taşıması kaçınılmaz bir durumdur. Yapılan incelemeler sonucunda, Bulgaristan Türk romanlarının büyük çoğunluğunda yoğun bir şekilde göç unsurlarına rastlanmıştır.

Romanlarda; "komünistlerin" iktidarı ele geçirmesiyle başlayan süreçten "1989 Göçü"ne kadar geçen süre zarfında gerçekleşen göçlerin nedenlerine, göç öncesine ve sonrasına yönelik pek çok unsura yer verilmiştir.

Romanlarda genel olarak "1951 Göçü, 1968 Göçü ve 1989 Göçü" ile ilgili unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu göçlerin haricinde "Aladağ'dan Çıktı Yola" adlı romanda 1978 yılında Bulgaristan ile Türkiye arasında yapılan bir göç anlaşmasından bahsedilmiştir. Ancak diğer romanlarda, bu göçten özel olarak bahsedilmemiş, bu göç "1968 Göç Anlaşması"nın devamı olarak değerlendirilmiştir. Bu göçlerin dışında da Bulgaristan Türklerinin fırsatını buldukça Türkiye'ye göç ettikleri hemen hemen bütün romanlarda ifade edilmektedir.

Yapılan incelemede "1951 Göçü" öncesinde ve sonrasında meydana gelen gelişmelerin Bulgaristan Türk toplumunu derinden etkilediği görülmektedir. Bu göç sırasında ortaya çıkan "parçalanmış aileler" sorunu Bulgaristan Türk toplumunun büyük bir kesimini etkilemiştir. "1968 Göçü", yaşanan bu sorunu çözmek amacıyla yapılan bir göç anlaşması neticesinde gerçekleşmiştir. Bu anlaşma, sorunu kısmen çözmekle birlikte tamamen ortadan kaldırmamıştır. "Komünist Bulgarların" Türkler üzerinde artan baskıları ve Türklerin kültürleriyle birlikte adlarını da yok etme projesini hayata geçirmeleri nedeniyle yaşanan gelişmeler "1989 Göçü"ne zemin hazırlamıştır. Türk adları ile birlikte, Türk olarak yaşayabilmek için gerçekleşen bu göç ile birlikte 300 binden fazla soydaşımız "ana vatana" göç etmiştir.

Romanlarda ele alınan göç nedenlerine bakıldığında, Bulgaristan Türklerinin göçlerinde "siyasi ve kültürel nedenler" ön plana çıkmaktadır. Ekonomik nedenler, doğrudan olmasa da diğer nedenlere bağlı olarak göçe neden olmuştur. Gerçekleşen göçlerin en önemli nedeni olarak "Türklerin kültürel hayatlarına yapılan müdahaleler ve Türklerin adlarının değiştirilmek istenmesi" öne plana çıkmaktadır. "Komünizm Döneminde" uygulanan baskılar yüzünden farklı dö-

nemlerde yüz binlerce Bulgaristan Türkü, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

Göç yolculukları sırasında özellikle Bulgaristan'da birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Yaşanan sıkıntılar, Türkiye'ye ulaşıncaya ortadan kalkmıştır. Romanlarda genel olarak, Türkiye'de göçmenlerin çok iyi karşılandıklarına vurgu yapılmaktadır. Devlet, bütün imkânlarını "soydaşları" için seferber etmiştir.

Göç sonrası süreçte Bulgaristan Türklerinin, Türkiye'ye uyum anlamında kayda değer bir sorun yaşamadıkları da romanlarda dile getirilmiştir. Devlet ve özel sektör göçmenlere iş olanakları sağlamak için gerekli hassasiyeti göstermişlerdir. Göçmenlerin barınma sorunlarını çözmek adına Türkiye Cumhuriyeti'nin hayata geçirmiş olduğu "göçmen konutları projesi" ve göçmenlere "kira yardımı" yapması, devletin Bulgaristan Türklerine verdiği değeri gözler önüne sermektedir.

Bulgaristan Türklerini, Türkiye'de en çok rahatsız eden konu, kendilerine "Bulgar" ya da "Bulgar Türkü" denmesi olmuştur. Romanlarda bu durumun nedeni olarak, Türkiye'de halk arasında tarih bilincinin yeterince gelişmemiş olması gösterilmiştir.

Göç sonrasında Bulgaristan, büyük bir iş gücünü kaybettiği için ekonomik açıdan zor günler yaşamıştır. "Komünizm" rejiminin devrilmesi ve demokrasiye geçiş ile birlikte Türklerin adları, kültürel ve siyasi hakları geri verilmiştir. Ancak yeni dönemde Bulgaristan Türklerinin kültürel faaliyetlerde bulunma ve Türkçe eğitim konularında çok istekli görülmedikleri romanlarda özellikle vurgulanmıştır.

Genel olarak bakıldığında, "Komünizm Dönemi" göçlerinin romanlarda yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Bir halkın kaderini etkileyen göçler, o halkın romanlarının da en önemli konularından birini oluşturmuştur. Bütün yazarlar, "komünist Bulgar rejiminin baskılarının Bulgaristan Türklerini, Bulgaristan'dan göç etmek zorunda bıraktığı" noktasında fikir birliği içerisindeyler. Ancak, Türkiye'ye göç etmiş olan yazarlar, "göçü kaçınılmaz bir gerçeklik" olarak görürken; göç etmemiş, yaşamına Bulgaristan'da devam eden yazarlar (İsmail Çavuşev, İsmail Yakup) ise "komünist Bulgar zulmünü" kabul etmekle birlikte "göç etmenin Bulgaristan Türkleri açısından bir çözüm olmadığı" eserlerinde ifade etmişlerdir.

Kaynakça

Ağanoğlu, Y. (2012). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*. İstanbul: İz.

Altınok, N. (2003). *Aladağ'dan Çıktı Yola*. İstanbul: Bayram.

Çavuşev, İ. (2004). *Gazetecinin Artık Yılı*. Sofya: İzdatelstvo.

Erendoruk, Ö. O. (2005). *Toprağa Kan Düştü*. İstanbul: Çağrı.

Erendoruk, Ö. O. (2006). *Buruk Acı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Erendoruk, Ö. O. (2007a). *Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*. İstanbul: Çağrı.

Erendoruk, Ö. O. (2007b). *İçimizdeki İnci Taneciği*. İstanbul: Çağrı.

Erendoruk, Ö. O. (2007c). *Uçurum*. İstanbul: Çağrı.

Erdi, İ. B. (2003). *Aşk Arayanlar*. İstanbul: Hikmet.

Kâmil, İ. (1989). *Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*. Ankara: Yükseköğretim Kurumu.

Şerefli, A. Ş. (2003). *Sen İstanbul'a Gelme*. Bursa: Tuna.

Şimşir, B. (2017). *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri*. Ankara: Bilgi.

Şimşir, B. (1986). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi.

Şimşir, B. (1992). "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu." *Bulgaristan'da Türk Varlığı içinde*(S. 47-66). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Tata, S. (2005). *Geyik Avı*. İstanbul: Ünal.

Tezel, H. (2002). *Maria Aşkı Benim*. Ankara: Sincan.

Toğrol, B. (1991). *Direnış*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1991.

Tunaboşlu, O. (2004). *Rumeli'den Esen Yel*. Ankara: Ümit.

Türker, M. (2010). *Vatan Yasak Özgürlük Uzak*. İstanbul: Çağrı.

Yakup, İ. (2011). *Kestaneler Altında*. İstanbul: Akademi, 2011.

Yakubov, İ. (2016). *Ulu Çınar*. İstanbul: Akademi.

Bosna Hersek Sokak Adlarında Osmanlı Türkçesi Unsurları *Ottoman Turkish Origins In The Sreet Names Of Bosnia And Herzegovina*

Dženana BRACKOVIĆ*

Özet

1463 yılında, Bosna Hersek Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altına dahil edilmiştir. Osmanlı Devleti beraberinde, yeni İslam dini, dil, kültür ve geleneğini de getirmiştir. Söz konusu yeni unsurlar Bosna Hersek'in sosyal hayatına da yansımıştır. İslam dininin yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi dili olan Osmanlı Türkçesi de, günlük hayatta kullanılmıyor olsa da, çeşitli kültürel ve mimari yapıların vasıtasıyla izlerini halen sürdürmektedir. Bu çalışma, bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin hükümeti altında kalan Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'da bulunan ve isimlerinde Osmanlı Türkçesi unsurlarını taşıyan sokak adlarını incelemektedir. Çalışmadakök, ses, yapı ve semantik açılarından inceleme yapılacaktır. Osmanlı Devleti zamanında Bosna Hersek'te, yerel dilin, Boşnakçanın yanında, Osmanlı Türkçesi de kullanılmaktaydı. Osmanlı Türkçesi, Arapça, Farsça ve Türkçeden oluştuğu için sokak adları, Arapça, Farsça ve Türkçe olarak değerlendirilecektir. Bu çalışmada, Boşnak kökenli, Türk eklerini içeren sokak adları da yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Onomastik, Etimoloji, Osmanlı Türkçesi, Boşnakça, Sokak Adları.

Abstract

In 1463, Bosnia and Herzegovina was included under the Ottoman Empire. The Ottoman Empire brought with it new Islamic religion, language, culture and tradition. These new elements are also reflected in the social life of Bosnia and Herzegovina. In addition to the religion of Islam, Ottoman Turkish, the official language of the Ottoman Empire, still continues its traces through various cultural and architectural structures, although it is not used in daily life. This study examines the names of streets in Sarajevo, the capital of Bosnia and Herzegovina, which was once under the government of the Ottoman State, and bearing Ottoman Turkish elements in their names. The study will be examined in terms of root, sound, structure and semantics. During the Ottoman Empire, besides the local language, Bosnian, Ottoman Turkish was also used in Bosnia and Herzegovina. Since Ottoman Turkish consists of Arabic, Persian and Turkish, street names will be evaluated in Arabic, Persian and Turkish. In this study, street names with Bosnian origin and containing Turkish annexes will also be included.

Keywords: *Onomastics, Etymology, Ottoman Turkish, Bosnian, Street Names.*

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, dzenanabrackovic@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2090-216X

1.Giriş

1.2. Bosna Hersek'in Tarihçesi

Bosna Hersek'in tarihi, Hint-Avrupa menşeli İliiryalılara kadar dayanmaktadır. Slavlar M.S. 7 yüzyılda, bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. İlk Türk akınları 1386 yılında başlamıştır. O dönemde Bosna bir Krallıktır ve tahtında Beşinci Tvrtko bulunmaktadır. Kosova Savaşı ve Üsküp'ün fethi Bosna'nın durumunu önemli değişikliklere uğratar. Son kral Stefan Tomaşeviç döneminde, Bosna'da kalabalık bir Bogomil mezhebi bulunuyordu. Slav, Hırvat ve Avar karışımı olan Boşnaklar, 10. yüzyılda Bogomil mezhebine bağlıydılar. İnançları, İslami inanca yakındı ve Hz. İsa'nın Tanrının oğlu olduğunu kabul etmiyorlardı. Bu nedenle, çevredeki Hıristiyanların baskısı altında kaldılar (İmamoviç, 1997, s. 85). 1463 yılında, Bosna Hersek, Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilince Osmanlı topraklarına dahil olur. Halk, inançları yüzünden, kolayca İslam'ı seçip Müslüman olur. Anadolu'dan gelen dervişler yoluyla, İslam bölgede hızlı bir şekilde yayılmaya başlar. Osmanlı topraklarına dahil olduğu ilk dönemde, Bosna bir sancak haline getirilir. Kanuni Sultan Süleyman, Macaristan'daki kuzey toprakları da aldıktan sonra, Bosna eyalet statüsünü alır (İmamoviç, 1997, s. 103-104). 19. yüzyıldaki gelişmeler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Batıda gerçekleştirdiği yenilgiler, Bosna eyaletini büyük bir ölçüde etkiledi. 1878 yılında, Bosna Hersek, Avusturya-Macaristan tarafından işgal ediliyor ve böylece eyaletin yönetimini de ele geçirmiş olur (İmamoviç, 1997, s. 362). Bosna Hersek, 26 Ekim 1918 yılında, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası oldu ve Sırbistan'la birleşir. Bu Krallık İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürer. Ardından, 1946 yılında, Yugoslavya Sosyal Federal Cumhuriyeti oluşturuluyor ve bu cumhuriyeti oluşturan altı ülkelerden biri de Bosna Hersek oluyor. Bosna Hersek nüfusunun çoğunluğu Müslümandı ve kendilerini Sırp veya Hırvat milliyetinden sayılmayı kabul etmez (İmamoviç, 1997, s. 485). Bunun doğrultusunda, Yugoslavya Devlet Başkanı Yosip Broz Tito, 1971 yılında, Müslümanlara bir ulus statüsünü verir ve Bosna Hersek Müslümanlarının büyük "M" harfi ile yazılmaları sadece dinlerini değil, onları bir milliyet olarak da belirler (İmamoviç, 1997, s. 564). Tito'nun ölümünden önce durulmuş etnik ve dini çatışmalar, ölümünden sonra, 1980 yılında, Yugoslavya'da tekrar ortaya çıkar. Sırbistan'ın, Yugoslavya'nın mirasına tek sahip çıkma istemesinin ve bunun diğer ülkeler tarafından kabul edilmemesinin nedeniyle, 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlığını ilan eder. Bosna Hersek ise, 1 Mart 1992 yılında bir referandumla bağımsızlığını ilan eder (www.wikipedia.com).

1.3. Bosna Hersek'in Etnik Yapısı ve Kullanılan Diller

Bosna Hersek'te etnik olarak üç ana kavim bulunmaktadır. Bu milletler, aynı Slav kökenden gelmesine rağmen mezhep, din ve kültür farklılığı sebebiyle Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvatlar olarak birbirlerinden

tamamen ayrılmışlardır. Bosna Hersek'in Bosna Hersek Federasyonu bölgesinde Boşnaklar ve Hırvatlar, Sırp Cumhuriyeti bilinen bölgesinde ise Sırp'lar yaşamaktadır. Aynı zamanda Yahudi ve diğer unsurlar, bunların aralarında Türkler de, azınlık olarak bulunmaktadır.

Bu üç kavim aynı dil konuşsa da, diller resmi olarak farklı adlandırılır. Bu nedenle Bosna Hersek'in üç resmi dili vardır. Boşnakların resmi dili Boşnakça, Sırp'ların Sırpça, Hırvatların ise Hırvatçadır. Boşnakça ve Hırvatça Latin alfabesini, Sırpça ise Kiril alfabesini kullanır. Bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunan bu bölge, bu dönemin izlerindedillerinde de taşımaktadır. Bosna Hersek, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Osmanlı Türkçesini tamamen almamışsa da, bu dilden çok sayıda kelime, söz konusu üç dile geçmiştir. Bu kelimeler "tuncizmi" (Türkçe kelimeler) olarak adlandırılır (Şkaljić, 1966, s. 11-13). Bu nedenle, bu çalışmada, Osmanlı Türkçesi unsurları, Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'nın kalbi olarak bilinen Stari Grad (Eski Şehir) Belediyesi'nin sokak adlarında gösterilecektir.

2. Sokak Adlarının Sınıflandırılması

Yukarıda belirtildiği gibi, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında kalan Bosna Hersek'in dillerine, Osmanlı Türkçesi'nden birçok sayıda kelime geçmiştir. Osmanlı Türkçesinde hâkim yapı ve dilbilgisel unsurlar Türkçe olmasına karşın Arapça ve Farsça kelimeler de yoğun ve yaygın olarak kullanıldığı için Boşnakçaya Türkçe kelimelerinin yanı sıra, Arapça ve Farsça kelimeler de geçmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada, sokak adları, kelime kökünden ve eklerden hareket ederek sınıflandırılacaktır. Bu sınıflandırma beş aşamadan oluşacaktır:

1. Türkçe ek almış Türkçe, Arapça ve Boşnakça sokak adları
2. Arapça, Farsça ve Boşnakça sokak adlarında Boşnakça çoğul eki
3. Aynı göreve sahip hem Boşnakça hem Türkçe eki ile kurulmuş sokak adları
4. Ünlü Kişilerden Hareketle verilen Sokak Adları
5. Sokakta bulunan tarihi yapılara göre verilmiş sokak adları
6. Sokak kelimesini içeren sokak adları

2.1. Türkçe ek almış Türkçe, Arapça ve Boşnakça sokak adları

Bu sokak adları, o dönemde meşhur olan zanaat adlarını taşımaktadır. Söz konusu sokaklar, Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'nın Stari Grad (Eskişehir) Belediyesi'nde bulunan ve Osmanlı tarihi açısından en meşhur yer olan Başçarşıya'da (Başçarşı) bulunmaktadır. Bu sokak adları, addan ad yapan *-cive -ilk* eklerini almışlardır. Yalnız, Boşnakçada ünlü uyumu olmadığı için, bu ekler Boşnakçaya uygun olmak amacıyla *-ci (Boş. -dži)* ve *-luk* olarak uygulanmıştır.

a) Türkçe sokak adları

Kujundžiluk – Kujun+dži+luk <Kuyunculuk

15. asırda Kuyunculuk gelişmiş bir zanaattı ve bu sokakta sadece Kuyunculuk dükkanları bulunuyordu. Bugün de bu sokakta sadece altın yapan ve satan dükkanlar bulunuyor. Sokak aynı zamanda Zlatarska (Altın Sokağı) adıyla da biliniyor. *Altın* Boşnakça *zlato* demektir.

Kundurđžiluk – Kundur+dži+luk <Kunduracılık

Bu sokak 19. asırda oluşmuş bir sokak ve kundura – ayakkabı ve ayakkabı ürünlerini satan dükkanların bulunduğu sokak.

Čizmedžiluk – Čizme+dži+luk <Çizmecilik

16. asırda bu sokak bir çarşı olarak gelişmiştir. Adını, içinde bulunan çizme yapan ve satan dükkanlardan taşımaktadır. Sonradan bu zanaat çizmelerden, terlik, papuç ve mest ürünlerine yayılmıştır.

Kazandžiluk – Kazan+dži+luk <Kazancılık

Bu sokak, Saraybosna'nın en eski sokaklarından biridir. 400 sene önce bu sokakta yürütülen zanaat hala da devam etmektedir. Bu sokakta kazancılar tarafından bakırdan çeşitli ürünler yapılmaktadır. İlk olarak asker kazanları ile başlanmış sonradan ise diğer ürünlerle gelişmiştir.

Aščiluk – Aš+či+luk <Aşçılık

Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu sokak yiyecek ve içecek mekanlarla doluydu. Bu mekanlar halk mutfakları olarak da biliniyordu.

Ćurčiluk – Ćur+či+luk <Kürkçülük

K harfi ile başlayan veya içinde *k* harfi bulunan Osmanlı Türkçesi kelimeler, Boşnakçaya geçtiğinde, *k* harfi *ç* harfine dönüşmüştür. Örnek, bu sokak adında görülebilir. Asıl *kürk* olan kelime *çürç* olmuştur. Bu sokakta, evcil ve yaban hayvanlarının kürkünden ürünler satılıyordu.

b) Farsça sokak adları

Abadžiluk – Aba+dži+luk <Abacılık

16. asrın başlarında gelişmiş bir çarşı. Bu sokakta abadan yapılan ürünlerin dükkanları bulunuyordu ve bu iş Saraybosna çarşısının meşhur işlerinden biriydi.

c) Boşnakça sokak adları

Bravadžiluk – Brava+dži+luk – Bravaciluk < Kilitcilik

Bazı sokak adlarında Boşnakça adını da taşımaktadır. Bu sokak kilitcilik dükkanlarıyla meşhurdu. *Kilit* Boşnakça *brava* demektir.

2.2. Arapça, Farsça ve Boşnakça sokak adlarında Boşnakça çoğul eki

Bu sokak adları, o dönemde meşhur zanaatlarla ilgilenen kişilerin adını taşımaktadır. Çoğul eki olarak da Boşnakçanın çoğul eki *-i* kullanılmıştır.

a) Arapça sokak adları

Mudželiti – Mudželit+i < Muceliti (Mücellitler)

16. asırdan 19. asrın sonlarına kadar bu sokakta mücellitlerin dükkanları bulunuyordu.

Sarači – Sarač+i < Saraçi (Saraçlar)

Bu sokak, bir zamanlar deriden eşya ve eyer yapan zanaatçıların – Saraçlarını adını taşımaktadır.

Kazazi – Kazaz+i < Kazazi (Kazazlar)

Bu sokak, ipekten eski kıyafetler ve atlara özgü malzemeler yapan zanaatçıların – Kazazların adını taşımaktadır.

Tabaci – Tabak+i < Tabaci (Tabaklar)

Bu sokak, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, deri üreten, derinin tadilatını yapan zanaatçıların – Tabakların adını taşımaktadır.

b) Farsça sokak adları

Halači – Halač+i < Halaçi (Halaçlar)

Bu sokak, 16. asırda oluşmuş. Adını, yün atıcılardan – Halaçlardan taşımaktadır. Bu sokakta söz konusu yün atıcılarının dükkanları bulunuyordu.

c) Boşnakça sokak adları

Kovači – Kovač+i < Kovaçi (Demirciler)

Bu sokak, mezarlığının civarında bulunduğu için, bir zamanlar buralarda mezartaşlarını işleyen demircilerin – Kovaçların iş yaptığı tahmin edilmektedir.

2.3. Aynı göreve sahip hem Boşnakça hem Türkçe ek ile kurulmuş sokak adları

Jedileri – Jedi+ler+i <Yedileri

Sokağın adı 1915 senesinden beri resmi olarak kullanılmaktadır. Ad, sokakta bulunan, içinde kimliği bilinmeyen yedi kişinin yattığı türbeden gelmektedir. Rivayete göre, bu yedi kişi Bosna'nın fethi sırasında Bosna'ya gelmişler. Kişi sayısına göre ilk önce Türkçe Yediler ve Yediler Türbesi adı verildi. Bosna Hersek halkı ise Boşnak çoğul eki -i'yi eklemiş.

2.4. Ünlü Kişilerden Hareketle Verilen Sokak Adları

Bu sokaklar hem Başçarşı hem Stari Grad Belediyesi'nin diğer yerlerinde bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde meşhur olmuş kişilerin adları bu sokaklara verilmiştir.

Gazi Husrev Begova – Gazi Hüsrev Bey

Gazi Hüsrev Bey, Saraybosna'nın en meşhur ve en büyük hayır yapan insanıydı. Cami, halk mutfağı gibi birçok binayı yaptırmıştır. Saraybosna'nın en ünlü camisi olan Gazi Hüsrev Bey Camii kendisi tarafından yapılmıştır.

Lubina – Lubo'nun Sokağı

Sokakta bulunan Topal Hacı Eynehanın camisinin restorasyonu Hacı Ahmed Lubo yapmıştır. Bu nedenle de bu sokak söz konusu kişinin adını taşımaktadır.

Urjan Dedina – Uryan Dede'nin Sokağı

Bu sokak Uryan Dede'nin türbesine doğru uzanır. Rivayetlere göre, Uryan Dede, Fatih Sultan Mehmet ile birlikte bir gazi olarak Bosna'ya gelmiştir ve bu sokakta şehit olmuştur.

Saburina – Sabur'un Sokağı

Bu sokak 16. asırda oluşmuştur. Sokak, Saraybosna'nın en eski ve en ünlü ailesiden biri olan Sabur ailesinin adını taşımaktadır. Aile üyeleri şehrin en meşhur tüccarlarıydı ve kazancılıkla uğraşıyorlardı.

Muvekita – Muvekit Sokağı

Salih Sidki Hacihuseynoviç – Muvekit, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nin görevlisiydi. Aynı zamanda da muvekiti – namaz vakitlerini belirleyen kişi. Bu sokak da kendisinin adını taşımaktadır.

2.5. Sokakta bulunan tarihi yapılara göre verilmiş sokak adları

Abdesthana – Abdesthane

Bu Farsça isim Osmanlı Türkçesinden Boşnakçaya geçmiştir. Abdesthane, abdestin alınma yeri olarak geçiyor. Bu sokağın adı da, sokakta bulunan caminin yanında olan abdesthaneden geliyor.

Bijela Česma – Beyaz Çeşme

Bu sokak 16. asırda oluşmuştur. Bugünkü adını, sokağın sonunda bulunan taştan yapılmış Beyaz Çeşme'den taşımaktadır. Çeşmeye, halk tarafından devamlı beyaz kireç ile boyandığı için bu ad verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu çeşmenin adı Ak Çeşme idi.

Bijela Džamija – Beyaz Cami

Bu sokağın hikayesi bir önceki sokağın hikayesi ile hemen hemen aynıdır. 16. asırda oluşmaya başlamış. Adı Beyaz Cami'den geliyor. Cami her sene minaresi ile beraber beyaz kireç ile boyandığı için halk bu camiye Beyaz Cami adını vermiştir. Beyaz Cami bu sokakta bulunmuyor yalnız şehir merkezinden Beyaz Cami'ye kadar en kısa ve uygun yol bu sokaktadır.

Ćulhan – Külhan

Sokak, 16. yüzyılda oluşmuştur. Sokağın ismi, 1509. yılında inşa edilen Firuz beg hamamının kazan dairesi – *külhandan* gelmektedir. Türkçe *kül* + Farsça *hâne* (ev, konut) kelimelerinden oluşmaktadır. Sokak, oluştuğu günden bu yana kadar, ismini korumuştur.

Turbe – Türbe

Sokağın adı, sokağın sonunda, ahşaptan yapılmış bir türbeden gelmektedir. Bu adını, sokak Osmanlı İmparatorluğu döneminden taşımaktadır ve önceden herhangi bir değişikliğe uğramamıştır.

Sumbul Česma – Sumbul Çeşmesi

Bugünkü adını bu sokak ta Osmanlı İmparatorluğu döneminden taşımaktadır. Adını, eski taşlı bir çeşmeden almıştır. Hem çeşmenin adı hem de sokağın adı, bir zamanlar bu sokakta yaşamış Sumbul adında eski bir Müslüman ailesinden geliyor.

2.6. Sokak kelimesini içeren sokak adları

Sokak kelimesi Osmanlı Türkçesinden Boşnakçaya da geçmiştir (Şkaljiç,

1966, s. 569). Bu nedenle, bazı sokaklar, sokak adının yanında sokak kelimesini de taşımaktadır:

Bakije Sokak – Bakiye Sokağı

Ramića Sokak – Ramiça Sokağı

Tahtali Sokak – Tahtali Sokağı

Sonuç

Fatih Sultan Mehmet, 1463 senesinde Bosna'yı fethedince, beraberinde dili, dini, kültürü ve geleneği de getirmiştir. 500 sene Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında kalan Bosna Hersek, bunları bugünlere kadar korumayı başarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminin etkisi dil, mimari yapılar, yaşam tarzı gibi değişik alanlara yansımıştır. Bu yansıma, bu çalışmada belirtildiği gibi sokak adlarında da mevcuttur. Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'nın Stari Grad (Eskişehir) Belediyesi, mimari açısından Osmanlı döneminden kalma yapılarını korumuş ve bu nedenle Osmanlı Türkçesi unsurlarını taşıyan sokak adları çoğunlukla bu Belediye'nin sınırları içinde bulunmaktadır. Çeşitli siyasi dönemlerinin değişimiyle, sokak adları da değişime uğramıştır. Bosna Hersek bağımsızlığını ilan ettikten sonra, eski geleneğini daha da canlandırmaya büyük bir önem vermiştir. Bir kültürün sosyal değişiklikleri en çok o kültürün kullandığı dilde görülebilir. Bazı sokak adları, çeşitli siyasi dönemlerde değiştirilmiş olsa da, ilk ismini tekrardan almıştır. Bu demek oluyor ki, Bosna Hersek'te, Türkçe unsurları, ister konuşma dilinde, ister çeşitli yer adları (sokak, bina, vb yapılar), özel isim, aynı zamanda soyadlarında da varlıklarını korumuştur.

Kaynakça

Bejtić, A. (1973). *Ulice i trgovi Sarajeva (Saraybosna'nın sokakları ve meydanları)*. Sarajevo.

Škaljić, A. (1965). *Turcizmi u Srpskohrvatskom Jeziku (Sırpça ve Hırvatçada Türkçe kelimeler)*. Sarajevo: Svjetlost.

Žujo, V. (2009). *Leksikon Sarajeva (Saraybosna Leksikonu)*. Sarajevo.

Haverić, Đ., & Šehović, A. (2017). *Riječi perzijskog porijekla u bosnaskom jeziku (Boşnakçada Farsça Kökenli Kelimeler)*. Sarajevo: Institut za Jezik.

Imamović, M. (1997). *Historija Bošnjaka (Boşnakların Tarihi), "Preporod"*. Sarajevo.

Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Đinđić, S., Teodosijević, M., Tanasković, D. (1997). *Türkçe-Sırpça Sözlük*. Ankara: TDK.

www.wikipedia.com

Selânik Türkülerinde Aşk ve Hasret Love and Longing in Thessaloniki Folk Songs

Metin İPEK*

Özet

Türkü, çeşitli ezgilerle söylenen ve genellikle anonimlik gösteren bir folklor ürünüdür. Toplumdaki bireylerin olaylar karşısında yaşadıklarını veya hissettiklerini aktaran türküler nesilden nesile ulaşırlar. Böylece önceki nesillerin oluşturduğu türkülerde yeni nesillerde kendilerinden bir şeyler bulabilmektedir. Türküler toplumdaki bireylerin sorunlarını ve bu sorunlara çözümlerini, sosyal ve siyasi olayların toplumdaki etkisini yansıtır. Rumeli bölgesinde yer alan Selanik şehri türküleriyle tanınan bir şehirdir. Selanik türkülerinde en fazla işlenen konuların başında aşk ve hasret gelirken bunun yanında “mübadele” neticesinde halkın yaşamış olduğu acılar ve çekilen hasretlik türküler de yerini almıştır. Ayrıca Selanik halkının o dönem geçim kaynakları arasında büyük paya sahip olan tütün yetiştiriciliği de türkülerde yansımıştır. Türkülerde yer alan geleneksel yaşam biçimi günümüzde de genel olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu devamlılıkta türküler önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Selânik, Aşk, Hasret.

Abstract

Folk song is a folklore product that is sung with various tunes and generally shows anonymity. They reach the generation from generation to generation, which conveys that individuals in the community live or feel in the face of events. Thus, folk songs created by previous generations can find something from themselves in new generations. The folk songs reflect the problems of individuals in society and their solutions to these problems, and the impact of social and political events on society. The city of Thessaloniki, located in the Rumeli region, is a city known for its folk songs. While love and longing are among the most studied topics in Thessaloniki folk songs, the suffering and longing folk songs that the people experienced as a result of the “exchange” took their place. Moreover, tobacco cultivation, which had a large share among the livelihoods of the people of Thessaloniki, was also reflected in the folk songs. The traditional way of life in folk songs still exists today. In this continuity, folk plays an important role.

Keywords: Folk Song, Thessaloniki, Love, Longing.

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi ABD, metinipek.thb@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0347-1660.

Giriş

Geçmişten günümüze kadar var olan her medeniyet kendi kültürünü oluşturmuştur. Kültürün oluşmasındaki folklor unsularından biri de türkülerdir. “Türkü her şeyden önce, tamamıyla yerel özelliklerin birleştiği bir kültür unsurudur ve bütün bir ulusun sesini ifade eder” (Mirzaoğlu, 2019, s. 13). Folklor ve dil bakımından toplumda varlığını sürdüren türküler, günlük yaşamda kültür aktarımı açısından açık işlevlere sahiptirler. Lomax’ın bahsettiği gibi müziğin ve dolayısıyla türkülerin kültür içindeki işlevi, bireylerin yurtlarına ve mensup oldukları toplumlara karşı besledikleri duyguları kuvvetlendirmesi ve kişide bir güvenlik hissiyatı oluşturmalarıdır (Mirzaoğlu, 2019, s. 15). Düşüncenin ezgisel ifadelerle aktarılması sonucu bireylerin kolaylıkla hatırlayacağı şekilde biçimlenmiş anılar halini oluşturan türkülerin toplum belleği tarafından kabul görmesinde düşünce ve dilin uyumu vardır. Türküler, asırlardır aynı formül ile toplum belleğinde yer almıştır. Dolayısıyla bu bağlamda türkülere bakarak toplumun kültürüyle ilgili çıkarımlar yapmak mümkündür.

Dilin yapısından kaynaklanan söyleyiş biçimleri, çeşitli konularla birleşerek türkünün bir folklor ürünü olarak milletlerin uluslaşma süreçlerinde önemli katkı sağladığı ifade edilebilir. Türk halk edebiyatında önemli türlerden biri olan türkü, halk kültürünü yansıması bakımından önem arz etmektedir. “Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume”¹ olarak tanımlanabilen türkü, isim olarak Türk kelimesine “î” nispet eki eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. “Türkî” sözcüğü sonradan ses değişmesiyle “türkü” şekline dönüşmüş ve “Türk’e mahsus” anlamına gelmektedir.²

Türkünün ilk ortaya çıkışı konusunda bilim dünyasında çeşitli görüşler mevcuttur. Türkünün mitolojik dönemlerden beri var olduğunu söyleyen Köprülü’nün ifadelerini Gazimihal şu şekilde ifade etmektedir: “Köprülüzade Mehmed Fuad Bey’in tetkikleri Asyalı cetlerimiz kurtların uluması gibi titrek bir sesle türkü söylediklerini, içtimai teşkilata uygun musiki nevileri bulunduğunu, ‘kopuz’un o zamanki halk musikişinaslarının milli sazı olduğunu meydana çıkarmıştır” (2006, s. 35-36). Türkünün doğuşunu yazılı tabletlerdeki örneklerle açıklayan Sandalcı; M.Ö. 3000’de, toprağı ekip biçmede sabanı bulan Sümerlerin dini kabartmalarında bazı kral, kraliçe ve tanrı betimlerinde müzik aletlerinin yanı sıra yazılı kil tabletlerinde de şiir biçiminde, bazıları nakaratlı ilahi, destan ve ağıt parçaları bulunduğu bahsetmekte ve bu ritmik şiirlerin bazılarının bugün şarkı, türkü olarak nitelendirilebileceğini ifade etmektedir (2013, s. 142). Yaygın olan görüş ise, türkünün doğuşunun 9. yüzyıl olduğu şeklindedir. Reşid Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri’ndeki koşug, kojan, koşma, takşut, takmak, ır, yır, küg vd.* (Arat’tan akt. Yakıcı 2013, s. 70) türleri türkünün ilk türleri olarak kabul etmektedir. Evliyâ Çe-

¹ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=T%C3%9CRK%C3%9C>. Erişim Tarihi: 28.01.2020.

² <https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk%C3%BC>. Erişim Tarihi: 28.01.2020.

lebi'nin yazmış olduğu *Seyahatnâme* adlı eser de bu açıdan önem arz etmektedir. *Seyahatnâme*'de türkülerin icra edildikleri yerlere göre sınıflandırıldığı anlaşılmaktadır. *Seyahatnâme*'de de türkülerin bu tarz da bir sınıflandırmasını şu ifadelerden anlamaktayız: "*Esnaf-ı bal-sucuyan : Dükkan 50 neferat 100. İbtida mü'ellifi hekim Eflatun'dur kim Atina'da peyda etmiştir. Evvel pak ballı şerbet edüp içine hümül kökü koyup ateşde germa-germ kaynadup eleklerden süzüp bir iki günlük olunca bir kasesi ademe Şirvani yayla türkisin ırlanır*" (Cilt 1-1, s. 354-2). Bu ifadede "yayla türküsü" diye bir türün varlığından söz edilmektedir. Konuları bakımından türküler; aşk, gurbet, ayrılık, beşik, ölüm, düğün gibi çeşitli başlıklar altında toplanabilmekteyken bunun yanında icra edildikleri yerlere/yörelere göre de tanımlanabilmektedir.

Türküler; ezgileri, konuları ve yapıları bakımından sınıflanabilir. Ayrıca söylendikleri bölgelere göre de *Antep ağzı*, *Urfa ağzı*, vb. isimler alırlar. Bazı tanınmış türküler de isimleriyle anılır: *Halimem*, *Zeynebim*, *Fidayda*, gibi... Türküler ezgilerine göre ise *usullüler* ve *usulsüzler* olmak üzere ikiye ayrılır. Yapılarına göre de türküler, bentleri mani dörtlükleri ile kurulanlar, bentleri dörtlüklerden, üçlüklerden ve beyitlerden oluşan biçiminde sınıflandırılabilir. Türküler, toplumdaki her bireyin anlayabileceği düzeyde ortak, sade, tabii bir dille ve hece vezniyle söylenmekte veya yazılmaktadır. Aruzla söylenmiş örnekleri de vardır. Aruz vezni ve divan edebiyatı nazım şekilleriyle ortaya konulan bu türkülere: *Divan*, *Selis*, *Semai*, *Kalenderi*, *Satranç* ve *Vezniahir* adları verilmektedir (Elçin, 1993, s. 195).

Sözlü tarih açısından türküler zengin metinlerdir. İlk yazılı metinler üzerinde yapılan incelemeler bize bu dilin sözel dönemi üzerinde bir fikir yürütme olanağı sunmaktadır. (Üçüncü, 2004a:128). Toplumların yaşadıkları olayları türküler aracılığıyla kayıt altına aldıkları ifade edilebilir. Türkçenin bu bağlamda en az 5000 yıllık bir sözel dönem aşamasından geçerek günümüze ulaştığı bilinmektedir (Balkan, 1992, s. 1-57). Yazılı olmayan dönem aşamasında sözel kültür nesilden nesile aktarılması olasıdır. Tarihi olaylar cereyan ettikleri toplum içinde bir takım etkiler bırakmaktadırlar. Bu etkinin yansıması olarak bir sözlü kültür üretiminin yani folklor ürününün meydana geldiği gözlemlenmektedir. Örneğin uzun süren, büyük acılara sebep olmuş savaşlar ve göçler sonunda destanlar, acıklı ve iz bırakan ölüm olayları ardından ağıtlar üretilmiştir (Üçüncü, 2004b, s. 3). Daha sonra yazıya aktarılan bu ürünler sözlü tarihin yazıya geçirilmiş tanıklarındır.

Tarih, kültürün yaratıcısı olan ayrı ayrı kimselere bakarken folklor, bu ayrılığa dikkat etmez, tam tersine belli olanla değil, daha çok meçhul olanla ilgilenir. Bu yönüyle anonim özellik gösteren ürünlerin folklorla ilgisi tarihe göre daha fazladır (Güzel ve Torun, 2014, s. 74). Toplum belleğinde yer etmiş türkülerde, anonim özellik taşıyan folklor ürünleridir. Türkülerin muhtevasında oluştukları dönemin tarihi ve siyasi olayları da yer alabilmektedir. Herzog'un dikkat çektiği şekilde; türküler hem içerik hem de üslup olarak bir topluluğun geçmişteki ve

bugünkü durumunu yansıtmaktadır (Ferris, 1997, s. 88). Bu çalışmada incelenen Selanik türkülerinde de benzer özellikler gözlenmektedir. Özellikle Selanikli Türklerin yaşamış olduğu mübadele olayı türkülerde yansımıştır. Yunanistan toprakları içinde yer alan Selanik'te yaşayan Türkler, 30 Ocak 1923 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında 'Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol'ün imzalanmasıyla Türkiye'ye göç etmişlerdir. Sözleşmenin birinci maddesi gereği, Türkiye'de bulunan Ortodoks Rumlarla, Yunanistan'da bulunan Müslüman Yunan uyrukları, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu göçe tabi tutulacaklar ve göç edenler Türk ve Yunan makamlarının izni olmadıkça geldikleri ülkelere yerleşmek amacıyla geri dönemeyeceklerdi (Oran, 2002, s. 332). Bu sözleşme uyarınca, yaklaşık olarak 350.000 Müslüman Türk ve 200.000 Hıristiyan Rum zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır (Kayam, 1993, s. 1). Dönemin, toplum belleğindeki etkisi türküler aracılığıyla günümüze taşınmıştır. Bu bağlamda tarih ve folklor ilişkisinden hareketle türkülerin sözlü tarih bakımından işlevsel olduğu açıktır.

Tarih gibi coğrafya da folklor ürünlerinin oluşumunda önemlilik arz eder. Selanik şehrini de içine alan Rumeli bölgesinde yaşayan Türkler sayesinde tarih boyunca çok sayıda folklor ürünü ortaya çıkmıştır. Rumeli, Türk kültürünün yaşandığı ve günümüzde de yaşatıldığı bir coğrafyadır. Türkler, Osmanlı İmparatorluğu bölgeye hâkim olmadan çok önce Balkanlara yerleşmiş ve bölgenin etnik, sosyal ve kültürel yapılanmasında önemli rol oynamışlardır. 13. Yüzyıla kadar Balkanlarda yaşayan Türk toplulukları burada Orta Asya'dan getirdikleri kültüre ait derin izler bırakmışlardır (Ahmedbeyoğlu, 2001, s. 137). Daha sonra birçok farklı etnik köken ve inanç grubundan insanın yaşadığı bölgenin asırlardır Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde kalması, bu coğrafyaya Türk kültürünün de taşınmasına sebep olmuştur. Beş yüzyıllık bir zaman içinde, Rumeli halkıyla kültürel açıdan maddi ve manevi hayatın her alanında büyük bir etkileşim içine giren Türkler, Osmanlı kültürünü Evladı Fatihanlar, Serhad Gazileri ve Türk Akıncıları vasıtasıyla Rumeli'de yaymışlardır (Soysal, 2007, s. 6).

Rumeli, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki ülkelerine topluca verilen isimdir. Romalıların (Rumların) ülkesi anlamına gelir ve bu ifade genel olarak Bizans İmparatorluğu'nun sahip olduğu topraklar karşılığında kullanılmıştır. Daha kesin sınırlarla Rumeli denen coğrafya, içerisinde İstanbul ve Selanik, Trakya ve Kuzey Makedonya'nın dâhil olduğu bölgeleri ifade eder.³

Rumeli bölgesinde oluşan ve günümüze ulaşan müzik eserlerine bakıldığında isimleri günümüze kadar ulaşmamış ancak besteleri ulaşmış pek çok sanatçının var olduğu anlaşılmaktadır. İmparatorluğun gücü ile müzik sanatının gücü arasındaki paralellik göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Rumeli eyaleti

³ http://www.rumelisiad.org.tr/UserFiles/File/balkan_ulkeleri.pdf. Erişim Tarihi:31.01.2020.

diğer eyaletlere nazaran ilk sırada yer almaktadır. Günümüzde dahi Rumeli Türküleri tarihten gelen ihtişamı ve gücüyle Türk müziği repertuarındaki çok önemli yerini korumaktadır (Kaçar, 2008, s. 220). Udî Nevres Bey tarafından gerçekleştirilen Rumeli türkülerinin ilk derlemesinin ardından geniş çaplı ikinci derlemeyi ise Tanburacı Osman Pehlivan, Muzaffer Sarısözen ve Kemal Altınkaya yapmıştır. Bu derlemelerin bir bölümünün notaları TRT Müzik Dairesi Başkanlığı arşivinde yer almaktadır. Türk halk müziği derleme çalışmaları sırasında da pek çok Rumeli türküsü derlenmiştir. 19. yüzyılda büyük ilgi ile dinlenen ve sevilen Rumeli türküleri büyük bestekârları da etkilemiştir. Başta Dede Efendi olmak üzere Rumeli tarzı eserler bestelemişlerdir. Yine bu tür eserlerin bazıları “köçek takımları”na mal edilerek çalınıp söylenmiştir. Melodik cümleleri çok renkli ve hareketli olan çalgı müziği eserleri de vardır. Her tür mûsikîde olduğu gibi Rumeli türkülerinin de bir otantikliği ve icrâ üslûbu vardır. Başlı başına bir repertuar oluşturan bu eserlerin çoğu gerçek bir beste niteliğindedir (Özalp, 1992, s. 24). 2007 yılında ise Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından on üç türküden oluşan *Selanik Türküleri* adlı albüm hazırlanmıştır. Çalışma kapsamını oluşturan Selanik türküleri de Rumeli türküleri sınıfında yer almaktadır. Konuyla ilgili Selanik yöresine ait 21 adet türkü tespit edilmiş olup söz konusu türküler ağırlıklı olarak içerdikleri temalarına göre sınıflandırılmıştır.

Selanik Türkülerinde Aşk Teması

Toplum yaşamında derinliği olan birçok olayın türkülere de yansıdığı görülmektedir. Türküler, “ortak değer üretme ve üretilen ortak değerleri yansıtırma bağlamında toplumu oluşturan bireylerin birbirlerini tanıma, anlama ve böylece bütünleşmesini sağlama aracıdır” (Çevik, 2013, s. 15). Bu bağlamda, insani duygulardan biri olan aşk, türkülerde fazlasıyla görülmektedir.

Aşk teması Selanik türkülerinde en yoğun işlenen temalardandır. Âşık olan erkek ya da kız, karşı cinse latifeler yapıp övgülerde bulunur. Hatta âşıklar kıyafetlerine birbirlerinin isimlerini nakşetmektedir. Kimi türkülerde de zor durumda olan kız, kendisini sadece sevdiği erkeğin kurtaracağına inanmaktadır. Kimi türkülerde ise aile büyüklerinin gelin olarak aileye gelen kıza karşı gösterdikleri sevgi yansıtılmıştır.

Selanik türkülerinde kavuşamayan âşıklar da acıklı aşk hikâyeleri ile yer almaktadır. Çeşitli sebeplerle âşıkların kavuşması imkânsızlaşır. Konuyla ilgili *Selanik Türküsü (Çalın Davulları)* kavuşamayan âşıkların türküsü olarak toplumsal bellekte sembolleşmiştir. Türkünün bilinen hikâyesine göre; Selanik çarşısında kumaş satan ve etrafında sevilip sayılan Rüstem Ağa adında bir esnaf vardır. Bir gün dükkânına çevre köylerin birinden Mehmet adında bir genç gelir. Mehmet, alış veriş için kumaş beğenirken Rüstem Ağa ile sohbet eder. Aslında Mehmet, Selanik’e iş aramak için gelmiştir ve Rüstem Ağa’nın da gözü Mehmet’i tutunca,

Mehmet o günden itibaren dükkânda çalışmaya başlar. Hem işi çabuk öğrenir hem de Rüstem Ağa'nın güvenini kazanır. Gel zaman git zaman Mehmet, Rüstem Ağa'nın kızı Fitnat'a gönlünü kaptırır. Aileler de uygun görünce düğün hazırlıkları başlar. O sırada Selanik'te kolera salgını başlar ve hastalık halkı kırıp geçirir. Düğüne bir hafta kala Fitnat yataklara düşer, kolera onu da bulmuştur. Günden güne sararıp solan Fitnat, yakında öleceğini bildiğinden içindeki acıyı, duyguları türküye döker ve düğününe üç gün kala ölür.⁴

“Çalın davulları çaydan aşığıya

Mezarımı kazın bre dostlar belden aşığıya

Suyumu kaynatın kazan doluncaya

Aman ölüm zalim ölüm üç gün ara ver

Al başımdan bu sevdayı götür yâre ver”

Mehmet çok sevdiği Fitnat'ın mezarını kendi kazar ve onun yarım bıraktığı türküyü de içini yakan acıyı haykırarak tamamlar:

“Selanik içinde sala okunur

Salanın sedası cana dokunur

Gelin olan kıza kına yakılır

Aman ölüm zalim ölüm üç gün ara ver

Al başımdan bu sevdayı, götür yâre ver

Selanik Selanik... Issız kalasın

Taşına toprağına bre dostlar diken dolasın

Sende benim gibi yarsız kalasın”⁵

Selanik'e yönelik kargışların da bulunduğu bu türküde birbirine âşık fakat

⁴ <https://listelist.com/turkulerin-huzunlu-oykuleri-devam/>. Erişim Tarihi: 29.01.2020.

⁵ TRT Repertuar No: 2661. Derleyen: Hüseyin Yaltrık https://turkuler.com/sozler/turku_calin_davullari/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

düğünlerine üç gün kala kavuşamayan iki aşğın öyküsü anlatılmaktadır. Şu Kabak Çiçeği Ne Akar Ne Kocar türküsünde de kargışlar bu defa Selanik'e değil sevdaya yöneliktir:

“Hastaneden çıktım yan basa basa

Ciğerlerim çürüdü (a canım) kan kusa kusa

*

Olmaz olsun böyle sevda öldürdün beni

Kalkmaz döşeklere (a canım) düşürdün beni”⁶

Bekir Aşam Bağları türküsünde ise Emine'ye duyulan platonik bir aşk betimlenir:

“Bekir aşam bağları incir dalları

Aman İmnemin sarılı şalvarı”

*

Aman İmнем aman yaktı ya beni

Kasımlar gelmeden bıraktı ya beni

*

Bekir aşam koyunu yakada toplar

Ak Ayşe İmnemin nikâhını toplar”⁷

Sevdiği kızın başka biriyle evlenmesini erkeğin ağzından anlatan bu türkü, tüm düşünüyü uzaktan bir kafesten izleyen Hasan için şöyle son bulur:

“Hasan yazıcı kafesten bakar

Bekir aşam İmneye görümlük takar”

Aşk temasının işlendiği başka bir türkü olan *Armudu Dişledim (Pastal Türküsü)* adlı eserde:

⁶ TRT Repertuar No: 3961. Derleyen: Yücel Paşmakçı <https://turkudostlari.net/soz.asp?turku=12617>. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

⁷ TRT Repertuar No: 3992. Derleyen: Mehmet Gezer, Hasan Karakaş. https://turkuler.com/sozler/bekir_agam_baglari.htm. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

“Armutumu dişledim

Sapını gümüşledim

Sevdiğimin ismini

Gömleğime işledim”

ifadesi ile sevgiliye duyulan aşk, “gömleğe isminin işlenmesi” üzerinden vurgulanmaktadır. Yine aynı türküde yer alan son dörtlükte eşlerin evlilik yolunda birbirini uzaktan seçerek beğenmesi ifade edilmiştir:

“Armut dalda bir iki

Saydım baktım on iki

On ikinin içinde

En güzeli benimki”⁸

Medya araçlarının günümüz kadar yaygın olmadığı zamanlarda köy hayatı içerisinde özellikle çeşmeler kızların ve erkeklerin sosyalleştiği mekân halindeydi. Bu mekân çevresinde tanışıp evlenmek bir gelenek halindeydi. Konuyla ilgili geleneğin benzer bir uygulaması Bulgaristan’da yaşayan Pomak Türklerinde yapılmaktaydı. Evlenmek isteyen delikanlılar, kızlarla eskiden köy dışındaki çaya su almaya giderken ya da dönerken karşılaşabilirdi. Aile büyüklerinden daha uzak olan bu yerlerde, erkek, hoşlandığı veya flört etmek istediği kızıdan su içmek ya da kızın başına taktığı çiçeği isteyebilir. Daha sonra köyün merkezinde yapılan çeşmelerden su almaya gidilir ve bu iş genelde kızlara düştüğü için delikanlılar da çeşmenin etrafında toplanıp, uzaktan suya gelen kızları görme imkânı bulurlar. Onlar kızlara laf atabilir, ancak kızların buna cevap vermesi uygun sayılmazdı. Kızlar bu işleri yaparken bazen türkü okumaktadırlar. Tabii ki bu türküler farklıdır; yani içeriği, neşeli ya da ağır olabilir (Zafer, 2001, s. 570). Genç kızlar türkü ile karşı tarafa cevabını iletmektedir. Bu geleneğe türkü, gençler arasındaki iletişimi sağlayan sözlü kültür unsurlarındandır.

Bir Sarı Yılan Kovaladı Beni türküsünde, karşılıklı bir konuşma yer almaktadır. Genç kız, kendisini bir sarı yılanın kovaladığından bahsetmektedir. Söz konusu hayvanın bir yılan olması, Eski Türklerde Ülgen’in yılanı ‘şeytan’ olarak; ondan korkulacak, kaçınılacak bir hayvan olarak betimlemesi Türk toplumunda yılanın bakışın temellerini oluşturur. Ayrıca yılanın sarı renkte olması Türk mitolojisine göre şöyle açıklanabilir: Şamanist dönemde Türklerin inanışları arasında Sarı Albastı veya Sarı Albıs adlı koruyucu bir ruhun varlığı bulunmaktadır. Bu nedenle

⁸ TRT Repertuar No: 2019. Derleyen: Muzaffer Sarısözen <https://trtnotaarsivi.com/bak-thm.php>. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

sarı renk Türkler arasında daha çok olumsuz anlamlarıyla ön plana çıkmıştır (Çoruhlu, 2002, s. 216).

Birilerinden yardım isteyen genç kız, sırasıyla beybabasına, nenesine gider. Fakat ikisinden de olumsuz sonuç alır. Kız son olarak sevdiğinden yardım ister:

“Ah selam edin yavuklum gelsin

Salsın elini tutsun yılanı

Ah salarım elimi tutarım yılanı

Sensiz olamam elsiz olurum”⁹

Genç kızın sevgilisinden aldığı olumlu cevap ile türkü sonlanır. Benzer şekilde *Dede Korkut Hikâyeleri*’nden *Duha Kocaoğlu Deli Dumrul* hikâyesinde Deli Dumrul, Azrail’e canını almaması için yalvarır. Allah, Azrail’e Deli Dumrul yerine onun söyleyeceği başka birinin canını almasını söyler. Bu sebepten Deli Dumrul yerine can verecek birini aramaya başlar. Önce babasına gider. Babası: “Ben vermem anandan iste” der. Deli Dumrul anasına gider. Anası da vermez. Deli Dumrul son olarak hanımından ister ve hanımı yardım etmeyi kabul eder (Ergin, 2016, s. 11-12). Bu türkünün alt metin olarak Deli Dumrul hikâyesine benzerliği düşünüldüğünde türkü ve hikâye arasında metinlerarasılık kavramından söz edilebilir.

Bizim Gelin Pek de Nazlı türküsünde, vurgulandığı üzere Türk aile yapısında gelin alınan kız sadece eşi tarafından değil tüm aile üyelerince sevilir, ailenin bir üyesi olarak kabul görür. Bu durum türküde aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

“Bizim gelin pek de nazlı

Al yanaklı kömür gözlü

Babasının kahvecisi

Annesinin yardımcısı

Ağabeysinin çapacısı

⁹ TRT Repertuar No: 2111. Derleyen: Yücel Paşmakçı https://turkuler.com/sozler/turku_bir_sari_yilan_beni.html/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

*Yengesinin yardımcısı*¹⁰

Bu türküde gelin için söylenen ifadeler, toplumsal cinsiyetin Türk aile yapısında geline verdiği rolü göstermesi açısından da önemlidir. Benzer şekilde *Bahçeye Vurdum Kazmayı* türküsündeki:

“Bahçeye serdim (e) neşteyi

*Kız sattım çıkmadı müşteri*¹¹

“kız satmak” deyimini toplumda kadının alınıp satılan bir mal olarak görüldüğünü ifade etmesi toplumsal cinsiyet açısından kadının aleyhine bir ifadedir.

Sözlü kültür ürünlerinin çok büyük bir kısmında Türk kadınının toplumda ki rolü, sadece kocasına hizmetçi olması ve kadının doğurganlığı ile çocuklarına bakması olarak vurgulanmaktadır. Beauvoir (1973) bu konuda, biyolojik farklılıkların, kadına yönelik sömürünün ve psikolojik baskının sebebi olmadığını ifade ederek; kadının erkeğe göre daha zayıf olması veya kadının doğurganlığı gibi erkeklerle arasında olan farklılıkların kültürel olarak vurgulanmasının yalnızca kadın aleyhine eşitsizliğin bahanesi olduğunu söyler (1973, s. 145). Genellikle kadının ikincil birey olarak görüldüğü ve erkeğe bağlı olarak tasvir edildiği gözlemlendiğinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden söz edilebilir. Toplumsal cinsiyetin kadın ve erkeğe verdiği roller yazısız kurallar olarak türkülerde kendini göstermektedir.

Selanik Türkülerinde Hasret Teması

İnsani bir duygu olan aşk duygusu gibi hasretlik çekmekte, genellikle aşkın mutlu son ile sonuçlanmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Birbirini sevenlerin kavuşamadıkları durumlarda hasret duygularını ifade ettikleri türküler ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Selanik türkülerinde mübadele yıllarının verdiği zor hayat şartları ve geride kalana duyulan özlem, en az aşk kadar yer almıştır. *Bir Fırtına Tuttu Bizi* türküsü de hasret temasının kendisini gösterdiği türkülerdendir. Mübadele anlaşmasıyla Türkiye’ye gelen Yunanistan’da yaşayan Türkler, aradan yıllar geçse de doğdukları toprakları unutmadılar. Hem Yunanistan’a göç eden Rumların hem de Yunanistan’dan Türkiye’ye göçen Türklerin akıllarında: *“Biz çok iyi komşuyduk, bizi neden düşman ettiler?”* şeklinde sorular oluşmaya başladı. İşte bu türkü, o dönemlerde on beş yaşlarında Selanikli Sabri adında bir genç tarafından yazılmıştır:

“Bir fırtına tuttu a yarım bizi deryaya kardı

¹⁰ TRT Repertuar No: 00404. Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı https://turkuler.com/sozler/turku_bizim_gelin_nazli_gelin.html/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

¹¹ TRT Repertuar No: 2059. Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı. https://turkuler.com/sozler/turku_bahceye_vurdum_kazmayi.html/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

*O bizim kavuşmalarımız a yarım mahşere kaldı*¹²

Benzer şekilde Selanik'ten Kırklareli'ne göç etmiş Türklerin geldikleri yer üzerine yazdığı *Selanik* adlı türkü şu şekildedir:

“Selanik yavrum Selanik

Suyunu içtim busbulanık

*

Rayme'de bebek, Sıdika'da göbek

Doyran'a yolladım tellice bebek

*

Akırvanın ardı tepe

Kulağında elma küpe

*Uyandırsam öpe öpe*¹³

Toplumun düşüncelerini ifade etme işlevi taşıyan türküler mübadele döneminin ardındaki hasret duygusunu da yansıtmaktadır. Ege'nin iki yakasında dinmeyen bu hasretlik günümüzde de türküler aracılığıyla yeni kuşaklara aktarılmaktadır.

Mübadele dışında âşıklar arasında yaşanan hasretlik duygusu da türkülerle işlenmiştir. *Bülbülüm Altın Kafeste* türküsü, iki âşık arasında yaşanan hasreti ifade etmektedir:

“Bülbülüm altın kafeste aman

Öter aheste aheste

Ötme bülbül yarım haste

Ah neleyim şu gönlüme

*Hasret kaldım sevdiğime*¹⁴

Türküye göre Melike isimli bir genç kız teyzesi ile köy çeşmesinin yakınından geçerken çeşmeden su içmek ister. Su içmeye indiğinde çiçeklerden yapılmış olan tacı görür. Tacı başına taktığı anda Yusuf'la karşı karşıya kalır ve çok utanır.

¹² TRT Repertuar No: 1919. Derleyen: Yücel Paşmakçı. <https://milliyet.com.tr/rumeli-turkuleri-nin-can-yakan-hikayeleri-molatik-3186/>. Erişim Tarihi: 12.01.2020.

¹³ Kaynak: Lüleburgaz İlçesine bağlı Dügüncübaşı Köyü. <http://kiklarelienvanteri.gov.tr/halk-kulturu.php?id=18>. Erişim Tarihi: 11.01.2020.

¹⁴ TRT Repertuar No: 226. Derleyen: Muzaffer Sarısözen. <https://edebiyatvesanatakademi.com/sairler/de-tay/selanik-turkuleri/892>. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

Melike, Yusuf'un tacı sevdiği kıza yaptığını düşünür ama gerçekte Yusuf'ta ondan etkilenmiştir. Yusuf o an tacı Melike'ye vermek ister. Bakışmaları sırasında Melike'nin babasının isteğiyle sözlü olduğu Hüseyin oradan geçmektedir ve bu yakınlığı görür. Tepkisini Yusuf'a yumruk atarak verir ve kavga etmeye başlarlar. Teyzesi Melike'yi alıp oradan hızla uzaklaştırır. Hüseyin bu olaydan sonra vakit kaybetmeden Melike ile evlenmek ister ve babası Rıza Ağa'yı alıp Melike'nin babası Şevket Bey'lerin evini ziyarete gider. Hüseyin, Melike'ye hediye olarak altından ayna götürür ama Melike'nin gözü çiçekten yapılmış tacından başka bir şey görmemektedir. Melike bir gün Yusuf'la dere kenarında konuşurken Hüseyin'in arkadaşlarından biri onları görür ve Hüseyin'e söyler. Hüseyin çılgına dönmüştür ve bu olanların hesabını Şevket Bey'den sorar. Melike yıllardır gördüğü rüyadaki delikanlının Hüseyin değil Yusuf olduğunu anlamıştır. Hüseyin ise Melike'nin kalbini kazanmak için onu hediyelere boğar. Melike'ye en son altın kafeste bir bülbül getirir ama Melike'nin bu hediye de umurunda olmaz. Melike, kendini de o bülbül gibi kafese kapatacaklarını bilir. Nitekim Hüseyin, Melike'yi kendi evlerine götürme zamanının geldiğini düşünerek genç kıızı alır ve kendi evlerine götürür. Melike burada hastalanır. Günden güne eriyen genç kızın haline Hüseyin'in babası da artık dur demek ister ama oğluyla başa çıkamaz. Melike de Yusuf da birbirlerine hasret bir hayat yaşarlar.¹⁵

Sevgiliye duyulan hasret duygusu, onunla ilgili kurulan hayallerinde türkülerde tasvir edilmesine zemin hazırlamıştır. *Bahçeye Vurdum Kazmayı* adlı türküde:

“Yar yandım imanım aman o senin eline aman amman

Sarılsam o incecik beline”¹⁶

ifadesi bu duruma örnek gösterilebilir. Benzer şekilde Çıksam Daylerin Başına adlı türküde de buna benzer ifadeler yer almaktadır:

“Çıksam daylerin başına aman

Çayleşem sular gibi sular gibi

Yatsam yarimin dizine aman

Uyusam kuzu gibi kuzular gibi”¹⁷

Sözlü kültürde sevgili ile ilgili hayaller kurmak, ona hasret duymanın göster-

¹⁵ <https://milliyet.com.tr/rumeli-turkuleri-nin-can-yakan-hikayeleri-molatik-3186/?Sayfa=3>. Erişim Tarihi: 11.01.2020.

¹⁶ TRT Repertuar No: 2059. Derleyen: Ankara Devlet Konservatuvarı. https://turkuler.com/sozler/turku_bahce-ye_vurdum_kazmayi.html/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

¹⁷ TRT Repertuar No: 1935. Derleyen: Yücel Paşmakçı. https://turkuler.com/sozler/turku_ciksam_daylerin_basina.html/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

gesi olarak kabul edilmiştir. Türkülerde, bu duyguları karşı tarafa iletme anlamında önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. Aynı zamanda kültürel bellek tarafından da kabul gören bu türküler, oluşturuldukları dönemlerden çok sonra bile başka aşıklar arasındaki iletişimde araç olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Türk toplumunda askerlik görevi kutsal kabul edilmektedir. Askere giden genç erkek, sevdiği kıza karşı özlem duyduğunda, bu duygusunu çoğu kez türküler yolu ile aktarma yoluna gitmiştir. Türk müziğinde bu konu hakkında çok çeşitli örnekler mevcuttur. Selanik yöresine ait olan bir türküde de bu aktarımı görmekteyiz:

“Elmayı dildim dildim

Çamura düştü sildim

Ben senin kıymetini (kara gözlüm)

Asker olunca bildim”¹⁸

Askerdeki delikanlıların sevdiğini özlemesinin yanında asker yolu gözleyen genç kızlar da türküler aracılığıyla kendini ifade etmiştir. *Baltayı Vurdum Meşeye* türküsü konuyla ilgili örnek olarak verilebilir:

“Masa üstünde testi

Kemer belimi kesti

Askerdeki (mor) dal fesli

Şimdi gönlümden geçti”¹⁹

Fatma'nın Çiçekleri adlı türkü de kavuşamayan iki aşğın hikâyesidir. Fatma, ailesine sadık bir kızdır. Hasan adında bir delikanlıyı sever fakat Fatma'nın ailesi Fatma'yı Hasan'a vermek istemez. Hasan, bu durum karşısında Fatma'ya “kaçalım” dese de Fatma bunu kabul etmez. Ortaya çıkan bu öykü türküde şu şekilde işlenmiştir:

“Fatma'nın çiçekleri dallanır açmaz

Teyzeleri övünür kızımız kaçmaz”

*

¹⁸ TRT Repertuar No: 2016. Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı. https://turkuler.com/sozler/turku_elmayi_dildim_dildim.html/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

¹⁹ TRT Repertuar No: 3289. Derleyen: Hüseyin Tuncel. https://turkuler.com/sozler/baltayi_vurdum_meseye.html/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

“Fatma’nın çiçeklerine merdiven ermez

Fatma’yı annesi Hasan’a vermez”²⁰

Türküde geçen “Fatma’nın çiçekleri”, ifadesi Fatma’yı isteyenleri sembolize etmektedir. İlk dizede “çiçeklerin dallanıp açmaması”, Fatma’yı isteyen çok olduğu ama onun evlenmediği anlamındadır. “Çiçeğin açması” evlilik olarak sembolize edilmiştir. İkinci dizede ise “Fatma’nın çiçeklerine merdiven ermez” ifadesi ile artık onu isteyenlerin sayısının sayılamayacak kadar çok bir düzeye geldiği anlatılmak istenir. Bu konu Selanik türkülerinde çiçek motifi olarak ayrı bir başlık altında değerlendirilebilir.

Kavuşamayan âşıkların türkülere yansıması ile ilgili benzer bir örnekte *Köprüden Geçer İken* türküsünde gözlemlenmektedir:

“Ben bir keklik olsaydım

Kaya dibi eşerdim (Eminem de)

Bende talih olsaydı

Ben yârime düşerdim (Eminem de)”²¹

Çingirdaklı Potin Ayakta türküsünde ise Melike adlı bir çocuğa duyulan hasret anlatılmaktadır. “Çingirdaklı potin”, yürüdükçe ses çıkartan bir ayakkabıdır. Selanik ve civar şehirleri tütün toplayıcılığının yoğun olarak yapıldığı bir yerdir. Türküde geçen “çardak”, tütün toplayıcılığında yazın kurulan saz ve dallardan oluşan barakayı ifade etmektedir. Tütün işçiliğine giden anne/babanın çocuğuna duyduğu hasreti anlatan türkü şu sözlerle son bulur:

“Leylek gider ovaya

Çöp getirir yuvaya

Leylekte gitti kaz kaldı

Kavuşmaya az kaldı”²²

Çoğu kez aşkın hasrete dönüşmesinin yanında ele geçirilemeyen veya elden kaçırılan bir nimete veya kıymetli şeye, vatan toprağına bağlanmanın sonucunda oluşan duygusal bağ, o şeyden uzaklaştıkça da hasrete dönüştürebilmektedir. Kimi

²⁰ TRT Repertuar No: 2018. Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı. https://turkuler.com/sozler/turku_fatma-nin_cicekleri.html/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

²¹ TRT Repertuar No: 3095. Derleyen: Mehmet Gezer, İlhan Topel, Hasan Karakaş. https://turkuler.com/sozler/turku_kopruden_gecer_iken.html/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

²² TRT Repertuar No: 3290. Derleyen: Hüseyin Yaltrık. https://turkuler.com/sozler/turku_cingirdakli_potin_ayakta..html/. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

yerde âşık, sevdiğinin kıymetini onun yanındayken bilmez ve onu kaybedince anlar. Kimi türkülerde hasret, kader olarak görülür ve kabullenilir. Toplumla mal olan durum ve olayların türkülere yansması gibi, türkülerdeki hasret çekmek, özlem duymak ifadeleri de türkülerin ana temalarından biri haline gelmiştir.

Aşk ve hasret temalarının yanında türküler zaman zaman oluştuğu yerin ve dönemin sosyal ve ekonomik hayatı hakkında da bilgiler vermektedir. Selanik türkülerinde sosyal ve ekonomik hayat üzerine yansımalar bulunan türküler aşağıda ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

Selanik Türkülerinde Sosyal ve Ekonomik Hayat

Türküler, “çağın ruhunu geçmişin bilgelikleriyle birleştiren, zengin bir anlatıma sahiptir. Geçmişin bilgelikle dolu sırlarını ataların sembolik söylemi ile günümüze taşıyan türküler, bize kendimiz olma ve kendilik değerlerimize sahip çıkmayı öğütler” (Şahin, 2011, s. 107). Selanik türkülerde sosyal ve ekonomik hayat, ilk olarak halkın geçim kaynağı olarak yaptığı işlerde ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında bir yörede sosyal hayatı etkileyen en önemli unsur iklim olarak söylenebilir. İklim şartlarına göre yetişen ürünler sosyal hayatta halkın ekonomik eğilimini yönlendirir. Dolayısıyla da bu eğilim türkülere yansır. Bölgede yetişen çeşitli ürünlerin türkülere yansımalarına bakıldığında: *Armudumu Dışledim* türküsünde armut, *Bahçeye Vurdum Kazmayı* türküsünde kiraz, *Baltayı Vurdum Meşeye* türküsünde meşe, *Çıksam Daylerin Başına* türküsünde gül, *Elmayı Dildim* türküsünde elma, *Şu Kabak Çiçeği Ne Açar Ne Kokar* türküsünde kabak, *Tütün Dizdim İğneye* türküsünde de bölgenin tütün yetiştirilen bir iklime sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yöredeki sosyal ve ekonomik hayat özellikle halkın o dönem yoğun olarak geçim kaynağını oluşturan tütün yetiştiriciliği üzerinden türkülerde yer bulmuştur. Çingirdaklı Potin Ayakta türküsünde kısmen bahsedilen o dönem halkın geçim kaynağı olan tütün yetiştiriciliği, toplumun özeti olan türkülere net olarak yansımıştır. Tütün üzerine yazılan başka bir türkü olan *Tütün Dizdim İğneye (Pastal Türküsü)* şu şekildedir:

“Tütün dizdim iğneye
Yemek yoktur yemeye (of of)
Bütün yaz çalışırız
Entari yok giymeye (of of)”

Bu dizelerden tütünün halk nezdinde çok gelir getirmeyen bir iş türü olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir dizede ise:

“Kuyu üstünde kuyu
Tütüne saldım suyu (of of)”

*Tütün kırmağ[a] giderken
Terk ederiz uykuyu (of of)”*

ifadeleri ile tütün işinin onları uykusuz bırakan bir iş olduğu vurgulanmıştır. Selanikli kadınlar tarafından söylenen bu türküde kadının tütün işleyerek kocasının işine yardımcı olduğundan bahsedilmektedir. Kocasını eğer tütünleri iyi bir ücret ile satabilirse bu kez işin mutfağında çalışan yani tütünleri satılabilir hale getiren kadının kocasından bir beklentisi oluşmaktadır:

*“İşlerim işlerim
Tütünleri şişlerim (of of)
Tütün para ederse
Beşbirlik isterim (of of)”*

Beklentisini bu dizelerle dile getiren kadınlar bu iş yapmanın yorgunluğunu ise şöyle ifade etmişlerdir:

*“Mendili şanına
Tütün ekim yanına
Bitmedi kör olası
Milletin yetti canına”²³*

Kimi türkülerde de bölgedeki tarım ve hayvancılık faaliyetinin yansıdığı görülmektedir. Çoban üzerine monolog bir yakınmadan oluşan Çobani Çobani Kirli Çobani türküsünde:

*“Çobani çobani kirli çobani
Yarım evlek sürmeden kırdın sabanı”*

ifadelerinde çobanın işini yapmamasından olan yakınma dile getirilirken;

*“Çobanın ayağında kirli çarıklar
Çoban durup durup kızları sayıklar”²⁴*

ifadelerinde ise çobanın işini yapmamasının sebebi kızları düşünmesi olarak yorumlanmıştır. Bölgede tarımsal faaliyetin yapıldığına dair, *Bahçeye Vurdum Kazmayı, Tütün Dizdim İğneye* türkülerinde de çeşitli yansımalar yer alırken; *Baltayı Vurdum Meşeye* türküsünde ormancılık faaliyetleri görülmektedir.

Atımı Bayledim Delikli Taşa adlı türküde dönemin sosyal ve siyasi yapısı

²³ TRT Repertuar No: 2020. Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı. <https://edebiyatvesanatakademisi.com/siirler/detay/tutun-dizdim-igneye-pastal-turkusu/23373>. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

²⁴ TRT Repertuar No: 3291. Derleyen: Hüseyin Yaltrık. <https://edebiyatvesanatakademisi.com/siirler/detay/cobani-cobani-kirli-cobani/27100>. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

içinde ortaya çıkan savaşlar ve vatan sevgisi ifade edilmiştir:

*“Atımı bayledim delikli taşa
On iki kaymakam bir Kemal Paşa
Yaşa Kemal Paşa binlerce yaşa
Düşmanları yaydın dağ ile taşa”*

Bu dizelerde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e halkın duyduğu sevgi, alkış (dua) olarak ifade edilirken;

*“Sabahtan kalktım çantama baktım
Ağlaya sızlaya boynuma astım
Anne ben bu canı vatana sattım
Dinimin uğruna giden yavrular”*

dizeleriyle vatan uğruna savaşmanın ve ucunda ölüm olsa bile vatan toprağından vazgeçmemenin inanmışlığı yer almaktadır. Türkü seferberlik yıllarında İzmir'in kurtuluşu üzerine yazılmıştır. İzmir – Güzelçamlı'da yaşayan ve türkünün derlenmesi sırasında konuşan Huriye Kurt (Hörü Teyze), Selanik'ten İzmir'e Akdeniz Vapuru ile gelen mübadele göçmenlerinin bu türküyü yol boyunca silah atarak söylediklerinden bahsetmiştir.²⁵

Günlük hayattaki olağan yapılan işler türkülerde kendine yer bulurken, Selanik şehrinde o dönem yaşatılan çeşitli adetleri de yine türküler aracılığıyla öğrenebilmekteyiz. Düğün, nişan, cenaze vb. törenlerde yapılan adetlere örnek olarak, *Bekir Ağam Bağları İncir Dalları* adlı türküde: *“Bekir ağam İmneye görümlük takar”* ifadesi yer almaktadır. Bu ifade ile Selanik yöresinde yeni evlenen gelinlere “görümlük” olarak altın takıldığı anlaşılmaktadır. *Bülbülüm Altın Kafeste* türküsünün, kızların ailelerinin zoruyla sözlendirilmesi ve sonra yaşanan olaylar neticesinde yazılan bir türkü olduğundan bahsedilmiştir. Evlilik kararında türkünün olduğu dönem ve yörede kızlara söz hakkı tanınmadığı anlaşılmaktadır. Yine Selanik yöresinde kız kaçırmanın yaygın olduğu *Fatma'nın Çiçekleri* türküsündeki: *“Teyzeleri övünür kızımız kaçmaz”* ifadesinde geçen 'kızın kaçmamasının' türkülerde yer alacak kadar önemli bir olgu olması, diğer taraftan bakıldığında kız kaçırma olayının yoğun olarak yaşandığının işareti olabilir.

Selanik yöresindeki türkülerde ayrıca kılık kıyafetlerle ilgili bilgilere de rast-

²⁵ TRT Repertuar No: 2791. Derleyen: Yücel Paşmakçı. http://www.turkulerimiz.biz/turku_sozleri-9839-ATi-Mi-BAYLEDiM-DELiKLi-TAsA-sozleri.html#.Xjpr6U8zaM8. Erişim Tarihi: 10.01.2020.

lanmaktadır. *Fatma'nın Çiçekleri* türküsünde “*Hasan'ın fesini Ali'ler kesti*” ifadesinde erkeklerin fes taktığı anlaşılırken, *Atımı Bayledim Delikli Taşa* türküsünde de benzer şekilde: “*Bir kuru ekmekle bir mor fesi var*” ifadesinde fes vurgusu yer almaktadır. Şu *Kabak Çiçeği Ne Açar Ne Kokar* türküsünde: “*Sevdiğimin kanleri (a canım) şalından akar*” ifadesi ile kadınlarında şal taktığı; aynı şekilde *Köprüden Geçer İken* türküsünde “*Başındaki çemberi*” ifadesi ile kadınların ayrıca çember (eşarp) kullandığı anlaşılmaktadır. *Tütün Dizdim İğneye* türküsünde “*Entari yok giymeye (of of)*” ifadesi entari; *Armutumu Dışledim* türküsünde “*Gömleğime işledim*” ifadesi ile gömlek vurgusunun olduğu, *Gide Gide Gitmez Oldu* türküsünde ise hovardalık yapan erkeklerin süslü çorap giymesinin vurgulandığı görülmektedir. *Köprüden Geçer İken* türküsünde “*Beş bin liralık kemer*” ifadesi kadınların değerli kemer taktıklarını vurgulamaktadır. Kemer ile ilgili ifade ayrıca *Baltayı Vurdum Meşeye* türküsünde: “*Kemer belimi kesti*” şeklinde ifade edilmiştir. *Haticenin Pelikleri Urgandır Urgan* türküsünde yörede pelik saç örgüsü modelinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Çobani Çobani Kirli Çobani türküsünde çobanın kirli çarık giydiğinden bahsedilirken, Çingirdaklı Potin Ayakta türküsünde kız çocuklarının potin giydikleri ifade edilmiştir. Son olarak *Bir Fırtına Tuttu Bizi* türküsünde “*Kasatura belimizde a yarım martinimiz kucakta*” ifadesinde erkeklerin gündelik hayatta silahlarını giyim-kuşamlarının bir parçası olarak yanlarında taşıdıklarını vurguladıkları söylenebilir.

Selanik türkülerinden gündelik hayatta yer alan bir çok deyim bulunmaktadır. Hasret kalmak, viran olmak, seller almak, cana dokunmak, kına yakmak, döşeklere düşmek, ciğerleri çürümek, kıymet bilmek, yüreği yanmak, kız satmak, canına yetmek, uykuyu terk etmek, nikah düşmek, kara yazı yazmak, merakta bırakmak, düşman bellemek, ayran gönüllülük, kurtlamak vb. deyimler Türkçe’de sıkça kullanılan deyimlerdir. Deyimler gibi söz kalıplarının türkülerde saklanıp yok olmaması türkülerin dil açısından da önemli bir işlevinin bulunduğuna işaret etmektedir.

Türküler aracılığıyla aktarılan halkın folkloru, türkünün olduğu dönemden itibaren günümüze kadar gelmiştir. Bu bağlamda türküler bir ulusun kültürel kimliğinin oluşmasında ve kaybolmamasında önemli rol oynamaktadır.

Sonuç

Toplumdaki bireylere ait duyguları yansıtan türküler, bunun yanında Türk toplumunun sosyal ve ekonomik yaşamını yansıtan değerlerdir. Selanik türkülerinde aşk, hasret temalarının incelendiği ve Selanik türkülerine yansıyan sosyal ve ekonomik yaşam hakkında bilgilerin aktarıldığı bu çalışmada türkülerin içerindeki folklorik unsurlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Türküler, toplumdaki bireylerin olaylar karşısında yaşadıklarını veya hisset-

tiklerini yansıtır. Topluma mal olmuş olayların, yaşanan aşkların, kavuşamayan sevgililerin, trajedilerin, sevinçlerin, kahramanlıkların gelecek nesillere taşınmasında aracı olan türküler toplum belleğinin canlı tutulmasında önemli rol üstlenirler. Rumeli türküleri ve özelinde Selanik türküleri, Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan arasında imzalanan mübadele anlaşmasının toplumdaki etkilerini yansıtmalarının yanında acıklı aşk hikâyeleriyle, Ege'nin iki yakasında birbirlerine hasret bir hayat yaşayan, kavuşamayan âşıklarıyla Türk halk müziğinde önemli bir yerdedir.

Selanik türkülerinde aşk genel olarak hüznün taşıdığıdır. Evliliğine üç gün kala hayatını kaybeden Fitnat gelinden, Emine'sinin düğününü gözyaşlarıyla izleyen Hasan'ına kadar hüznün, Selanik türkülerinin aşk temasında hâkim olan duygudur. Aşkın hüznü hali doğası gereği hasreti de beraberinde getirmektedir. Selanik türkülerinde birbirine hasret kalan âşıklar, aralarına ölüm giren âşklar, yüzyıllardır birlikte yaşayan komşuların ayrı iki ülke vatandaşı olarak birbirlerine olan hasretleri de türkülere yansımıştır.

Türküler toplumsal hayatın aynası olarak bir ulusun folklorik unsurlarını bünyesinde taşır ve gelecek kuşaklara aktarır. Selanik türküleri Anadolu topraklarında oluşmuş herhangi bir türküden farksızdır. Çoğu kez aşkın hasrete dönüşmesinin yanında ele geçirilemeyen veya elden kaçırılan bir nimete veya kıymetli şeye ya da vatan toprağına bağlanmanın sonucunda oluşan duygusal bağ, o şeyden uzaklaştıkça da hasrete dönüşebilmektedir. Kimi yerde âşık, sevdiğinin kıymetini onun yanındayken bilmez ve onu kaybedince anlar. Kimi türkülerde hasret, kader olarak görülür ve kabullenilir. Topluma mal olan durum ve olayların türkülere yansması gibi, türkülerdeki hasret çekmek, özlem duymak ifadeleri de türkülerin ana temalarından biri haline gelmiştir.

Selanik yöresindeki sosyal ve ekonomik hayatın da yer yer türkülere yansıdığı görülmektedir. Genel olarak tütün yetiştiriciliği ve satıcılığı ile uğraşan halkın bu uğraşa bakış açıları, bu uğraş sırasında yaşadıkları da türkülerde yer almıştır. Bunun yanında yörenin iklimi, iklimden dolayı yetişen ürünler ve bu ürünlerin türküde çeşitli motiflerde kullanılması da gözlemlenmiştir. Ayrıca yöre halkının giyim kuşamının yanında tarım, hayvancılık ve ormancılık üzerine çeşitli ifadelerin de Selanik türkülerinde bahsedilen unsurlardan olduğu ifade edilebilir.

Rumeli türküleri ve özelinde Selanik türküleri, Türk dilinde yer alan bir çok deyim bünyesinde barındırmasının yanında Türk toplumuna ait gelenek ve göreneklerin gelecek kuşaklara aktarılması, ilgili bölgelerle olan kültürel bağlılığın devam etmesi hususunda önemlilik arz etmektedirler.

Kaynakça

- Ahmedbeyoğlu, A. (2001). *Avrupa Hun İmparatorluğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Balkan, K. (1992). “Eski Önasya’da Kut (veya Gut) Halkının Dili İle Eski Türkçe Arasındaki Benzerlik”. *Erdem*, C. VI, S. 1:125.
- Beauvoir, S. (1973). *The Second Sex*. H.M. Parsley (Ed.), Newyork: Vintage Boks.
- Çevik, M. (2013). *Türkü ve Algı*. Ankara: Ürün.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı.
- Elçin, Ş. (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ.
- Ergin, M. (2016). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Ankara: TDK.
- Ferris, W. (1997). “Halk Şarkıları ve Kültür: Charles Seeger ve Alan Lomax”. (çev. F. Gülay Mirzaoğlu). *Milli Folklor*, C. V, S. 34: 87-93.
- Gazmihal, M.R. (2006). “Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz”. (haz. Metin Özarslan), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güzel, A. & Torun A. (2014). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ.
- Kaçar, G. Y. (2008). “Rumeli Türküleri”. *Erdem*, S.51: 217 – 234.
- Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. C.1, K. 1. İstanbul: Yapı Kredi.
- Kayam, H. C. (1993). “Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM’de Görüşülmesi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IX, S. 27.
- Mirzaoğlu, G. F. (2019). *Halk Türküleri*. Ankara: Akçağ.
- Oran, B. (ed.) (2002). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim.
- Özalp, N. (1992). *Türk Mûsikîsi Beste Formları*. Ankara: TRT Basım ve Yayın Müd. Yayınları.
- Sandalcı, S. (2011). “Eskiçağda Türkü Geleneği”. *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri*, Sivas, 22-25 Ekim 2011.
- Soysal, F. (2007). *Rumeli Olay Türküleri*. İstanbul: İstanbul Teknik

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şahin, V. (2011). “Kültürel Bellek Mekânı Olarak Türküler”. *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri* (22-25 Ekim 2011).

Üçüncü, K. (2004b). “Sözlü kültür- Tarih Bağlamında Bir Edebi Metin Olarak Otman Baba Velayetnâmeleri”. *Bilig*, S. 28.

Üçüncü, K. (2004a). “İrşâd ve Tebliğ Bağlı İcrâ : Türk Sözlü Kültür Geleneği Bağlamında Türk Tekke Edebiyatı”, *TÜBAR* S. XVI: 127- 141.

Yakıcı, A. (2013). *Halk Şiirinde Türkü*. Ankara: Akçağ.

Zafer, Z. (2001), “Pomak Türklerinin Nişan ve Düğün Geleneği,” *Erdem*. C.13 S.39: 569-593.

Balkan Ülkeleri. (2020, 31 Ocak). Erişim adresi: http://www.rumelisiad.org.tr/UserFiles/File/balkan_ulkeleri.pdf.

Selanik Türküleri. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: <https://edebiyatvesanatakademisi.com/sairler/detay/selanik-turkuleri/892>.

Rumeli Türkü Hikayeleri. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/rumeli-turkuleri-nin-can-yakan-hikayeleri-molatik-3186/?Sayfa=2>.

Bahçeye Vurdum Kazmayı Türküsü. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: https://turkuler.com/sozler/turku_bahceye_vurdum_kazmayi.html/.

Elmayı Dildim Türküsü. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: https://turkuler.com/sozler/turku_elmayi_dildim_dildim.html/.

Atımı Bayledim Türküsü. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: http://www.turkulerimiz.biz/turku_sozleri-9839-ATiMi-BAYLEDiM-DELiKLi-TASa-sozleri.html#.Xjpr6U8zaM8.

Fatma'nın Çiçekleri Türküsü. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: https://turkuler.com/sozler/turku_fatmanin_cicekleri.html/.

Tütün Dizdim İğneye Türküsü. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: <https://edebiyatvesanatakademisi.com/siirler/detay/tutun-dizdim-igneye-pastal-turkusu/23373>.

Köprüden Geçer İken Türküsü. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: https://turkuler.com/sozler/turku_kopruden_gecer_iken.html/.

Halk Kültürü. (2020, 11 Ocak).Erişim adresi: <http://kiklarelienvanteri.gov.tr/halk-kulturu.php?id=18>.

Şu Kabak Çiçeği Türküsü. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: <https://turkudostlari.net/soz.asp?turku=12617>.

Baltayı Vurdum Meşeye Türküsü. (2020, 10 Ocak).Erişim adresi: https://turkuler.com/sozler/baltayi_vurdum_meseye.html/.

Bekir Ağam Bağları Türküsü. (2020, 10 Ocak).Erişim adresi: https://turkuler.com/sozler/bekir_agam_baglari.htm.

Çingirdaklı Potin Ayakta Türküsü. (2020, 10 Ocak).Erişim adresi: https://turkuler.com/sozler/turku_cingirdakli_potin_ayakta..html/.

Çobani Türküsü. (2020, 10 Ocak).Erişim adresi: <https://edebiyatvesanatakademisi.com/siirler/detay/cobani-cobani-kirli-cobani/27100>.

Türkü Nedir? (2020, 28 Ocak). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=T%C3%9CRK%C3%9C>.

Türkü. (2020, 28 Ocak). Erişim adresi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk%C3%BC> .

TRT Nota Arşivi. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: <https://trnotaaarsivi.com/bak-thm.php>.

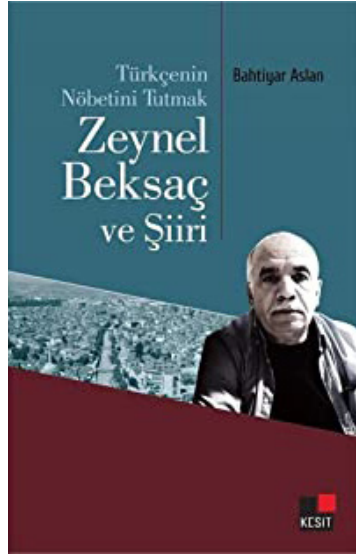
Sarı Yılan Türküsü. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: https://turkuler.com/sozler/turku_bir_sari_yilan_beni.html/.

Bizim Gelin Türküsü. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: https://turkuler.com/sozler/turku_bizim_gelin_nazli_gelin.html/.

Çalın Davulları Türküsü. (2020, 10 Ocak). Erişim adresi: https://turkuler.com/sozler/turku_calin_davullari/.

Kitap Tanıtımı/Book Review

Yasin YAVUZ*

ASLAN, Bahtiyar (2019). *Türkçenin Nöbetini Tutmak: Zeynel Beksaç ve Şiiri*, İstanbul: Kesit.

Bugün genel olarak kabul gören Yeni Türk Edebiyatı araştırmalarının ihmal edilen bir tarafı vardır: Balkanlardaki Yeni Türk Edebiyatı araştırmaları. Bu sahadada eser veren yazar ve şairler Türkiye'dekilere nazaran çok daha zor şartlarda yazmış, bir kültürün devamlılığını sağlamışlardır. Bahtiyar Aslan da Türkçenin Nöbetini Tutmak üst başlıklı eserinde bunu vurgulamış ve *"bütün olumsuz şartlara, yasaklara, engellere rağmen Türkçeyi yaşatmak, Türkçe edebiyat yapmak, şiir*

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ysnayavuz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0344-964X.

yazmak, hikâye yazmak hiç değilse takdiri hak ediyor” (s. 8) demiştir. Aslan bu çalışmayı, kendi deyimiyle, gecikmiş bir hakkı teslim etmek için yapmıştır. Bahtiyar Aslan, 2019’da Kesit Yayınlarından çıkan eserinde Kosova’nın önemli sanatçılarından biri olan Zeynel Beksaç’ı yetiştirdiği çevreden sanat yaşantısına kadar geniş bir yelpazede irdelemiştir

Türkçenin Nöbetini Tutmak: Zeynel Beksaç ve Şiiri başlıklı kitap “Ön Söz” ve “Sonuç” bölümleriyle birlikte iki ana bölümden oluşan kitap 190 sayfadır. İlk bölüm “Zeynel Beksaç’ın Hayatı ve Sanatı” başlığını taşır. Bu bölümde Zeynel Beksaç’ın Hayatı, Eğitim Hayatı, Çalışma Hayatı, Sanat Hayatı ve Sanat Anlayışı alt başlıkları vardır.

Aslan, ilk kısımda şairin yetiştiği aile ortamından ve ev ortamından bahseder. İkinci kısım, yani Eğitim Hayatı başlıklı bölümde ise şairin çocukluk döneminden gençliğindeki eğitime kadarki süreci ele alır. Aslan, Beksaç’ın tarlada, bağda çalışan babasına azık götürmekten büyük bir keyif aldığını söyler. Beksaç’ın bu dönemlerde rengarenk ağaçların, çiçeklerin arasında geçen bir yolculuk yaptığını ve sonraları şiirinde oluşan tabiat görüşünün buradan kaynaklandığını da ifade eden Aslan, böylece Beksaç şiirindeki tabiat görüşünün biyografik taraflarını da bu şekilde izah etmiş olur. Aslan’ın verdiği bilgilere göre, Beksaç ilk şiirlerini Doğru Yol Derneğine üye olduktan sonra yazar. Buradaki etkinlikler onu derslerinden daha çok etkilemiştir. Beksaç, Birlik Gazetesi’nde, Sevinç ve Tomurcuk dergilerinde şiirler yayımlamaya başlamış, kısa söyleşiler yapmıştır. Hem şiire hem de müziğe olan ilgisi Beksaç’ı okuldan uzaklaştırmış, eğitim hayatını bitirmiştir.

İlk bölümün üçüncü kısmı olan *Çalışma Hayatı* ise klasik bir çalışma takviminin izahından çok Beksaç’ın yıllar boyu verdiği mücadelenin özeti durumundadır. Aslan, “Zeynel Beksaç’ın hayatında Doğru Yol Kültür Sanat Derneği’nin çok önemli bir yeri vardır” (s. 15) diyerek söze başlar ve ekler, “şair henüz 14-15 yaşlarında iken bu derneğin kapısından içeri girmiş ve bir daha hiç çıkmamıştır” (s. 15). Burası, bir bakıma, Beksaç’ın sanat yaşantısına yön veren rüzgârın estiği yerdir. Çok yönlü bir sanat adamı olarak Beksaç, gazetecilikten radyo programcılığına, televizyon yayıncılığından dernek yöneticiliğine kadar pek çok alanda çalışmıştır. Ancak, onun hayatının her ânında merkezî olan şey sanat ve yazıdır. Nitekim Beksaç, sanat hayatı boyunca dergiden hiç kopmamış, daima bir şeyler yazmıştır. Bunun en somut örneği ise 1999 yılından bu yana çıkartmış olduğu Türkçemadlı çocuk dergisidir.

İlk bölümün son kısmı ise Sanat Hayatı ve Sanat Anlayışı başlığını taşır. Pek çok sanatçı gibi Beksaç da sanata dair ilk etkileri ailesinden alır. Bahtiyar Aslan, şairin ilk olarak annesinin söylediği türkülerden etkilenmiş olabileceğini söyle-

dikten sonra onu şiire ve yazıya yönelten asıl kişinin babası Nurettin Bey olduğunu ifade eder. Nurettin Bey, dini eserler ağırlıklı olmak üzere, büyük bir kitap iptilasıdır. Yunus Emre, Mevlâna ve Mehmet Âkif başta olmak üzere eline geçen Türkçe metinleri okuyan Nurettin Bey, önemli gördüğü gazete yazılarını kitap aralarına saklar (s. 19). Beksaç, Bahtiyar Aslan'ın kendisiyle yaptığı özel görüşmede babası Nurettin Bey'in Türk Edebiyatı ve Hisar gibi dergileri takip ettiğini, Ahmet Kabaklı'ya defalarca mektup yazdığını söyler (s. 19). Beksaç, kitap aralarına saklanan yazıları bulur, okur. Bu okumalar Beksaç'ın dil ve edebiyat bilincinde büyük bir önem arz eder. Yine *“Ankara Radyosunda babasıyla birlikte haberleri, ardından müzik programlarını dinleyen şair, böylece Türkiye ve Türkçe ile irtibat kurmakta, anadilin[in] sesine, tınısına, rengine alışmaktadır”* (s. 20). Denilebilir ki, Türkçe Beksaç'ı Beksaç da Türkçeyi tutmuş, sarmış ve bir daha asla bırakmamıştır. Aslan'ın ifadesiyle *“sistemli bir poetika yazan şairlerden olmayan”* (s. 22) Beksaç, dergilerde dağınık halde bulunan yazılarında genel olarak Türkçeyi ve yöresinin yaşantılarını imlemektedir. O bir hesaplaşma içerisindedir. Aslan bu durumu şöyle açıklar: *“Beksaç'ın gelenekle ilişkisi bir hesaplaşmaya, fakat inkâr etmeyi amaçlamayan bir hesaplaşmaya dayanır”* (s. 24). Şair, geçmişten/gelenekten kaçmaz. Çünkü bunun imkânsız olduğunun bilincindedir. Buna karşılık geleneği kutsayarak tekrara düşmenin ya da taklitçi olarak görünmenin de endişesini hissederek. Bahtiyar Aslan, buna *“bir nevi etkilenme endişesi”* (s. 24) der. Genel olarak Beksaç, sözü biricik addeden ve şiirde şekil ile ilgili bir tutumu olmayan, daha çok serbest şiiri tercih eden bir isim olarak öne çıkar. (s. 25-28).

Eserin ikinci bölümü Zeynel Beksaç'ın Şiirlerinde Tematik Yapı ve Üslup başlığını taşır. İkinci bölüm, sırasıyla, *“Bireysel ve Toplumsal Kimliğin Özü: Türkçe”, “Sızısı Dinmeyen Özlem: Anavatanın Çağrısı”, “Balkanlardan Orta Asya'ya Akan Gönül: Beksaç ve Türk Dünyası”, “Bireysel Tarihten Toplumsal Tarihe: Otobiyografisi ve Prizren”, “Kültür ve Toplumsal Kopuş: Balkanlar ve Göç”, “Geleceğin Kurucusu: Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı”, “Haksızlığa Başkaldırı: İsyan ve Eleştiri”* ve *“Zeynel Beksaç'ın Şiirlerinde Dil ve Üslup”* olmak üzere toplam sekiz kısımdan oluşur. Bahtiyar Aslan, bu bölümde Beksaç'ı bir şair olarak öne çıkaran her unsur büyük bir titizlikle irdelemiştir.

İkinci bölümün ilk ara kısmı olan *Bireysel ve Toplumsal Kimliğin Özü: Türkçe'de* Aslan, şairin dil konusundaki hassasiyeti üzerine eğilir. Aslan, söze kimlik kavramını açıklayarak başlar ve *“sen kimsin?”* sorusuna verilen yanıt ile kimliğin tanıtımını bulur. Bu noktada Zeynel Beksaç'ın da *“sen kimsin?”* sorusuna cevap verirken Türkçe konuşuyor olma özelliğini öne çıkaran şairlerden biri olduğunu (s. 32) ifade eder. Hakikaten de şair, dile iletişim aracı olmanın ötesinde, miras edasıyla yaklaşıp onu kendisinden sonraki kuşağa da aktarmayı amaçlayan bir felsefeye sahiptir. Beksaç, Türkçeye hem yetişkinler hem de çocuklar için yazdığı

şiiirlerde sarılır. Bahtiyar Aslan ise bu durumu “şairin hem biyolojik hem de psikolojik hayatı Türkçe ile devam etmektedir” (s. 34) şeklinde açıklar.

Sızısı Dinmeyen Özlem: Anavatanın Çağrısı başlıklı ikinci kısımda ise Beksaç ve Türkiye ile olan ilişkisi ele alınır. Bahtiyar Aslan, bu kısma ise vatan kavramını açıklayarak başlar ve “vatanın durağan bir toprak parçasından çok dinamik ve canlı bir coğrafyayı” (s. 49) işaret ettiğini söyler. Aslan, vatanın din açısından da kıymetli olduğunu ekleyerek sözü Beksaç’ın Türkiye sevgisine getirir. Aslan, Beksaç’ın Türkiye sevgisini en iyi dile getirdiği şiirinin Sevdan Kuşatmış Yüreği mi olduğunu söyler. Aslan’a göre uzun bir destan gibi okunmaya müsait olan bu şiirde şair, aşk kavramını merkeze alarak sevgili olarak Türkiye’nin kişileştirilmiş ve şiir tarihi boyunca sevgiliye atfedilen hitaplar, metaforlar ve imgeler bu şiirde Türkiye’nin şahsında toplanmıştır (s. 51). Bahtiyar Aslan, şairin, sevgilisi Türkiye’nin savaşlarla, antlaşmalarla çizilen sınırların suniliğini vurguladığını ve şaire göre Türkiye’nin asıl sınırlarının tarihsel ve kültürel sınırla inşa edildiğini söyler (s. 52). Beksaç, şiirlerinde bu tavrın tipikleştiği ve İzmir, İstanbul gibi farklı şehirleri şiirlerine taşıdığı söylenebilir.

Bahtiyar Aslan, *Balkanlardan Orta Asya’ya Akan Gönül: Beksaç ve Türk Dünyası* başlıklı üçüncü kısımda Beksaç’ın şiirlerindeki anavatanın peşi sıra ata yurdu ele alır. Aslan’ın deyimiyle anavatanı Türkiye olan şair, doğal olarak, Orta Asya’yı da ana yurt olarak benimsemiştir (s. 69). Almatı’da Bir Yeşil Dal Olsam ve Kıbrısname gibi şiirleriyle tüm Türk Dünyası’nı kucaklayan Beksaç, bu geniş coğrafyayı tarih bilinci ile yorumlar (s. 73).

Bireysel Tarihten Toplumsal Tarihe: Otobiyografi ve Prizren başlıklı dördüncü bölüm ise şairin hayatından şiirine tevarüs eden hatıraları ve Prizren ele alınır. “Zeynel Beksaç şiirinde, kendi geçmişine doğru yolculuk yaparken mekânın hafızasına başvurur” (s. 83) diyen Aslan, Beksaç’ın şiirlerinde hatıralar ile birlikte sokağı, caddesi, taşı, toprağıyla bir Prizren yattığını imler. Zeynel Beksaç, şiirlerinde geçmişe giden bir isimdir. Şair geçmişe gidişi nostaljik bir tutum olarak görür. Bahtiyar Aslan ise onun şiirlerinde kişisel tarihe önemli ölçüde önem veren bir şair olduğunu; doğup büyüdüğü şehir olan Prizren’in mimari eserleri, caddeleri, sokakları, insanları, onun şiirinde birer anı nesnesi işlevi gördüğünü vurgular (s. 89).

Kültürel ve Toplumsal Kopuş: Balkanlar ve Göç’te Aslan, Beksaç’ın şiirlerine sosyolojik bir açıdan yaklaşır ve pek çok Balkan sanatçısının ele aldığı göç olgusunu ele alır. Aslan’a göre, gardan kalkan herhangi bir tren bile şaire göçü hatırlatır. Bu psikolojik çöküş Beksaç’ın şiirlerine de yansımıştır. Aslan, Beksaç’ın hiçbir şiirinde göçü onaylamadığını ve her zaman direnerek orayı vatan yapan değerleri

savunmayı öne çıkardığını söyler. Zira her göç, Türkçenin sesini biraz daha alçaltmaktadır (s. 101).

Zeynel Beksaç'ın sanatı ele alındığında ilk göze çarpan unsurlardan biri de çocuğa ve çocukluğa olan eğilimidir. Bahtiyar Aslan da bu çerçevede Geleceğin Kurgusu: Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı adlı kısımda bu meseleye eğilmiştir. Daha önce Beksaç'ın Türkçem adlı bir çocuk dergisi çıkarttığını söylemiştik. Aslan, bu derginin çocuklara hasredilmesini devamlılık bilincinin önemli göstergelerinden biri olarak sayar (s. 103). Aslan'a göre şairin özellikle çocukluk temalı şiirleri çocukluk hislerine, çocukluğunun geçtiği saadet mekânlarına, çocukluk oyunlarına ve çocukluğun sâfiyetine duyulan özlemi içerir. (s. 105). Bu noktada, Bahtiyar Aslan, Beksaç'ın şiirlerini üç başlık altında ele alır:

1. *Çocuk Temalı Şiirler*

2. *Çocukluk Temalı Şiirler*

3. *Çocukların İçinden Yazılmış Şiirler (106).*

Aslan, Beksaç'ın çocuk temalı şiirlerinde çocuk sevgisi ve çocukluğa duyulan özlemin ön plana çıktığını söyler. Ayrıca Beksaç'ın şiirlerinde çocuk sevgisi, bireyi hayatın tüm zorluklarından, sıkıntılarından arındıran bir duygu olarak öne çıktığını da imler (s. 107). Aslan, bu bölümde Beksaç'ın şiirlerinde çocuk ve aile arasındaki ilişkiyi de sorgular, anne ve babanın çocuğun psikolojik ihtiyaçları arasında ilk sırada olduğunu söyler. Aslan, ayrıca "Beksaç'ın Şiirlerinin Çocuk Kahramanları" adlı bir kısa bölüm daha açar ve burada Beksaç'ın çocuk şiirlerinde, kendi çocukları olan Attila ve Yeşim, yeğeni Semra ve kurgusal bir özne olan Akça aracılığıyla pedagojik tutumu yansıttığını söyler (s. 123).

Aslan'ın deyimiyle Beksaç, çocukluk temalı şiirlerinde ise "yalınlığa ve içtenliğe vurgu yapar. Böylece sahip olduklarının değerini hatırlatır. Şairin şiirlerinde beliren bir başka çocukluk da kendi kişisel tarihine gönderme yapan, geçmişinden ve tecrübelerinden hareketle açıklanan çocukluktur. Beksaç, kendi çocukluk günleri ve mekânları üzerinden yaşadığı toprakların mazisini diri tutar" (s. 133-137).

Çocukların İçinden Yazılmış Şiirler başlığında ise şairin empati yaparak kimi zaman dünyaya çocukların gözüyle baktığını söyleyerek başlayan Aslan, asıl önemli saptamayı ise bu başlık altında ele alınabilecek şiirlerin büyük bir kısmına söyleyiş bakımından mâni havasının hâkim olduğunu söyleyerek yapar (s. 141). Aslan, Beksaç'ın bunu bilinçli yaptığını söyler. Çünkü eğer şair şekil ve biçim mükemmeliyetçiliği yaparsa o zaman bu şiirler çocuğun yazdığı şiir olmaktan çıkar. Aslan'a göre bu şiirler hatalarıyla da bir çocuğun yazdığı şiirler olarak kabul edi-

lebilir (s. 141-142).

İkinci bölümün önemli kısımlarından olan Haksızlığa Başkaldırı: İsyan ve Eleştiri’de ise Aslan, “Onlar’ın Eleştirisi”, “Biz’deki Züppelerin Eleştirisi” ve “Çağ Eleştirisi” olmak üzere üç farklı isyan ve eleştiri başlığı açar. Bu bölümde Aslan, şairin karşısına yerleştirdiği onlar ve mücadele zamanında onlar’dan olan züppeler ile birlikte dönem/çağ eleştirilerini örnekendirir. Aslan’a göre “*Bekaş, siyasi dayatmalarla ortaya çıkan ‘biz’ ve ‘onlar’ ayrımı üzerinden Balkanlardaki sosyo-politik durumu şiirlerine taşıdığı gibi çıkarları uğruna her türlü değeri yok sayan ve ‘züppe’leşmeye başlayan sözde aydınları da olumsuzlar*” (s. 161).

İkinci bölümün son kısmı olan Zeynel Bekaş’ın Şiirlerinde Dil ve Üslup’ta Aslan, söze şairin şiirinin bireye değil topluma ulaşmayı amaçlayan bir ideoloji taşıdığını ve bu doğrultuda Türkiye’deki sadeleşme akımından etkilendiğini söyleyerek başlar (s. 163-164). Daha sonrada “Şiirdeki Şekil Anlayışı”, “Bekaş’ın Şiir Cümleleri”, “Dildeki Sapmalar”, “Yazınsal Sapmalar”, “Ses Bilimsel Sapmalar” ve “Tekrarlar” gibi teknik hususlar üzerine eğilir.

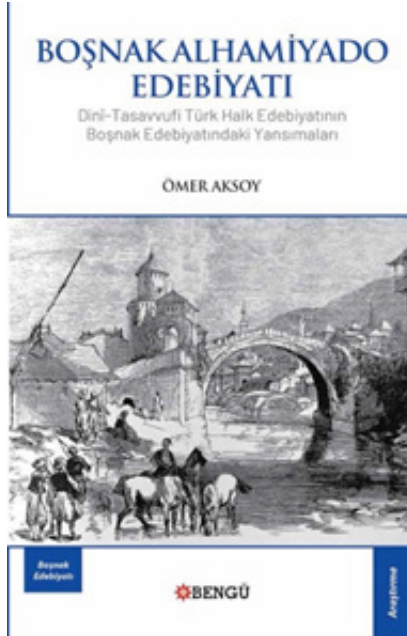
Aslan, Sonuç bölümünde ise eser boyunca yaptığı saptamaları kısaca özetleyerek genel bir Bekaş profili çizmiştir. Genel itibarıyla “gecikmiş bir haklı” başarılı bir şekilde “teslim eden” Aslan, güçlü ve kuşatıcı bir incelemenin de nasıl olabileceğini gözler önüne sermiştir.

Kaynakça

Aslan, B. (2019). Türkçenin Nöbetini Tutmak: Zeynel Bekaş ve Şiiri. İstanbul: Kesit.

Kitap Tanıtımı/Book Review

Gülçin BALAT*

AKSOY, Ömer (2019). *Boşnak Alhamiyado Edebiyatı*, Ankara: Bengü.

Doç. Dr. Ömer Aksoy tarafından hazırlanan *Boşnak Alhamiyado Edebiyatı* adlı eser, Ön Söz (s. 9-11) ile başlamakta ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Ön Söz'den sonra yer verilen *Giriş*'te edebiyat disiplininin işlevlerinden biri olan dinin propaganda aracı olarak kullanıldığına değinmekte ve Balkanların özellikle de Boşnakların edebiyatla tanışmasından bahsedilmektedir. Boşnakların geçmişte kullandıkları "Bosañçitsa" adlı Bosna Kiril yazı sisteminin Türklerin Bosna Hersek'i

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi ABD, gulcin.balat@hotmail.com, ORCID ID:0000-0002-3967-2977.

fethi akabinde değiştiği ve Arap harfleriyle yeni bir yazı sistemi geliştirildiği bilgisi verilmektedir (s. 15). Giriş mahiyetindeki bu bilgilerden sonra *Boşnaklar ve Boşnak Edebiyatı Üzerine* (s. 17-38) adlı bölüm gelmektedir. Bu bölümde, Alhamiyado Edebiyatı'nın teşekkülüne zemin hazırlayan hususlar ortaya koyulmakta Boşnakların tarihî, siyasî, kültürel ve coğrafi özellikleri hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bölümde verilen bilgilere göre Bosna sözcüğü ilk kez 10. yüzyılda kullanılmış olup İilir dilinde, "Bos: Akan su ve Almancada "dük,bey" anlamına gelen Herzog adından türeyen Hersek toponomisi vardır. Bosna toponomisinden türeyen Boşnak adı Bosna Hersek, Sırbistan ve Karadağ sınırları içerisinde yaşayan Müslümanları adlandırmak için kullanılan geleneksel bir etnonimdir" (Aksoy, 2018, s. 17). Bu bölümde, Boşnak adının anlamı yanında Boşnakların tarihsel süreç içinde Osmanlı Devleti ile olan dinî, siyasî ve kültürel ilişkilerine de ayrıntılı bir biçimde yer verilmektedir. Bu bilgiler yanında Boşnak halk edebiyatında yer alan edebî türler hakkında da bilgiler mevcuttur.

Müslüman olmayan diğer Slav gruplarında rastlanmayan lirik şarkılar olan sevdalinkalar; lirik aşk hikâyeleri olan baladlar ve romanslar Boşnak halk edebiyatını oluşturan en önemli türler olarak tanıtılmaktadır (s. 31). Kitapta verilen bilgilere göre sevdalinkalar; şekil olarak anonim Türk halk edebiyatı türlerinden mâni ve türkü benzeyen lirik tarz aşk öykülerinin anlatıldığı türlerdir (s. 36). Sevdalinkalar yanında Boşnak halk edebiyatında Avrupa'da yaygın olarak görülen balad türünde de eserler verilmiştir. Eski inanışların ve mitolojik unsurların yer aldığı Boşnak baladlarında kahraman ve kahramanın hayatı etrafında teşekkül eden mücadele ve savaşlar anlatılmaktadır (s.36). Boşnak halk edebiyatında balad türüne ait eserlerin verilmesi Boşnakların Avrupa'yı edebî anlamda takip ettiğini göstermektedir.

Eserin birinci bölümü "*Alhamiyado Edebiyatı*" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde özellikle Alhamiyado Edebiyatı'nın tarihi gelişimi, muhtevası ve temsilcileri hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. *Alhamiyado Edebiyatı Literatürü* alt başlıklı bölümde; Alhamiyado Edebiyatı'nın tarihi hakkında bilgilere yer verilmektedir. Erdelli Hasan'a ait "Hırvat Türküsü" adlı şiir, Alhamiyado Edebiyatı'nın ilk şiiri olarak kayıtlarda yer almaktadır. Alhamiyado Edebiyatı hakkında yerli araştırmacılar yanında yabancı araştırmacıların da çalıştığı ve özellikle Almanların bu edebiyata ilgi duyduğu dikkat çekici bir bilgidir. Takip eden alt bölüme ise *Alhamiyado Edebiyatının Teşekkülü, Tarihi Gelişimi ve YapısalHususiyetleri* adı verilmekte ve özellikle Alhamiyado kelimesinin etimolojisi yapılmaktadır. Bu bölümde verilen bilgiye göre "Alhamiyado(alhemijado): Arapça, 'Arap olmayan, yabancı' anlamına gelen 'el cemiye' sözcüğünden türetilmiştir" (s. 53). Boşnaklar arasında belirli bir edebiyat geleneğini adlandırmak için kullanılmasının menşesi ise İspanya'ya dayanır. İspanya'da uzun süren Arap hakimiyeti döneminde İslam kül-

türü ve edebiyatından etkilenmeleri neticesinde İspanyolların kendi dillerinde Arap harflerini kullanarak vücuda getirdikleri edebiyatı Alhamiyado Metinleri (texosaljamiados) şeklinde adlandırmaları, Boşnaklar için bir ilham kaynağı olmuştur” (s. 53). Bosna Hersek’te Alhamiyado Edebiyatı’nın teşekkül etmesinin nedeni özellikle İslamiyet’in burada yayılması ve İslamî biçimde eğitim veren medreselerde eğitim gören kişilerin artması bu edebiyatın muhtevasını oluşturan dini-tasavvufî çevreleri geliştirmiştir. İslamiyet’in bir diğer etkisi ise Boşnakların Türkizm (Turcizam) dedikleri Türkçe kelimelerin Boşnak diline geçmesine de katkı sağlamış ve bu edebiyatta Türkçe kelimelere oldukça fazla yer verilmiştir (s. 56).

Alhamiyado Edebiyatının İdeolojisi ve Dinî-Tasavvufî Tesir adlı bölümde, bu edebiyatın özellikle Bogomil inancı sonrasında İslamiyet’i kabul eden Boşnakların inanç dünyasında yaşanan değişimlerin edebiyata olan yansımından söz edilmektedir. Özellikle 11. yüzyıldan itibaren Orta Asya ve Horosan’dan Anadolu’ya oradan da Balkanlara geçen “Kolonizatör Türk Dervişleri” ve sonrasında İslamiyet’in bu bölgede yaşamaya başladığı Sünnî tarikatlar ile bu edebiyatın oluşumu bölgede hızlanmıştır. Alhamiyado Edebiyatı’nda Türk-İslam kültürüne ait birçok unsurun bulunduğu ancak İslam öncesi Türk inanç sistemine ait ifadelerin bulunmadığı belirtilmektedir (s. 75). Bu bölümde, Alhamiyado Edebiyatı’nı temsil eden bazı örnek metinlere yer verilmektedir. Özellikle Alhamiyado Edebiyatı’nın önemli temsilcilerinden olan İlhamî’nin ilahileri örnek olarak verilmektedir. Bu bölümde yer verilen ilahilerin içeriği tasavvufî unsurlarla yoğrulmuş olup İslamiyet’e ait namaz, oruç ve Ramazan ayı hakkındadır (s. 80-94).

Alhamiyado Edebiyatında Türler adlı bölümde sıkça kullanılan edebî türler hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde özellikle Boşnak Alhamiyado Edebiyatı’nda kullanılan edebî türlerin menşeinin Türk tekke şiiri olduğu açıklanmaktadır. Boşnak Alhamiyado Edebiyatı’nda Türk tekke edebiyatının en sık kullanılan türlerinden biri olan ilahi türünde birçok örnek eserin verildiği aktarılmaktadır. *Alhamiyado Edebiyatında Süreli Yayınlar* adlı son bölümde, bu edebiyatı geliştiren süreli yayınlar hakkında kısa kısa açıklamaya yer verilmiştir. Yazar, Boşnakça çıkarılan ilk süreli yayın olan *Tarik* dergisinin Alhamiyado Edebiyatı’nın gelişmesine katkı sunduğuna değinmektedir (s. 107).

Alhamiyado Edebiyatının Başlıca İsimleri ve Eserleri başlıklı ikinci bölümde Alhamiyado Edebiyatı çevresinde eserler veren önemli temsilcilerin hayatı hakkında bilgiler yer almakta ve eserlerinden örnekler sunulmaktadır. Bu bölümde verilen metinler Boşnakça ve Türkçe açıklamalarıyla verilmektedir. Bu bölümde, Alhamiyado Edebiyatı’na ait yirmi iki şahsiyete yer verilmektedir. Bu şahsiyetler arasında Erdelli Mehmed, Hacı Yusuf Livnyak, Kadı Hasan, Mehmed-aga Pruşça-

nin, Feyzo Softa, Muhamed Hevâî Uskufî, Hasan Kaimî, Molla Mustafa Başeski, Mustafa Firaki, Muhammed Velihociç gibi isimlere zikredilmektedir (s. 115-280). *Anonim Metinler*, başlığı altında ise Boşnak Alhamiyado Edebiyatı'na ait anonim olan manzum metinlere yer verilmektedir (s. 282-292). Bu metinler arasında "Djecinja Smrt" (Çocuk Ölümü) adlı mensur bir hikâyeye de yer verilmektedir (s. 292-295).

Eserin *Sonuç* bölümünde yer verilen bilgiye göre; Boşnak Alhamiyado Edebiyatı, kaynağını Türk-İslam kültüründen almış olup Boşnakların Osmanlı döneminde Arap harfleriyle ana dillerinde oluşturdukları dinî-tasavvufî içerikli edebiyattır (s. 297-300). Bosna Hersek'te yaşanan siyasi ve kültürel gelişmelere bağlı olarak bu edebiyat bugün resmî anlamda devam etmemektedir. Sonuç bölümünden sonra *Dizin* ve *Kaynakça* yer almaktadır. Yazar, Türkçe kaynakların yanında Boşnakça, Sırpça, Hırvatça ve İngilizce kaynaklardan da faydalanmıştır. Yazarın alan araştırmasında bulunarak hazırlamış olduğunu aktardığı bu eser, Türk-İslam kültürünün yaşatıldığı önemli bir bölgesi olan Bosna Hersek'teki Balkan edebiyatının bir bölümünün tanıtımına önemli bir katkı sunmaktadır.

Kaynakça

Aksoy, Ö. (2019). *Boşnak Alhamiyado Edebiyatı*. Ankara: Bengü.

Bulgaristan Türklerinde Bir Fıkra Tipi: Çarıklı Filozof/Gerenli/
A Joke Persona Among Bulgarian Turks: Philosopher With Sandals/Gerenli
*İbrahim ÖZKAN

Güney Slav Resmî Dillerinden Karadağlıcaya Genel Bakış/
An Overview on Montenegrin Language as a South Slavic Official Language
*Alpay İĞÇİ

Kuzey Makedonya'da Türk Öğrencilere Yönelik Hazırlanmış Olan İlköğretim 5. Sınıf
Türkçe Ders Kitaplarında Bulunan Okuma Metinlerindeki Metin Altı Soruların
Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bilişsel Süreç Basamaklarına Göre İncelenmesi/
Investigation of Text Comprehension questions in Primary School 5th grade Textbooks Prepared for
Turkish Students in North Macedonia according to Revised Bloom Taxonomy
Cognitive Process Dimension
*Özlem KURT

Komünizm Dönemi Göçlerinin 1980 Sonrası Bulgaristan Türk Romanına Yansımaları/
Reflections of Communism Period Migrations to the Post-1980 Bulgarian Turkish Novel
*Fatih ÇODAR

Bosna Hersek Sokak Adlarında Osmanlı Türkçesi Unsurları/
Ottoman Turkish Origins in The Street Names of Bosnia And Herzegovina
*Dzenana BRAÇKOVIÇ

Selânik Türkülerinde Aşk ve Hasret/
Love and Longing in Thessaloniki Folk Songs
*Metin İPEK

YAZ-SUMMER 2020

ISSN: 1571-2945

